

แนวข้อสอบ

ชั้นมหาอาชีวกรรมิกเอก (มหาเอก)

อภิศรมมมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

แนวข้อสอบ
ชั้นมหาอักษรมิกเอก
อักษรมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย

ข้อ ๑ ถาม. คำว่า “ปฏิฐาน” หมายความว่าอย่างไร และมีแสดงวจนัตถะว่าอย่างไร ?

ตอบ. คำว่า “ปฏิฐาน” หมายความว่า ปัจจทั้งหลาย มีเหตุปัจจย อารัมมณปัจจย เป็นต้น ที่เป็นไปโดยประการต่าง ๆ มีอยู่ในปกรณนี้ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า

นानาปุการานิ จานานิ ปจฺจยา เอตฺถาติ = ปฏิฐานํ ปัจจทั้งหลาย มีเหตุปัจจย อารัมมณปัจจย เป็นต้น ที่เป็นไปโดยประการต่าง ๆ มีอยู่ในปกรณนี้ ฉะนั้น ปกรณนี้ จึงชื่อว่า ปฏิฐาน

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “ปฏิฐาน” หมายความว่า การจำแนกธรรมทั้งหลาย มีกุศล อกุศล อัปยาคตธรรม เป็นต้นโดยประเภทแห่งเหตุปัจจย อารัมมณปัจจย เป็นต้น มีอยู่ในปกรณนี้ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า

กุสลาทโย ธมฺมา เหตุปจฺจยาทิวเสน ปฏฺธิยฺยนฺติ วิภชฺชียฺยนฺติ เอตฺถาติ = ปฏิฐานํ แปลความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงจำแนกธรรมทั้งหลาย มีกุศล เป็นต้น โดยประเภทแห่งเหตุปัจจย เป็นต้น ในปกรณนี้ เพราะเหตุนี้ ปกรณนี้ ชื่อว่า ปฏิฐาน

อีกนัยหนึ่ง คำว่า ปฏิฐาน หมายความว่า เป็นที่ดำเนินไปแห่งพระสัพพัญญุตญาณ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า

ปฏฺฐาติ กจฺจติ สพฺพพญฺญุตญาณํ เอตฺถาติ = ปฏิฐานํ แปลความว่า พระสัพพัญญุตญาณย่อมดำเนินไปในปกรณนี้ เพราะฉะนั้น ปกรณนี้ จึงชื่อว่า ปฏิฐาน

ข้อ ๒ ถาม. ในคัมภีร์มหาปฏิฐานนัณ มีปฏิฐานกี่หมวด คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. ในคัมภีร์มหาปฏิฐานนัณ มีปฏิฐาน ๖ หมวด คือ

๑. ดิกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกติกะ ๒๒ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

๒. ทุกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกทุกะ ๑๐๐ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

๓. ทุกดิกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกติกะ ๒๒ รวมเข้าในทุกะ ๑๐๐ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับของติกะและทุกะ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

๔. ดิกทุกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกทุกะ ๑๐๐ รวมเข้าในติกะ ๒๒ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับของทุกะและติกะ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

๕. ดิกดิกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกติกะ ๒๒ รวมเข้าในติกะ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับของติกะ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

๖. ทุกทุกปฏิฐาน หมายถึง ปฏิฐานที่ทรงยกทุกะ ๑๐๐ รวมเข้าในทุกะ ขึ้นแสดงเป็นประธานตามลำดับของทุกะ แล้วทรงจำแนกด้วยปัจจัย ๒๔

ข้อ ๓ ถาม. จงแสดงมัตถิกปฏิฐาน ๖ หมวด มาดู ?

ตอบ. แสดงมัตถิกปฏิฐาน ๖ หมวด ดังนี้

๑. มัตถิกบาทของดิกปฏิฐานนั้น ได้แก่ กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา เป็นต้น ที่อยู่ในดิกมัตถิกปฏิฐานนั่นเอง

๒. มัตถิกบาทของทุกปฏิฐานนั้น ได้แก่ เหตุ ธมฺมา น เหตุ ธมฺมา เป็นต้น ที่อยู่ในทุกมัตถิกปฏิฐานนั่นเอง

๓. มัตถิกบาทของทุกดิกปฏิฐานนั้น ได้แก่ เหตุ กุสลา ธมฺมา น เหตุ กุสลา ธมฺมา เหตุ อกุสลา ธมฺมา น เหตุ อกุสลา ธมฺมา เหตุ อพฺยากตา ธมฺมา น เหตุ อพฺยากตา ธมฺมา เป็นต้น ที่อยู่ในทุกมัตถิกปฏิฐานและดิกมัตถิกปฏิฐานนั่นเอง

๔. มาติกาบทของติกทุกปีฐานนั้น ได้แก่ กุสลา เหตุ ฐมา อกุสลา เหตุ ฐมา อพยากตา เหตุ ฐมา กุสลา น เหตุ ฐมา อกุสลา น เหตุ ฐมา อพยากตา น เหตุ ฐมา เป็นต้น ที่อยู่ในติกมาติกาและทุกมาติกานั้นเอง

๕. มาติกาบทของติกติกปีฐานนั้น ได้แก่ กุสลา สุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อกุสลา สุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อพยากตา สุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา ๑ กุสลา ทุกขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อกุสลา ทุกขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อพยากตา ทุกขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา ๑ กุสลา อทุกขมสุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อกุสลา อทุกขมสุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา อพยากตา อทุกขมสุขาย เวทนาย สมุပ္ยตุตา ฐมา ๑ เป็นต้น ที่อยู่ในติกมาติกานั้นเอง

๖. มาติกาบทของทุกทุกปีฐานนั้น ได้แก่ เหตุ สเหตุกา ฐมา น เหตุ สเหตุกา ฐมา ๑ เหตุ อเหตุกา ฐมา น เหตุ อเหตุกา ฐมา ๑ เป็นต้น ที่อยู่ในทุกมาติกานั้นเอง

ข้อ ๔ ตาม. จงแสดงรัมนนยะทั้ง ๔ นัย พร้อมความหมาย และยกตัวอย่างที่เป็นบาลี ประกอบด้วย (ไม่ต้องแปล)

ตอบ. รัมนนยะ ๔ นั้น คือ

๑. ฐมมอนุโลม หมายความว่า พระพุทธรองค์ทรงแสดงบทและปทาวิธาน หรือมูล และมูลี หรือ กัมมบทและกัตตูปาท หรือ บทต้นและบทปลายนั้น ไม่มีคำว่า น ซึ่งเป็นคำปฏิเสธ อยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น สติยา กุสละ ฐมมัม ปฏิจจ, กุสโล ฐมโม อุปปชฺชเยย เหตุปจฺจยา ๑

๒. ฐมมปจฺจนีย หมายความว่า พระพุทธรองค์ทรงแสดงบทและปทาวิธาน เป็นต้น นั้น มีคำว่า น ซึ่งเป็นคำปฏิเสธอยู่ด้วย เช่นคำว่า สติยา น กุสละ ฐมมัม ปฏิจจ, น กุสโล ฐมโม อุปปชฺชเยย เหตุปจฺจยา ๑

๓. ฐมมอนุโลมปจฺจนีย หมายความว่า พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นบทต้น นั้น ไม่มีคำปฏิเสธ แต่ธรรมที่เป็นบทปลายนั้นมีคำปฏิเสธ เช่น “สติยา กุสละ ฐมมัม ปฏิจจ, น กุสโล ฐมโม อุปปชฺชเยย เหตุปจฺจยา ๑

๔. ฌมฺพจฺจนียานุโลม หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นบทต้น
นั้นมีคำปฏิเสธ แต่ธรรมที่เป็นบทปลายนั้นไม่มีคำปฏิเสธ เช่น ลียา น กุสลํ ฌมฺมํ ปฏิจฺจ,
กุสโล ฌมฺโม อูปฺปชฺชเยยฺย เหตุปฺจฺจยา ฯ

ข้อ ๕ ถาม. คำว่า “เหตุ” หมายความว่าอย่างไร มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? จงอธิบาย
ความหมายของคำว่า เหตุ มาให้ได้ความเข้าใจ

ตอบ. คำว่า “เหตุ” หมายความว่า เป็นธรรมที่ทำให้ผลธรรมเกิดขึ้น ทำให้ผลธรรม
นั้นตั้งมั่นในอารมณ์ และทำให้ผลธรรมนั้นเจริญขึ้นได้ มี ๖ อย่าง คือ โลกเหตุ ความโลภ,
โทสเหตุ ความโกรธ, โมหเหตุ ความหลงหรือความไม่รู้แจ้ง, อโลกเหตุ ความไม่โลภ,
อโทสเหตุ ความไม่โกรธ, อโมหเหตุ ความไม่หลงหรือความไม่รู้แจ้ง

เมื่อสรุปแล้ว เหตุจึงมีความหมายเป็น ๓ ประการ คือ

๑. เหตุเป็นธรรมที่ทำให้ผลธรรมเกิดขึ้น หมายความว่า เมื่อมีเหตุบังเกิดขึ้นแล้ว ผล
ธรรม ซึ่งได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง อพยากตะบ้าง
ย่อมบังเกิดขึ้นตามมา ดังที่พระอัสสชิเถระแสดงแก่อุปติสสปริพาชก (สารีบุตร) ว่า “เย
ฌมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรธो จ เอวํวาทิ มหาสมฺโณ” ซึ่งแปล
ความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้ง
ความเกิดและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงมีปกติตรัสอย่างนี้

๒. เหตุทำให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นในอารมณ์ หมายความว่า เมื่อตารับรู้ปารมณฺ์ หู
รับสัททารมณฺ์ เป็นต้น ตลอดจนจิตคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว อกุศลจิต คือ โลภมูลจิต
โทสมูลจิต โมหมูลจิต หรือกุศลจิต คือ สัทธาจิต เมตตาจิต กรุณาจิต ญาณสัมปยุตตจิต
เป็นต้นเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น และยึดหน่วงเอาอารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
สภาพธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อต่าง ๆ คำพูดต่าง ๆ เรื่องราวต่าง ๆ
เป็นต้นเหล่านั้นไว้อย่างมั่นคง

๓. เหตุทำให้ผลธรรมนั้นเจริญขึ้นได้ หมายความว่า โลกมูลจิตที่ดี โทสมูลจิตที่ดี โมหมูลจิตที่ดี หรือกุศลจิต เป็นต้นที่ดี ในขณะที่เกิดขึ้นครั้งแรกนั้น ยังมีกำลังอ่อนอยู่ ยังไม่ทำให้ล่วงออกมาทางกาย ทางวาจา เป็นสุจริตหรือทุจริตได้ ต่อเมื่อได้เกิดขึ้นและยึด หน่วงอารมณ์นั้นบ่อย ๆ ย่อมสามารถทำให้ผู้นั้นกระทำทุจริตหรือสุจริตออกมาได้ นี่แหละ คือ ผลธรรมที่เจริญขึ้นโดยอาศัยเหตุเหล่านั้น

ข้อ ๖ ถาม. คำว่า เหตุมีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมายด้วย

ตอบ. คำว่า เหตุ มี ๔ ประเภท คือ

๑. เหตุเหตุ ได้แก่ เหตุ ๖ คือ โลกะ โทสะ โมหะ อโลกะ อโทสะ อโมหะ

๒. ปัจจยเหตุ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อันเป็นเหตุในการเรียกชื่อของรูปชั้น

๓. อุตตมเหตุ ได้แก่ กุศลกรรมและอกุศลกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดกุศลวิบากและ
อกุศลวิบาก

๔. สาธารณเหตุ ได้แก่ อวิชชาอันเป็นเหตุให้เกิดสังขารธรรมทั่วไปทั้งหมด

ในเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้ เหตุปัจจย ชื่อว่า เหตุเหตุ

ข้อ ๗ ถาม. จงแสดงอาร์มภทของเหตุปัจจย และให้ยกพระบาลีและคำแปล พร้อมทั้ง
จำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในเหตุปัจจยนิทเทศ มาโดยละเอียด ?

ตอบ. แสดงอาร์มภท ปัจจยทุทเทศ โย ยาทิโส ปัจจโย เหตุปัจจโยติ ภควตา
อุทฺทิกฺโข, โส ตาทิโส ปัจจโย ปัจจยนิทฺเทศ เหตุ เหตุสมปยุตฺตกาณํ ฆมฺมานํ ตํสมฺมุจฺจา
นานนฺจ รูปานํ เหตุปัจจเยน ปัจจโยติ ภควตา นิทฺทิกฺโข ปัจจยเช่นใด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงไว้โดยย่อในปัจจยทุทเทศว่า เหตุปัจจโย ปัจจยเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงไว้โดยพิสดารในปัจจยนิทเทศว่า เหตุ เหตุสมปยุตฺตกาณํ ฆมฺมานํ ตํสมฺมุจฺจานานนฺจ
รูปานํ เหตุปัจจเยน ปัจจโย ฯ

พระบาลี และคำแปล

เหตุ เหตุสมปยุตตกานํ ฆมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ
 เหตุ ๖ ประการเป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบกับ
 เหตุ ๖ เหล่านั้น (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) และสเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิ
 สนิทกัมมชรูปที่มีเหตุ ๖ และสเหตุกจิตตูปบาท เป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจเหตุปัจจัย

จำแนกบท เนื้อความและองค์ธรรม ดังต่อไปนี้

คำว่า เหตุ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ เหตุ ๖ มีโลกเหตุ เป็นต้น

คำว่า เหตุสมปยุตตกานํ ฆมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดง
 ให้รู้ถึงปัจจัยุปันนธรรม คือ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ สเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิ
 กัมมชรูป (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

คำว่า เหตุปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจัย มีเหตุ สหชาติปติ
 สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาต
 วิปยุตตะ สหชาตตติ สหชาตอวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันตามสมควร
 นั้น อำนาจของเหตุปัจจัยอย่างเดียวกันเท่านั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจัยุปันนธรรม
 นั้นเป็นไปโดยปราศจากตัวตน

ข้อ ๘ ถาม. ก. จงแสดงการช่วยอุปการะของเหตุปัจจัย พร้อมทั้งยกหลักฐาน และจำแนก

โดยลักษณะ ชาติ กาล สัตติ ?

ข. ในเหตุปัจจัยนี้ มีสูตรสังขยาวาระเท่าไร คืออะไรบ้าง?

ค. จงจำแนกบท พร้อมทั้งองค์ธรรม กาล บุคคล ภูมิ และวิถี ของเหตุปัจจัย ในข้อ
 ที่ว่า กุสลา เหตุ สมปยุตตกานํ ขนฺธานํ ?

ตอบ. ก. หลักฐาน “มุลญฺเจน อุปการโก ฆมฺโม = เหตุปจฺจโย” ธรรมที่ช่วยอุดหนุน
 เพราะอรรถว่าเป็นรากแก้ว ชื่อว่า เหตุปัจจัย

จำแนกเหตุปัจจัยโดยลักษณะและชาติ กาล สัตติ

ในเหตุปัจจัยนี้การช่วยอุปการะแก้ปัจจัยอุปบันนกรรม ของธรรมที่เป็นเหตุปัจจัย ธรรมนั้นมีลักษณะอย่างเดียว คือ เป็นที่ตั้งและเป็นรากแก้ว (เหตุ) แห่งปัจจัยอุปบันนกรรม

เมื่อว่าโดยชาติ เป็นสหชาติชาติ

เมื่อว่าโดยกาล เป็นปัจจุบันนกาล

เมื่อว่าโดยสถิติ คือ อำนาจมี ๒ อย่าง คือ

๑. ชนกสถิติ ช่วยอุปการะให้ปัจจัยอุปบันนกรรมเกิดขึ้นประการหนึ่ง

๒. อุปถัมภกสถิติ ช่วยอุปการะให้ปัจจัยอุปบันนกรรมตั้งอยู่ ประการหนึ่ง

ข. ในเหตุปัจจัยนี้ มีสูตรสังขยาวาระ ๗ ประเภท คือ

๑. กุสโล กุสลสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๒. กุสโล อพฺยาคตสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๓. กุสโล กุสลาพฺยาคตสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๔. อกุสโล อกุสลสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๕. อกุสโล อพฺยาคตสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๖. อกุสโล อกุสลาพฺยาคตสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

๗. อพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส เหตุปัจจุเณน ปัจจุโย ฯ

ค. คำว่า กุสลา เหตุ เป็นกัตตูปทแสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม องค์ธรรมได้แก่ อโลกะ อโทสะที่ในทวิเหตุกกุสลจิตตูปบาท หรือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ ที่ในติเหตุกกุสลจิตตูปบาท

คำว่า สมุပ္ปัตตูกานํ ขนฺธานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยอุปบันนกรรม องค์ ธรรมได้แก่ กุสลนามขันธ์ ๔ คือ กุสลจิต ๒๑ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ ที่ประกอบ

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺชน ๔ อริยบุคคล ๗ (เว้นพระอรหันต์)

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ (จตุ, ปญฺจ)

ว่าโดยวิถี เป็นไปใน กุสลขวนะ ปญฺจทวารวิถีและกุสลขวนมโนทวารวิถี

ตามสมควร

ข้อ ๙ ถาม. ก. วิบากอพยาคตเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่กัมมชรูปนั้น หมายเอา
 วิบากอพยาคตเหตุ จำพวกไหน พระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ว่าอย่างไร ?
 ข. จงแสดงปัจจัยที่เป็นสภาวะกับเหตุปัจจัย มาดู?

ตอบ. ก. วิบากอพยาคตเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่กัมมชรูปนั้น หมายเอา
 วิบากอพยาคตเหตุในปฏิสนธิขณะ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า ปฏิสนธิขณ
 วิปากอพยาคตาเหตุ สมบุตฺตตกานํ ขนฺธานํ กฏฺฏตา จ รูปานํ เหตุปัจจุยน ปัจจโย แปล
 ความว่า ในปฏิสนธิขณะ วิบากอพยาคตเหตุ ๓ เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่สเหตุกปฏิ
 สนธินามขันธ ๔ ที่ประกอบ และสเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ด้วยอำนาจเหตุปัจจัย

ข. เหตุปัจจัย มีปัจจัยสภาวะ ๑๑ ปัจจัย คือ สหชาติปริปติ สหชาติระ อัญญมัญญะ
 สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาติวิปยุตตะ สหชาติตติ
 สหชาติอวิคตะ

ข้อ ๑๐ ถาม. ก. จงอธิบายเหตุที่โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็นเหตุปัจจัยอุปบันไม่ได้ ?
 ข. จิตตชรูป และกัมมชรูป ที่เกิดอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่ได้เกิด
 จากเหตุทั้ง ๖ นั้น มีหรือไม่ ถ้ามี เป็นจิตตชรูปและกัมมชรูป จำพวกไหน ?
 ค. ในเหตุปัจจัยนั้น ว่าโดยภวนาพิสดารแล้วมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ?
 ง. จงแสดงอวิปากภวนา ๔ สวิปากภวนา ๕ ในสามัญญภวนาตามลำดับ ?

ตอบ. ก. เหตุที่โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็นเหตุปัจจัยอุปบันไม่ได้ นั้น เพราะ
 โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นั้น มิใช่เป็นเหตุสัมปยุตตธรรม คือ มิใช่ธรรมที่ประกอบ
 กับเหตุ เนื่องจากในโมหมูลจิต ๒ ดวงนั้น มีโมหเจตสิกเป็นเหตุเพียงอย่างเดียว ไม่มีเหตุ
 อื่นประกอบร่วมด้วยเลย ฉะนั้น โมหเจตสิกที่นั้น จึงเป็นเหตุปัจจัยอุปบันนธรรมไม่ได้
 เมื่อเป็นเหตุปัจจัยอุปบันนธรรมไม่ได้แล้ว ก็ต้องเป็นเหตุปัจจนิกธรรมไป

ข. จิตตชรูป และกัมมชรูป ที่เกิดอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่ได้เกิดจากเหตุทั้ง ๖ นั้น ได้แก่ จิตตชรูป กัมมชรูป จำพวกอเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิ กัมมชรูป อสัณฺณสัจจกัมมชรูป ปวัตติกัมมชรูป ที่เกิดจากอเหตุกจิตทั้งหลาย

ค. ปัจจัยสงเคราะห์ (มณฺฑนา) ในเหตุปัจจัยโดยพิสดารนั้น มีมณฺฑนา ๒๔ คือ สามัญญมณฺฑนา ๕ สอนิทรียมคฺคมณฺฑนา ๕ สาธิปติอนิทรียมคฺคมณฺฑนา ๖

ง. อวิปาก ๔ คือ

๑. สัพพัญญานิกมณฺฑนา	๒. สอนฺณมณฺฑนา
๓. สอนฺณมณฺฑนสมฺปยุตฺตมณฺฑนา	๔. สวิปฺปยุตฺตมณฺฑนา

สวิปาก ๕ คือ

๑. สัพพัญญานิกมณฺฑนา	๒. สอนฺณมณฺฑนา
๓. สอนฺณมณฺฑนสมฺปยุตฺตมณฺฑนา	๔. สวิปฺปยุตฺตมณฺฑนา
๕. สอนฺณมณฺฑนวิปฺปยุตฺตมณฺฑนา	

ข้อ ๑๑ ตาม. ก. จงแสดงความหมายของคำว่า อวิปากมณฺฑนา สวิปากมณฺฑนา มาดู ?

ข. สอนิทรียมคฺคมณฺฑนา หมายความว่าอย่างไร? มีเท่าไร? คืออะไรบ้าง? ให้แสดงตามลำดับ

ตอบ. ก. อวิปากมณฺฑนา หมายความว่า การรวบรวมอำนาจปัจจัยที่ยังมิได้กล่าวถึงวิปากปัจจัย

สวิปากมณฺฑนา หมายความว่า การรวบรวมอำนาจปัจจัยที่มีวิปากปัจจัยเข้าร่วมด้วย

ข. สอนิทรียมคฺคมณฺฑนา หมายความว่า การรวบรวมอำนาจปัจจัยที่มีอนิทรียปัจจัยและมคฺคปัจจัยเข้าร่วมด้วย มีจำนวน ๕ ประการ คือ อวิปาก ๔ สวิปาก ๕

อวิปาก ๔ คือ

๑. สอนิทรียมคฺคสัพพัญญานิกมณฺฑนา	๒. สอนฺณมณฺฑนา
๓. สอนฺณมณฺฑนสมฺปยุตฺตมณฺฑนา	๔. สวิปฺปยุตฺตมณฺฑนา

สวิปาก ๕ คือ

๑. สอนิหุริยมคฺคสพฺพญฺจานิกมฺภฺนา ๒. สอนฺณมณฺณมฺภฺนา
๓. สอนฺณมณฺณสมฺปยุตฺตมฺภฺนา ๔. สวิปยุตฺตมฺภฺนา
๕. สอนฺณมณฺณวิปยุตฺตมฺภฺนา

ข้อ ๑๒ ถาม. จงแสดงปัจจัยสงเคราะห์ในระหว่างเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยอุปบัน
ดังต่อไปนี้

ก. เหตุ ๖ ประการเป็นปัจจัย ช่วยอุปการะแก่สเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิ
กัมมชรูปนั้น ได้ปัจจัยสงเคราะห์เท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ข. เหตุทั้ง ๓ ในสเหตุกวิปากจิต เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔
และสเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์เท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ค. เหตุทั้ง ๓ ที่ในสเหตุกวิปากจิต เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔
และหทยวัตถุ ได้ปัจจัยสงเคราะห์เท่าไร คืออะไรบ้าง?

ฌ. อโมหเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และสเหตุกจิตตชรูป
สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์เท่าไร คืออะไรบ้าง?

ง. อโมหเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และหทยวัตถุ ได้
ปัจจัยสงเคราะห์เท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. แสดงปัจจัยสงเคราะห์ในระหว่างเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยอุปบันดังต่อไปนี้

ก. เหตุ ๖ ประการเป็นปัจจัย ช่วยอุปการะแก่สเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิ
กัมมชรูปนั้น ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๖ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสัย
ปัจจัย สหชาติวิปยุตตปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาติอวิคตปัจจัย

ข. เหตุทั้ง ๓ ในสเหตุกวิปากจิต เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔
และสเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๖ ปัจจัยคือ เหตุปัจจัย
สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสัยปัจจัย วิปากปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาติอวิคตปัจจัย

ค. เหตุทั้ง ๓ ที่ในสเหตุกวิปากจิต เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และหทยวัตถุ ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๗ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย วิปากปัจจัย สหชาติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ฌ. อโมหเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และสเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๗ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ง. อโมหเหตุ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และหทยวัตถุได้ ปัจจัยสงเคราะห์ ๘ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ข้อ ๑๓ ตาม. จงแสดงปัจจัยสงเคราะห์ ในเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยูปัน ดังต่อไปนี้

ก. อโมหเหตุที่อยู่ในปัญจโวการติเหตุกปฏิสนธิจิต ๕ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้หทยวัตถุ

ข. วิมังสาธิปติ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สาธิปติสัมปยุตตนามจันท์ ๔

ค. วิมังสาธิปติ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สาธิปติจิตตชรูป

ฌ. วิมังสาธิปติที่อยู่ในผลจิต ๔ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และสาธิปติจิตตชรูป

ง. วิมังสาธิปติที่อยู่ในผลจิต ๔ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สาธิปติจิตตชรูป ?

ตอบ. แสดงปัจจัยสงเคราะห์ ในเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยูปัน ดังต่อไปนี้

ก. อโมหเหตุที่อยู่ในปัญจโวการติเหตุกปฏิสนธิจิต ๕ เป็นปัจจัยที่ช่วยอุปการะแก้หทยวัตถุ ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๑๐ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย วิปากปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตอวิคตปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ข. วิมังสาธิปติ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สาธิปติสัมปยุตตนามจันท์ ๔ ได้ปัจจัย สงเคราะห์ ๑๐ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปติปัจจัย สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สัมปยุตตปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ค. วิมังสาธิปติ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สาธิปติจิตตชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๕ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปติปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติวิปยุตตปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ฌ. วิมังสาธิปติที่ในผลจิต ๔ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สัมปยุตตนามจันท์ ๔ และสาธิปติจิตตชรูป ได้ปัจจัยสงเคราะห์ ๕ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปติปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย วิปากปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ง. วิมังสาธิปติที่ในผลจิต ๔ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่สาธิปติจิตตชรูปได้ปัจจัย สงเคราะห์ ๑๐ ปัจจัย คือ เหตุปัจจัย สหชาติปติปัจจัย สหชาติปัจจัย สหชาตนิสสยปัจจัย วิปากปัจจัย สหชาตนิทริยปัจจัย มัคคปัจจัย สหชาติวิปยุตตปัจจัย สหชาติตติปัจจัย และสหชาตอวิคตปัจจัย

ข้อ ๑๔ ถาม. จงแสดงอาร์มภท ของอาร์มณปัจจัยนิทเทส โดยยกพระบาลีและคำแปล พร้อมทั้งจำแนกภท เนื้อความ และองค์ธรรม เฉพาะบาลีข้อที่ ๗ มาดู ?

ตอบ. อาร์มณปัจจัยนิทเทส อาร์มภท

ปจฺจุยฺยทุทฺเตส โย ยาทิโส ปจฺจุโย อารมฺมณปจฺจุโยติ ภควตา อุกฺกุฏฺโฐ, โส ตาทิโส ปจฺจุโย ปจฺจุยนิทฺเตส.

๑. รูปายตนํ จกฺขุวิญญฺณธาตุยา ตํ สมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณปจฺจุเยน ปจฺจุโย.

๒. สทฺททายตนํ โสทวิญญูณชาตฺยา ตํ สมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๓. กนฺธายตนํ ฆานวิญญูณชาตฺยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๔. รสายตนํ ชิวฺหาวิญญูณชาตฺยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๕. โผฏฺฐพฺพายตนํ กายวิญญูณชาตฺยา ตํ สมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณ ปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๖. รূปายตนํ สทฺททายตนํ กนฺธายตนํ รสายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มโนชาตฺยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๗. สพฺเพ ฐมฺมา มโนวิญญูณชาตฺยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ อารมฺมณ ปฺจฺเยน ปจฺจโย.

๘. ยํ ยํ ฐมฺมํ อารพฺภ ยะ ยะ ฐมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตฺติกา ฐมฺมา เต เต ฐมฺมา เตสํ เตสํ ฐมฺมานํ อารมฺมณปฺจฺเยน ปจฺจโยติ ภควตา นิทฺธิกฺขโณ ๑

ปัจจัยเช่นใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยย่อ ในปัจจุยทเทศว่า “อารมฺมณปจฺจโย” ปัจจัยเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงโดยพิสดารในปัจจนิทเทศว่า “รূปายตนํ จกฺขุวิญญูณชาตฺยา” เป็นต้น

จำแนกบท แสดงเนื้อความ และองค์ธรรม ของพระบาลีข้อที่ ๗ ดังต่อไปนี้

พระบาลีข้อที่ ๗ สพฺเพ ฐมฺมา เป็นกัตตบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ อารมณ ๖ ซึ่งได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นปัจจุบัน อดีต อนาคต และพระนิพพาน บัญญัติ ที่เป็นกาลวิมุตติ อันเป็นปรมัตถ์และบัญญัติทั้งหมด

คำว่า มโนวิญญูณชาตฺยา ตํ สมฺปยุตฺตกานนฺจ ฐมฺมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจุยูปันตรรม คือ มโนวิญญูณชาตฺ ๗๖ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบ

คำว่า อารมมณปจฺเจยฺยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ว่า ในบรรดาปัจจย ๘ ปัจจย คือ อารัมมณปัจจย อารัมมณวิปัติปัจจย วัตถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจย อารัมมณุปนิสสยปัจจย อารัมมณปุเรชาตปัจจย วัตถารัมมณปุเรชาตวิปปยุตตปัจจย อารัมมณปุเรชาตตติปัจจย อารัมมณปุเรชาต อวิคตปัจจย ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันนั้น อำนาจของ อารัมมณปัจจยอย่างเดียวเท่านั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจยูปันทรรม โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๑๕ ถาม. คำว่า “อารมณ” หมายความว่าอย่างไร มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? จงอธิบายรายละเอียด

ตอบ. อารมณ หมายความว่า เป็นที่ยินดี เหมือนหนึ่งสวนดอกไม้เป็นที่ยินดีแก่คนทั้งหลาย ฉะนั้นใด อารมณทั้ง ๖ มี รูปารมณ เป็นต้น ก็ย่อมเป็นที่ยินดีแก่จิตและเจตสิก ฉะนั้นนั้น ดังแสดงวณัตตะว่า “อา อภิมุขํ รมนฺติ เอตฺถาติ = อารมณ” (อา บทหน้า รม ธาตุ ยุ ปัจจย) แปลความว่า จิตเจตสิกทั้งหลาย ย่อมมายินดีพร้อมหน้ากัน ในธรรมชาตินี้ ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ชื่อว่า อารมณ ได้แก่ อารมณ ๖

อาลัมพะณะ แปลว่า เป็นที่ยึดหน่วง หมายความว่า เป็นที่ยึดหน่วงของจิตและเจตสิกทั้งหลาย เหมือนหนึ่งคนขรา หรือ คนทุพพลภาพ ย่อมต้องอาศัยไม้เท้า หรือ เชือก เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ทรงตัวลุกขึ้นและเดินไปได้ ฉะนั้นใด จิต เจตสิก ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ต้องมีอารมณเป็นเครื่องอาศัยยึดหน่วง เพื่อเกิดขึ้นติดต่อกัน ฉะนั้นนั้น ดังแสดงวณัตตะว่า “จิตฺตเจตฺสึเกหิ อาลุมฺพิตฺติ = อารมณ” ธรรมชาติอันจิตและเจตสิกทั้งหลายยึดหน่วงไว้ ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า อารัมมณะ ได้แก่ อารมณ ๖

อารมณโดยย่อ มี ๔ อย่าง คือ

๑. กามอารมณ ได้แก่ อารมณทั้ง ๖

๒. มหัคคตอารมณ ได้แก่ ธรรมารมณ อย่างเดียว

๓. โลกุตตรอารมณฺ์ ได้แก่ ธรรมารมณฺ์ อย่างเดียว

๔. บัญญัติอารมณฺ์ ได้แก่ ธรรมารมณฺ์ อย่างเดียว

อารมณฺ์โดยพิสดาร มี ๒๑ อย่าง คือ

๑. กามอารมณฺ์ ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ได้อารมณฺ์ ๖

๒. มหัคคตอารมณฺ์ ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๓๕ ได้อารมณฺ์ ๑ คือ ธรรมารมณฺ์

๓. นิพพานอารมณฺ์ ได้แก่ นิพพาน ได้อารมณฺ์ ๑ คือ ธรรมารมณฺ์

๔. นามอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นิพพาน ได้อารมณฺ์ ๑ คือ ธรรมารมณฺ์

๕. รูปอารมณฺ์ ได้แก่ รูป ๒๘ ได้อารมณฺ์ ๖

๖. ปัจจุบันอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นได้อารมณฺ์ ๖

๗. อดีตอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ดับไปแล้ว ได้อารมณฺ์ ๖

๘. อนาคตอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า ได้ อารมณฺ์ ๖

๙. กาลวิมุตตอารมณฺ์ ได้แก่ นิพพาน บัญญัติ ได้อารมณฺ์ ๑ คือ ธรรมารมณฺ์

๑๐. บัญญัติอารมณฺ์ ได้แก่ อตถบัญญัติ สัททบัญญัติ ได้อารมณฺ์ ๑ คือ ธรรมารมณฺ์

๑๑. ปรมัตถอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ได้อารมณฺ์ ๖

๑๒. อชฌัตตอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เกิดขึ้นภายในตนเองได้ อารมณฺ์ ๖

๑๓. พหิททอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น และรูปที่ ไม่มีชีวิต นิพพาน บัญญัติ ได้อารมณฺ์ ๖

๑๔. อชฌัตตพหิททอารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เกิดขึ้นทั้งภายใน และภายนอก ได้อารมณฺ์ ๖

๑๕. ปัญจารมณฺ์ ได้แก่ วิสยรูป ๗ ได้อารมณฺ์ ๕

๑๖. รูปารมณฺ์ ได้แก่ วัณณรูป คือ สีต่าง ๆ

๑๗. สัททารมณฺ์ ได้แก่ สัททรูป คือ เสียงต่าง ๆ

๑๘. คันธารมณฺ์ ได้แก่ คันธรูป คือ กลิ่นต่าง ๆ

๑๙. รสทารมณฺ์ ได้แก่ รสรูป คือ รสต่าง ๆ

๒๐. โภฏฐัพพารมณฺ์ ได้แก่ ปฐวีรูป เตโชรูป วาโยรูป (รวมกัน) คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง

๒๑. ธรรมารมณฺ์ ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน บัญญัติได้อารมณฺ์ ๖

ข้อ ๑๖ ตาม. ก. จงแปล จำแนกเนื้อความ และองค์ธรรมในข้อที่ว่า รูปายตนํ จกฺขุวิญญาณ

ธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฌมฺมานํ อารมฺมณฺปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

ข. จงแสดงวจนัตถะพร้อมทั้งคำแปลของคำว่า อารมฺมณฺ มาทั้ง ๔ อย่าง ?

ค. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจย ปัจจยุปบัน ปัจจนิก ของอารมฺมณฺปัจจย ?

ตอบ. ก. แปลความว่า รูปารมณฺ์ที่เป็นปัจจบัน เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก่จักขุวิญญาณธาตุ และสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง ที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุด้วยอำนาจอารมฺมณฺปัจจย

จำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ดังต่อไปนี้

คำว่า รูปายตนํ เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ รูปารมณฺ์

คำว่า จกฺขุวิญญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานนฺจ ฌมฺมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยุปบันธรรม คือ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงที่ประกอบ

คำว่า อารมฺมณฺปจฺเจยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ว่าในบรรดาปัจจย ๔ มีอารมฺมณฺปัจจย อารมฺมณฺปุเรชาตปัจจย อารมฺมณฺปุเรชาตคตติปัจจย อารมฺมณฺปุเรชาตอวิคตปัจจย ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันนั้น อำนาจของอารมฺมณฺปัจจยอย่างเดียวนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงถึงการช่วยอุปการะแก้ปจฺจยุปปันธรรม โดยความปราศจากตัวตน

ข. วณฺณัตถะของคำว่า อารมฺมณฺ มีดังนี้

๑. จิตฺตเจตสิกเกหิ อาตมฺพิตฺติ = อารมฺมณฺ ธรรมชาติใด อันจิตเจตสิกทั้งหลายย่อมยึดหน่วง ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ เรียกว่า อารมณฺ

๒. อา อภิมุขํ รณฺหติ เอตฺถาติ = อารมฺมณฺ จิตและเจตสิกทั้งหลาย มายินดีพร้อมหน้ากันในธรรมชาตินี้ ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ จึงเรียกว่า อารมณฺ

๓. จิตฺตเจตสิกเก อาคณฺตุวา รณฺหติ เอตฺถาติ = อารมฺมณฺ จิตและเจตสิกทั้งหลาย มายินดีในธรรมชาตินี้ ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ จึงเรียกว่า อารมณฺ

๔. จิตฺตเจตสิกเก อาตมฺพิตฺติ = อารมฺมณฺ ธรรมชาติใดย่อมหน่วงเหนี่ยวจิตและเจตสิกทั้งหลาย ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ จึงเรียกว่า อารมณฺ

ค. อารมณฺ ๖ คือ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นเตกาลิก และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตติเป็นอรัมมณปจฺจย

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ เป็นอรัมมณปจฺจยุปปัน

รูปทั้งหมด มีจิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป พาหิรรูป อาหารขรูป อุดฺดขรูป อสฺสญฺญสํตตกัมมขรูป ปวตฺติกัมมขรูป เป็นอรัมมณปจฺจณิก

ข้อ ๑๓ ถาม. ก. สุตฺตสังขยวาระในอรัมมณปจฺจยนั้นมีเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ข. ให้แปลพระบาลีข้อที่ว่า ยํ ยํ ฐมฺมํ อารพฺภ เย เย ฐมฺมา อุปปทฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกเก ฐมฺมา, เต เต ฐมฺมา เตสํ เตสํ ฐมฺมานํ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย ?

ค. ธรรมที่เป็นอรัมมณปจฺจยุปปันธรรมไม่ได้นั้น มีหรือไม่ ถ้ามีได้แก่อะไร เพราะเหตุไร ?

ตอบ. ก. สุตฺตสังขยวาระในอรัมมณปจฺจยนั้นมี ๕ ประการ คือ

๑. กุสโล กุสสตฺส อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

๒. กุสโล	อกุสลสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๓. กุสโล	อพฺยากตสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสลสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๕. อกุสโล	กุสลสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๖. อกุสโล	อพฺยากตสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๗. อพฺยากโต	อพฺยากตสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๘. อพฺยากโต	กุสลสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๙. อพฺยากโต	อกุสลสฺส	อารมฺมณปฺจฺเยน	ปฺจฺจโย ฯ

ข. แปลว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ คือ จิตและเจตสิก ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัย อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาอารมณ์ทั้ง ๖, บรรดาอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง เหล่านั้น เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่จิตและเจตสิกทั้งหลายนั้น ๆ ด้วยอำนาจอาร์มมณปัจจัย ฯ

ค. ธรรมที่เป็นอาร์มมณปัจจัยบุันนธรรมไม่ได้ นั่น ได้แก่ รูป นิพพาน บัญญัติ เพราะเหตุว่า รูป นิพพาน บัญญัติ เป็นอนารมมณธรรม คือ ธรรมที่รู้อารมณ์ไม่ได้

ข้อ ๑๘ ถาม. จงจำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ในสหชาตาทิปปิจจยนิทเทศ ?

ตอบ. จำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ในพระบาลีข้อที่ ๑

คำว่า ฌนฺทาทิปปิ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ ฌันทเจตสิกที่อยู่ใน สาทิปปิขวณะ ๕๒

คำว่า ฌนฺทสมฺปยุตฺตกาณํ ฌมฺมานํ ตํสมฺมูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยบุันนธรรม คือ สาทิปปิขวณะ ๕๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นฉันทะ วิจิกิจฉา) ที่ประกอบกันฌนทาธิปปิ และสาทิปปิจิตตชรูป

คำว่า อธิปปิปฺจฺเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจัย ๕ มี สหชาตาทิปปิ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ

สหชาตอวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวตามสมควรนั้น อำนาจของสหชาตาริ
ปติอย่างเดียวกันนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก้ปัจจยูปบันนธรรม
โดยความปราศจากตัวตน

จำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ในพระบาลีข้อที่ ๒

คำว่า วิริยาธิปติ เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือวิริยเจตสิกที่ในสาริ
ปติขวนะ ๕๒

คำว่า วิริยสมฺปยุตฺตกานํ ฌมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดง
ให้รู้ถึงปัจจัยูปบันนธรรม คือ สาริปติขวนะ ๕๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นวิริยะ วิจิกิจฺจนา) ที่
ประกอบกับวิริยาธิปติ และสาริปติจิตตขรูป

คำว่า อธิปฺติปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจัย ๑๑ มีสหชาตาริปติ
สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาต
วิปยุตตะ สหชาตตติ สหชาตอวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวตามสมควรนั้น
อำนาจของสหชาตาริปติอย่างเดียวกันนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก้ปัจจยูปบันนธรรม
โดยความปราศจากตัวตน

พระบาลีข้อที่ ๓

คำว่า จิตตาริปติ เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ สาริปติขวนะ ๕๒

คำว่า จิตฺตสมฺปยุตฺตกานํ ฌมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดง
ให้รู้ถึงปัจจัยูปบันนธรรม คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจิกิจฺจนา) ที่ประกอบกับจิตตาริปติ และสา
ริปติจิตตขรูป

คำว่า อธิปฺติปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจัย ๑๑ มีสหชาตาริปติ
สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ นามอาหาระ สหชาตินทริยะะ สัมปยุตตะ

สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันตามสมควรนั้น อำนาจของสหชาตวิปยุตตะอย่างเดียวนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก้ปัจจยุปบันนธรรม โดยความปราศจากตัวตน

พระบาลีข้อที่ ๔

คำว่า วิมฺสาธิปติ เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ ปัญญาเจตสิกที่ในเหตุ กชนะ ๓๔

คำว่า วิมฺสสมฺปยุตฺตกานํ ฐมฺมานํ ตสมฺมุฏฺฐานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยุปบันนธรรม คือ ตเหตุกชนะ ๓๔ เจตสิก ๓๗ ที่ประกอบกับวิมฺสาธิปติ และสาธิปติจิตตชรูป

คำว่า อธิปติปจฺจเยน เปี้ยกรณบท แสดงให้รู้อำนาจปัจจัย ๑๒ มี เหตุ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตอะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันตามสมควรนั้น อำนาจของสหชาตวิปยุตตะอย่างเดียวนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก้ปัจจยุปบันนธรรม โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๔๕ ถาม. ก. คำว่า อธิปติ หมายความว่าอย่างไร ? มีวจนัตถะแสดงไว้อย่างไร ?

ข. พระบาลีปัจจัยนิทเทศที่แสดงถึงอาร์มมณาธิปติปัจจัยนั้น แสดงไว้ว่าอย่างไร ? จงแสดงพร้อมทั้งคำแปลด้วย

ตอบ. ก. คำว่า อธิปติ หมายความว่า สภาวะธรรมที่เป็นใหญ่กว่าสัมปยุตตธรรมที่เกี่ยวข้องกับตน ดังมีวจนัตถะแสดงไว้ว่า อธินันํ ปติ = อธิปติ แปลความว่า สภาวะธรรมที่เป็นใหญ่กว่าสัมปยุตตธรรมที่เกี่ยวข้องกับตน ชื่อว่า อธิปติ

ข. พระบาลีปัจจัยนิทเทศที่แสดงถึงอรัณมณชิปติปัจจัยนั้น แสดงไว้ว่า ยัม ยัม ธมฺมํ
 กรู กตฺวา เย เย ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกํ ธมฺมา เต เต ธมฺมา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ
 อธิปติปฺจฺเยน ปฺจฺจโย แปลความว่า อรัณมณชิกรรมเหล่าใดๆ คือ จิตเจตสิกทั้งหลาย
 กระทำสิ่งใด ๆ ให้เป็นอารมณ์ ด้วยความฝักใฝ่อย่างหนักแน่นแล้วเกิดขึ้น, สิ่งทั้งหลาย
 เหล่านั้น ๆ เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่อรัณมณชิกรรม คือ จิตเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น
 ๆ ด้วยอำนาจอรัณมณชิปัจจัย

ข้อ ๒๐ ถาม. จงอธิบายในอรัณมณชิปติปัจจัย และสหชาตาริปีปัจจัยโดยสังเขป ?

ตอบ. อธิบายในอรัณมณชิปติปัจจัยโดยสังเขปดังนี้ อรัณมณชิปติปัจจัยนี้ ได้แก่
 อารมณ์ ๖ มี รูปารมณ์ เป็นต้น เป็นปัจจัยคือช่วยอุปการะแก่นามธรรม คือ จิตและเจตสิก
 ให้เกิดขึ้น

อารมณ์ทั้งหลายเหล่านี้ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ อารมณ์สามัญธรรมดา ประเภทหนึ่ง
 อารมณ์ที่เป็นอธิบดี ประเภทหนึ่ง บรรดาอารมณ์ทั้ง ๒ ประเภทนั้น อรัณมณชิปติปัจจัย
 นี้ มุ่งหมายเอาอารมณ์เฉพาะที่เป็นอธิบดีชนิดพิเศษ มีอำนาจมาก สามารถทำให้จิตเจตสิก
 ธรรมนั้น ๆ น้อมไปสู่อารมณ์นั้น แล้วเข้าไปยึดไว้อย่างหนักแน่น เรียกว่า อรัณมณชิปติ
 ปัจจัย

อธิบายในสหชาตาริปีปัจจัยโดยสังเขปดังนี้ ธรรมชาติที่เกิดร่วมกันในที่นี้ ได้แก่
 จิตเจตสิกในจำนวนจิตเจตสิกเหล่านี้ ธรรมที่เป็นอธิบดี คือ เป็นใหญ่กว่าธรรมที่
 เกี่ยวเนื่องกับตน มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ฉันทเจตสิกที่เป็นอธิบดี เรียกว่า ฉันทาริปี ๑ วิริย
 เจตสิกเป็นอธิบดี เรียกว่า วิริยาริปี ๑ จิตที่เป็นอธิบดี เรียกว่า จิตตาริปี ๑ ปัญญาเจตสิก
 ที่เป็นอธิบดี เรียกว่า วิมังสาาริปี ๑ องค์ธรรมที่เป็นอธิบดี ๔ นี้ ย่อมสามารถยังธรรมซึ่ง
 เกิดร่วมกันกับตนนั้น ให้น้อมไปตามอำนาจของตน จึงเรียกว่า สหชาตาริปี

ข้อ ๒๑ ตาม. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยุปัน ปัจจนิก ของ อารัมมณาริบัติปัจจัย และสหชาตาริบัติปัจจัย ทั้ง ๒ ?

ตอบ. อารัมมณาริบัติปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ อารมณ ๖ คือ อิณฺดรียนิพันนรูป ๑๘ จิต ๘๔ เจตสิก ๔๗ (เว้นโทสมุล โมหมูล ทุกขสหคตกายวิญญานจิต) ที่นำฝักใฝ่หนักแน่น อย่างยิ่งที่เป็นเตกาลิกะ และนิพพานที่เป็นกาลวิมุตติ

อารัมมณาริบัติปัจจัยุปัน องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘ มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียา ญาณสัมปยุตตจิต ๔ โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ เจตสิก ๔๕ (เว้นอัปมัญญา) ซึ่งเป็นผู้ฝักใฝ่ อย่างหนักแน่นอย่างยิ่ง

อารัมมณาริบัติปัจจนิก องค์ธรรมได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ที่มีได้เป็นผู้ ฝักใฝ่หนักแน่นอย่างยิ่ง โดยแน่นอนและไม่แน่นอน รูปทั้งหมด มีจิตตขรูป ปฏิสนธิ กัมมขรูป พาหิรรูป อาหารขรูป อุดขรูป อสัณฺณสัตตปฏิสนธิกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป

สหชาตาริบัติปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ อธิปตีก้องกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดา อธิปติ ๓ หรือ ๔ คือ จันทะ วิริยะ ปัญญา ที่ในสาธิปติขวันะ ๕๒ และสาธิปติขวันะ ๕๒ ในขณะที่เป็นอธิปติ

สหชาตาริบัติปัจจัยุปัน องค์ธรรมได้แก่ สาธิปติขวันะ ๕๒ เจตสิก ๕๑ (เว้น วิจิกจณา) สาธิปติจิตตขรูปในขณะที่กำลังได้รับการช่วยอุปการะจากอธิปติปัจจัยโดย แน่นอนและไม่แน่นอน (เว้นอธิปตีก้องกรรม ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งในขณะที่เป็นอธิปติ)

สหชาตาริบัติปัจจนิก องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๕๔ มหัคคตวิปากจิต ๕ เจตสิก ๕๒ ที่มีได้รับการช่วยอุปการะจากอธิปติปัจจัยโดยแน่นอนและไม่แน่นอน อธิปตีก้องกรรม ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง ในขณะที่เป็นอธิปติปัจจัย นิราธิปติจิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป พาหิรรูป อาหารขรูป อุดขรูป อสัณฺณสัตตปฏิสนธิกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป

ข้อ ๒๒ ถาม. ก. เมื่อโลกมูลจิตตูปปาตเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยแล้ว ธรรมอะไรเป็น
อรัณมณาริบัติปัจจยูปัน และเมื่อมหากุสลจิตตูปปาตเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยูป
ันแล้ว ธรรมอะไรเป็นอรัณมณาริบัติปัจจย ?

ข. โสคาปัตติมรรคจิตตูปปาต โสคาปัตติผลจิตตูปปาต นิพพาน ทั้ง ๓ เหล่านี้เป็น
อรัณมณาริบัติปัจจยของจิตจำพวกไหน ?

ค. เมื่อนิพพานเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยแก่โลกุตตรจิตตูปปาต ขณะนั้นมีปัจจย
สงเคราะห์ ได้เท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ง. เมื่อวิริยเจตสิกเป็นสหชาตาริบัติปัจจย ขณะนั้นธรรมอะไรเป็นปัจจยูปัน ?
และเมื่อปัญญาเจตสิกเป็นสหชาตาริบัติปัจจย ขณะนั้น ธรรมอะไรเป็นปัจจยูปัน ?

ตอบ. ก. เมื่อโลกมูลจิตตูปปาตเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยแล้ว โลกมูลจิตตูปปาต
นั่นเองเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยูปัน เมื่อมหากุสลจิตตูปปาตเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยูป
ันแล้ว มหากุสลจิตตูปปาตนั่นเองเป็นอรัณมณาริบัติปัจจย

ข. โสคาปัตติมรรคจิตตูปปาต โสคาปัตติผลจิตตูปปาต นิพพาน ทั้ง ๓ เหล่านี้เป็น
อรัณมณาริบัติปัจจยของมหากุสลจิตตูปปาต (เว้นอัปปมัญญา) ของพระโสดาบันบุคคล

ค. เมื่อนิพพานเป็นอรัณมณาริบัติปัจจยแก่โลกุตตรจิตตูปปาต ขณะนั้น มีปัจจย
สงเคราะห์ได้ ๓ มีอรัณมณาริบัติ อรัณมณะ อรัณมณูปนิสสยะ

ง. เมื่อวิริยเจตสิกเป็นสหชาตาริบัติปัจจย ขณะนั้นสาริปติชวณะ ๕๒ เจตสิก ๕๐ ที่
ประกอบกับวิริยาริบัติ และสาริปติจิตตชรูป เป็นปัจจยูปัน

เมื่อปัญญาเจตสิกเป็นสหชาตาริบัติปัจจย ขณะนั้น ติเหตุกชวณะจิต ๓๔ เจตสิก
๓๗ ที่ประกอบกับวิมังสาริบัติ และสาริปติจิตตชรูป เป็นปัจจยูปัน

ข้อ ๒๓ ถาม. จงแสดงการจำแนกบท เนื้อความ ของอรัณมณาริบัติปัจจยในบทกุสล
ปทาวสาน ในกุสลบท และอกุสลปทาวสาน ในอกุสลบท ? เฉพาะวิธีพระบาลี ?

ตอบ. จำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรมในบทกุศลปทาवासาน ในกุศลบทในวิธีพระ
บาลี

คำว่า กุสโล ฐโม เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ กุศลจิต ๒๐ เจตสิก
๓๘ (เว้นอรหัตตมรรค) ที่มีสภาพเป็นที่ใส่ใจอย่างยิ่ง

คำว่า กุสลสฺส ฐมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยุปัน คือ มหากุศลจิต
๘ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ ๓ อัปมัชฌา ๒) ที่มีสภาพเป็นผู้ฝึกใฝ่อย่างหนักแน่น

คำว่า อารมฺมณชิปติปฺจฺเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจแห่งอาร์มณชิปติ
ปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๓ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มี
อาร์มมณชิปติ อาร์มมณะ อาร์มมณฺณปนิสสยะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจัยุปันนธรรม
โดยความปราศจากตัวตน

อกุศลปทาवासาน ในอกุศลบท

ในวิธีพระบาลีว่า อกุสโล ฐโม เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ โลภมูลจิตตูป
ปาท ๘ ที่มีสภาพเป็นที่ใส่ใจยิ่งนัก

คำว่า อกุสลสฺส ฐมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยุปัน คือ โลภมูลจิต
ตูปปาท ๘ ที่มีสภาพเป็นผู้ฝึกใฝ่อย่างหนักแน่น

คำว่า อารมฺมณชิปติปฺจฺเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจแห่งอาร์มณชิปติ
ปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๓ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มี
อาร์มมณชิปติ อาร์มมณะ อาร์มมณฺณปนิสสยะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจัยุปันนธรรม
โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๒๔ ตาม. จงจำแนกอนุวาทพระบาลี ข้อที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ ในบทที่ว่า กุสโล ฐโม
กุสลสฺส ฐมฺมสฺส ของอาร์มมณชิปติปัจจัย โดยเฉพาะๆ โดยกาล, ภูมิ, บุคคล, วิธี ?

- ตอบ. ข้อที่ ๑, ๒ ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล
 ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน กามภูมิ
 ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ตามสมควร
 ว่าโดยวิधि เป็นไปใน ปัจจเวกขณวิธิ คือ กามชวณมโนทวารวิธิ
- ข้อที่ ๓ ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล
 ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ
 ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ติเหตุกปุณฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓
 ตามสมควร
 ว่าโดยวิธิ ธรรมที่เป็นปจจัย เป็นไปใน อาทิกัมมิกฉานวิธิ ฉาน
 สมาบัติวิธิ
 ธรรมที่เป็นปจฺจุปปัน เป็นไปใน ปัจจเวกขณวิธิ
- ข้อที่ ๔ - ๕ ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล
 ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ
 ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ผลเสกขบุคคล ๓
 ว่าโดยวิธิ ธรรมที่เป็นปจจัย เป็นไปใน มรรควิธิเบื่องต่ำ ๓
 ธรรมที่เป็นปจฺจุปปัน เป็นไปใน ปัจจเวกขณวิธิ
- ข้อที่ ๖ ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล
 ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ
 ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ผลเสกขบุคคล ๓
 ว่าโดยวิธิ ธรรมที่เป็นปจจัย เป็นไปใน มรรควิธิเบื่องต่ำ ๓
 ธรรมที่เป็นปจฺจุปปัน เป็นไปใน ปัจจเวกขณวิธิ

ข้อ ๒๕ ตาม. ก. สุทธสังขยาวาระ ในอาร์มมณานิปติปจจัย มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?
 และปจจัยที่เป็นสภาคันกับอาร์มมณานิปติปจจัยนั้น คืออะไรบ้าง ?

ข. จงแปล และแสดงองค์ธรรม, ในอนุวาทพระบาลีข้อที่ ๑ ใน อพฺยาคโต ฐมฺโม
อกุสลสฺส ฐมฺมมสฺส แห่งอาร์มมณฺธิปติปัจจย ?

ตอบ. ก. สุตฺตสังขยวาระ ของอาร์มมณฺธิปติปัจจย มีจำนวน ๗ คือ

๑. กุสลโธ กุสลสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๒. กุสลโธ อกุสลสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๓. กุสลโธ อพฺยาคตสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๔. อกุสลโธ อกุสลสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๕. อพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๖. อพฺยาคโต กุสลสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ
๗. อพฺยาคโต อกุสลสฺส อารมฺมณฺธิปติปัจจเยน ปัจจโย ฯ

ปัจจยที่เป็นสภาคันกับอาร์มมณฺธิปติปัจจย มี ๗ ปัจจย คือ อาร์มมณฺ
วัดถารมฺมณฺปุเรชาตนิสสยะ อาร์มมณฺปุณิสสยะ อาร์มมณฺปุเรชาตะ วัดถารมฺมณฺปุเรชาต
วิปยุตตะ อาร์มมณฺปุเรชาตตตฺถิ อาร์มมณฺปุเรชาตอวิกตะ

ข. แปลและแสดงองค์ธรรมในอนุวาทพระบาลีข้อที่ ๑ บุคคลมีความพอใจ ซึ่ง
ชอบใจ จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท จิวหาปสาท กายปสาท รูปารมณฺ สัททารมณฺ
คันธารมณฺ รสารมณฺ โภฏฐัพพารมณฺ หทยวัตถุ วิบากอพยาคตจันธฺและกิริยาอพยาคต
จันธฺ ด้วยจิตใจฝักใฝ่อย่างหนักแน่น เมื่อมีจิตใจฝักใฝ่ต่อจักขุปสาท เป็นต้นอย่างหนัก
แน่นแล้ว ราคะและทิฏฐิย่อมเกิดขึ้น

กัมมบถ แสดงให้รู้ถึงปัจจย คือ จักขุปสาทรูป โสตปสาทรูป ฆานปสาทรูป จิวหา
ปสาทรูป กายปสาทรูป รูปารมณฺ สัททารมณฺ คันธารมณฺ รสารมณฺ โภฏฐัพพารมณฺ หทย
วัตถุรูป โลเกยวิบากจิต ๓๑ นามจันธฺ ๔ (เว้นทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑) กิริยาจิต ๒๐
นามจันธฺ ๔ ที่มีสภาพเป็นที่ใฝ่ใจยิ่งนัก

สัมปทานบถ องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิตตูปาท ๘ มีราคะ ทิฏฐิ ที่มีสภาพเป็นผู้
ฝักใฝ่อย่างหนักแน่น

ข้อ ๒๖ ตาม. ก. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยอุปบัน ปัจจนิก ของสหชาตาริบัติปัจจัย โดยเอกันตะ และอเนกกันตะ ?

ข. สุธธสังขยวาระ ของสหชาตาริบัติปัจจัยนั้นมีเท่าไร คืออะไรบ้าง และปัจจัยที่เป็นสภาคันกับสหชาตาริบัติปัจจัยมีเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ก. สหชาตาริบัติปัจจัยเอกันตะ (แน่นอน) ได้แก่ อริบติองค์ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในอัปปนาชวนะจิต ๒๖ สหชาตาริบัติปัจจัยอเนกกันตะ (ไม่แน่นอน) ได้แก่ อริบติองค์ธรรม ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งในกามชวนะจิต ๒๖ (เว้นโมหมูลจิต ๒ หสิดูปปาท ๑)

สหชาตาริบัติปัจจัยอุปบันเอกันตะ (แน่นอน) ได้แก่ อัปปนาชวนะจิต ๒๖ เจตสิก ๓๘ (เว้นอริบติ องค์ธรรมในขณะที่เป็นปัจจัย) และอัปปนาสาธิปติจิตตชรูป สหชาตาริบัติปัจจัยอุปบันอเนกกันตะ (ไม่แน่นอน) ได้แก่ กามชวนะจิต ๒๖ (เว้นโมหมูลจิต ๒ หสิดูปปาทจิต ๑) เจตสิก ๕๑ (เว้นอริบติองค์ธรรมในขณะที่เป็นปัจจัย) และกามสาธิปติจิตตชรูป

สหชาตาริบัติปัจจัยนิกเอกันตะ (แน่นอน) ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๕ เจตสิก ๔๐ นิราธิปติจิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป พาหิรรูป อาหารชรูป อตุ ชรูป อสัณญัตตกัมมชรูป ปวัตติกัมมชรูป สหชาตาริบัติปัจจัยนิกอเนกกันตะ (ไม่แน่นอน) ได้แก่ กามชวนะจิต ๒๖ (เว้นโมหมูลจิต ๒ และหสิดูปปาทจิต ๑) เจตสิก ๕๑ กามสาธิปติจิตตชรูป

ข. สุธธสังขยวาระของสหชาตาริบัติปัจจัย มี ๗ ข้อ คือ

๑. กุสโล	กุสลสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ
๒. กุสโล	อพยาคตสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ
๓. กุสโล	กุสลาพยาคตสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสลสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ
๕. อกุสโล	อพยาคตสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ
๖. อกุสโล	อกุสลาพยาคตสุส	สหชาตาริบัติปัจจนเณ	ปัจจนโย ฯ

คำว่า สหชาตาริปีปจฺเจยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสหชาตาริปีปจฺเจยนเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๑๐ ที่ทำการเข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มีสหชาตาริปี เหตุ สหชาตะ สหชาตนิสสยะ นามอาหาระ สหชาตินทริยะะ มัคคะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาต อวิกตะ

คำว่า ปจฺเจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก้ปัจจัยูปันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ค. คำว่า กุสลโธ ธมฺโม เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ กุสลอธิบดี ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง

คำว่า กุสลสุส จ อพฺยาทสุส จ ธมฺมสุส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันธรรม คือ กุศลนามขันธ์ ๔ หรือ ๓ กุศลสาริปีจิตตชรูป มีรูป เสียง เป็นต้น

คำว่า สหชาตาริปีปจฺเจยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจแห่งสหชาตาริปีปจฺเจยนเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๙ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มีสหชาตาริปี เหตุ สหชาตะ สหชาตนิสสยะ นามอาหาระ สหชาตินทริยะะ มัคคะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิกตะ

คำว่า ปจฺเจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก้ปัจจัยูปันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๒๘ ตาม. ก. จงแสดงตัวอย่างเป็นบุคคลาธิฐาน ในบทที่ว่า กุสลอธิบดี เป็นปัจจัยช่วยอุปการะสัมปยุตตกุศลนามขันธ์ ๔ และกุศลจิตตชรูป โดยอำนาจสหชาตาริปีปัจจัย ?

ข. จงแสดงตัวอย่างเป็นบุคคลาธิฐาน ในบทที่ว่า อกุสลอธิบดี เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้สัมปยุตตนามขันธ์ ๔ และอกุศลจิตตชรูป

ค. จงแปล จำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม พร้อมทั้งจำแนกโดยกาล ภูมิบุคคล วิธี ในข้อที่ว่า อพฺยาทโธ อพฺยาทสุส ของสหชาตาริปีปัจจัย ?

ตอบ. ก. แสดงตัวอย่างเป็นบุคคลาธิฐานที่พึงทราบได้ เช่น ในสมัยพุทธกาล พระอรหันต์ ๔ รูป ได้บรรลุโลกุตตรธรรมโดยอาศัยอธิปัตติ ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่มีเรื่องแจ้งอยู่ในมหาวรรคสังยุตตอรรถกถาว่า ตตฺถ รฏฺฐปาตฺตเถโร ฉนฺทํ ฐํ กตฺวา โลกุตตรมมํ นิพฺพตฺเตสิ โสณตฺตเถโร วิริยํ ฐํ กตฺวา สมฺภูตฺตเถโร จิตฺตํ ฐํ กตฺวา อายสฺมา โมฆราชา วิมฺสํ ฐํ กตฺวาติฯ ในบรรดาพระอรหันต์ ๔ องค์นั้น ท่านรฏฐบาลเถรได้อาศัยฉันทะเป็นหัวหน้าเป็นประธานแล้ว ก็กระทำโลกุตตรธรรมให้สำเร็จ ท่านโสณเถระได้อาศัยวิริยะเป็นหัวหน้าเป็นประธานแล้ว ก็กระทำโลกุตตรธรรมให้สำเร็จ ท่านสัมภูตเถระได้อาศัยจิตตเป็นหัวหน้าเป็นประธาน แล้วก็กระทำโลกุตตรธรรมให้สำเร็จ ท่านโมฆราชเถระได้อาศัยปัญญาเป็นหัวหน้าเป็นประธานแล้ว ก็กระทำโลกุตตรธรรมให้สำเร็จ

ข. ตัวอย่างเป็นบุคคลาธิฐาน เช่น ปุณฺณชนํ ฉนฺทํ ฐํ กตฺวา ทฺวจฺจริตํ นิพฺพตฺเตสิ วิริยํ ฐํ กตฺวา จิตฺตํ ฐํ กตฺวาติ ฯ ปุณฺณชนํผู้หนาไปด้วยกิเลส ได้อาศัยฉันทะ วิริยะ จิตตะเป็นหัวหน้า เป็นประธานแล้ว ก็กระทำทฺวจฺจริต มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ให้สำเร็จ

ค. อพฺยากตธรรม เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่อพฺยากตธรรม ด้วยอำนาจสหชาติปติปัจจัย

คำว่า อพฺยากโต เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ วิบากและกิริยาอธิปัตติ ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ฉันทะ วิริยะ ปัญญา ที่ในมหาภิรียาจิต มหัคคตภิรียาจิต ผลจิต และจิตตาทิปัตติ คือ มหาภิรียาจิต ๘ มหัคคตภิรียาจิต ๕ ผลจิต ๔

คำว่า อพฺยากตสฺส เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยอุปบันนธรรม คือ มหาภิรียา มหัคคตภิรียา ผลจิต นามจันท์ ๔ ที่ประกอบกับวิบากและกิริยาอธิปัตติ วิบากและกิริยาสาธิติจิตตชรูป มีรูป เสียง เป็นต้น

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ผลบุคคล ๔

ว่าโดยวิธี เป็นไปใน ปัญจทวารวิธี กามชวมนโนทวารวิธี ฌานวิธี
มัคควิถี ผลสมาบัติวิธี

ข้อ ๒๕ ถาม. จงจำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ในข้อที่ ๕, ๖ ของอนันตรปัจจย
นิทเทศ ?

ตอบ. จำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ข้อที่ ๕ ดังต่อไปนี้

คำว่า ฌานวิญญูญาณธาตุ ตัมมุပ္ပยุตฺตกา จ ฐมา เป็นกัตตูปาท แสดงให้รู้ถึงปัจจย
ธรรม คือ ฌานวิญญูญาณจิต ๒ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๙ ดวงที่ประกอบ

คำว่า มโนธาตุยา ตัมมุပ္ပยุตฺตกานญจ ฐมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจ
ยุปบันธรรม คือ สัมปฏิจจนจิต ๒ อัญญุสमानเจตสิก ๑๐ ที่ประกอบ

คำว่า อนนฺตรปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจย ๕ มี อนันตรระ
สมนันตรระ อนันตรูปนิสสยะ นัตถิ วิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันนั้น
อำนาจของอนันตรระอย่างเดียวกันนั้น เป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจยุปบันธรรม
โดยความปราศจากตัวตน

ข้อที่ ๖ คำว่า มโนธาตุ ตัมมุပ္ပยุตฺตกา จ ฐมา เป็นกัตตูปาท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม
คือ สัมปฏิจจนจิต ๒ อัญญุสमानเจตสิก ๑๐ ดวงที่ประกอบ

คำว่า มโนวิญญูญาณธาตุ ตัมมุပ္ပยุตฺตกานญจ ฐมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้
ถึงปัจจยุปบันธรรม คือ สันตிரณจิต ๓ อัญญุสमानเจตสิก ๑๑ ดวงที่ประกอบ

คำว่า อนนฺตรปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจย ๕ ปัจจย คือ
อนันตรระ สมนันตรระ อนันตรูปนิสสยะ นัตถิ วิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน
นั้น อำนาจของ อนันตรปัจจย อย่างเดียวกันนั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะแก่ปัจจยุปบันธรรมที่
เป็นไปโดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๓๐ ถาม. ก. คำว่า อนฺตร และ อนนฺตร หมายความว่าอย่างไร มีฉนัตถะแสดงไว้ว่าอย่างไร ?

ข. จิตเจตสิกที่เป็นอนันตรปัจจัย และอนันตรปัจจัยูปบันนั้น มีหรือไม่ จงอธิบายยกเหตุผลประกอบด้วย ?

ตอบ. ก. คำว่า อนฺตร หมายความว่า ธรรมชาติที่คั่น คือ ที่กระทำให้มีระหว่าง ดังมีฉนัตถะแสดงว่า อนฺตรยติ อนฺตร กโรตติ = อนฺตร ธรรมชาติที่คั่น คือ ที่กระทำให้มีระหว่าง ฉะนั้นจึงชื่อว่า อันตระ

คำว่า อนนฺตร หมายความว่า ธรรมชาติที่ไม่มีระหว่างคั่น ดังมีฉนัตถะแสดงว่า นตฺติ เยสฺ อนฺตรนตฺติ = อนนฺตรา ระหว่างคั่นแห่งธรรมเหล่าใดไม่มี ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า ไม่มีระหว่างคั่น

ข. จิตเจตสิกที่เป็นอนันตรปัจจัย และอนันตรปัจจัยูปบันนั้นมี ได้แก่ จิตเจตสิกที่เกิดขึ้นก่อนๆ (เว้นจิตฺติของพระอรหันต์) เป็นอนันตรปัจจัย คือ ช่วยอุการแก่จิตเจตสิกที่เกิดขึ้นหลังให้เกิดขึ้นสืบต่อกันไปโดยไม่มีระหว่างคั่นเลย เหตุผลเช่น จิตเจตสิกอันมีสภาพเกิดดับอยู่ทุกๆ ขณะนั้น เมื่อดวงแรกเกิดขึ้นแล้วดับไป และในการดับไปนั้น ก็ยังมีอำนาจที่ช่วยอุดหนุนให้แก่ธรรมที่เป็นพวกเดียวกันกับตน อันได้แก่ จิตดวงหลังพร้อมด้วยเจตสิกที่ประกอบนั้นให้เกิดขึ้นแทนสืบต่อไป โดยไม่มีเวลาหยุดหรือเว้นว่างเลย ยกเว้นจิตฺติของพระอรหันต์จำพวกเดียวเท่านั้น ที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดจิตดวงอื่นสืบต่อไปได้อีก ฉะนั้น จิตเจตสิกที่เป็นอนันตรปัจจัย จึงหมายเอาจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ ที่เกิดขึ้นก่อน (เว้นจิตฺติของพระอรหันต์) ส่วนจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยูปบันนั้น จึงหมายเอาจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ ที่เกิดหลังๆ พร้อมด้วยจิตฺติของพระอรหันต์ด้วย

ข้อ ๓๑ ถาม. ก. จงแสดงสุทธสังขยวาระ พร้อมทั้งแปลและปัจจัยที่เป็นสภาวะของอนันตรปัจจัย ว่ามีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ข. จงแสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์กรรม และ กาล ภูมิ บุคคล วิธี ในอนุวาท พระบาลี ข้อที่ ๑ แห่งอนันตรปัจจยในบท กุสโล กุสลสฺส ?

ตอบ. สุตฺรสังขยาวาระของอนันตรปัจจย มี ๗ อย่าง คือ

๑. กุสโล กุสลสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย กุสฺลเป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก้กุสล ด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๒. กุสโล อพฺยาคตสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย กุสฺลเป็นปัจจย คือ ช่วยประการแก้ อพฺยาคตะด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๓. อกุสโล อกุสลสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย อกุสฺลเป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก้ อกุสลด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๔. อกุสโล อพฺยาคตสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย อกุสฺลเป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะ แก้อพฺยาคตะ ด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๕. อพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย อพฺยาคตะเป็นปัจจย คือ ช่วย อุปการะแก้อพฺยาคตะด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๖. อพฺยาคโต กุสลสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย อพฺยาคตะเป็นปัจจย คือ ช่วย อุปการะแก้กุสลด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

๗. อพฺยาคโต อกุสลสฺส อนนฺตรปฺจฺเยน ปฺจฺโย อพฺยาคตะเป็นปัจจย คือ ช่วย อุปการะแก้กุสลด้วยอำนาจอนันตรปัจจย

ปัจจยที่เป็นสภาวะกันกับอนันตรปัจจย มี ๖ ปัจจย คือ สมันนฺตระ อนันตรูปนิสส ยะ อาเสวนะ นานักขณิกกัมมะ นัตถิ วิคตะ

ข. แสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์กรรม และ กาล ภูมิ บุคคล วิธี ในอนุวาท พระบาลีข้อที่ ๑

คำว่า ปุริมา ปุริมา กุสลา ขนฺธา เป็นกัตตฺวบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ โลภีย กุสลชวณจิตตูปปาต ๑๗ ที่เกิดก่อนๆ (เว้นชวณะดวงสุดท้าย)

คำว่า ปุจฉิमानํ กุสลสฺส ขนฺธสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจุปปันธรรม คือ กุสลชนวนจิตตูปปาต ๒๑ (เว้นกุสลชนวนะดวงที่ ๑)

คำว่า อนนฺตรปจฺเจยฺน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของอนันตรปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจของปัจจัยทั้ง ๖ ที่ เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มีอนันตรระสมนันตรระ อนันตรูปนิสสยะ อาเสวนะ นัตถิ วิคตะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก้ปัจจุปปันนธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปัญฺจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ติเหตุกบุุณฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยวิถี เป็นไปใน ปัญฺจทวารวิถี กามชวณมโนทวารวิถี ฌานวิถี อภิญญาวิถี มรรควิถี ตามสมควร

ข้อ ๓๒ ถาม. ก. กุสลเป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก้พยากตธรรมด้วยอำนาจอนันตรปัจจัยนั้น อยากทราบว่า กุสลนั้นได้แก่อะไร และพยากตธรรมนั้นได้แก่อะไร ?

ข. คำว่า สมนันตรปัจจัย หมายความว่าอย่างไร ? มีจันตละแสดงว่าอย่างไร ? และระหว่างอนันตรปัจจัยกับสมนันตรปัจจัยนั้นมีความต่างกันหรือไม่ ให้อธิบายและยกหลักฐานที่มาในอรรถกถาประกอบด้วย ?

ตอบ. ก. กุสลธรรมนั้น ได้แก่ โลเกียกุสลจิตตูปปาต ๑๓ ดวงสุดท้าย และมรรคจิตตูปปาต ๔

อพยากตธรรม ได้แก่ ตทาร์มมณจิตตูปปาต ๑๑ ภาวจิตตูปปาต ๑๕ ผลจิตตูปปาต ๔ (รวม ๒๔ ดวง คือ สันตธีรณจิต ๓ มหาวีบากจิต ๘ มหัคคตวิบากจิต ๕ ผลจิต ๔)

ข. คำว่า สมณันตรปิจจย หมายความว่า ธรรมที่ไม่มีระหว่างคันเลนนั้น เป็นธรรมช่วยอุดหนุน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า สมณนุตรํ หุตฺวา อุปการโก ฌมฺโม = สมณนุตรปจฺจโย ธรรมที่ไม่มีระหว่างคันเลนนั้น เป็นธรรมที่ช่วยอุดหนุน ชื่อว่า สมณันตรปิจจย

ความต่างกันระหว่างอนันตรปิจจยกับสมณันตรปิจจยนั้น มีข้อความและอธิบายตลอดจนองค์ธรรมเหมือนกัน จะมีความต่างกันเป็นพิเศษก็เพียงแต่ชื่อเท่านั้น ดังมีหลักฐานบาลีในปฎิฐานอรรถกถาว่า โย อนนุตรปจฺจโย เสว สมณนุตรปจฺจโย พุณฺณมตฺตเมว เหตุถ นานํ อุปยสนฺตติอาทิสฺส วีย อธิวจนินฺรุตฺติทุกาทิสฺส วีย จ อตฺถโต ปน นานํ นตฺติ ฯ แปลความว่า ธรรมใดเรียก ว่าอนันตรปิจจย ธรรมนั้นนั่นแหละ เรียกว่า สมณันตรปิจจย คือ ในที่นี้ ว่าโดยที่จริงแล้ว ต่างกันเพียงพยัญชนะเท่านั้น เช่นเดียวกับคำว่า อุปย สนฺตติ และคำว่า อธิวจนทุก นินฺรุตฺติทุก เป็นต้น แต่ว่าโดยเนื้อความแล้วไม่มีการแตกต่างกันเลย สรุปแล้ว อนันตรปิจจยกับสมณันตรปิจจยนั้น ต่างกันโดยพยัญชนะ แต่เหมือนกันโดยอรรถ นั่นเอง

ข้อ ๓๓ ถาม. จงแสดงอนุวาทพระบาลีของวิวิพระบาลีว่า อพฺยากโต ฌมฺโม อพฺยากตสฺส ฌมฺมสฺส สมณนุตรปจฺจเยน ปจฺจโย พร้อมทั้งคำแปลด้วย ?

ตอบ. แสดงอนุวาทพระบาลีและคำแปล ดังนี้

๑. ปุริมา ปุริมา วิปากพฺยาคตา กุริยาพฺยาคตา ขนฺธฺวา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ วิปากพฺยาคตานํ กุริยาพฺยาคตานํ ขนฺธฺวานํ สมณนุตรปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ วิปากและกิริยานามชั้น ๔ ที่เกิดก่อน ๆ เป็นปิจจย คือ ช่วยอุปการะแก่วิปากและกิริยานามชั้น ๔ ที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจสมณันตรปิจจย

๒. ภวํกํ อวชฺชนาย สมณนุตรปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ ภวํกํเป็นปิจจย ช่วยอุปการะแก่ อวชฺชนจิต ๒ ด้วยอำนาจสมณันตรปิจจย

๓. กิริยัม วุฏฐานสฺส สมณนุตรปฺจเยน ปฺจโย ฯ กิริยาชวณะดวงสุดท้าย และ
 วัฏฐัพพนจิตดวงที่ ๒ หรือดวงที่ ๓ เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก้ทาღัฒพะณะและ
 ภวັงค์ ด้วยอำนาจสมณันตรปฺจย

๔. อรหโต อนุโลมํ ผลสมาปตฺติยา สมณนุตรปฺจเยน ปฺจโย ฯ อนุโลมญาณของ
 พระอรหันต์ เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก้อรหัตตผลสมบัติ ด้วยอำนาจสมณันตรปฺจย

๕. นิโรธา วุฏฺถหนตฺสฺส เนวสณฺณานาสณฺณายตนกิริยํ ผลสมาปตฺติยา
 สมณนุตรปฺจเยน ปฺจโย ฯ เนวสณฺณานาสณฺณายตนกิริยาจิต เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะ
 แก้อรหัตตผลจิต ของพระอรหันต์ที่ออกจากนิโรธสมบัติ ด้วยอำนาจสมณันตรปฺจย

ข้อ ๓๔ ตาม. จงแสดงธรรมที่เป็นสหชาตปัจจยธรรม สหชาตปัจจยูปบันนธรรม พร้อม
 ทั้งบาลี ประกอบของสหชาตปัจจย ดังต่อไปนี้

ก. ขณะที่นามเป็นปัจจย	นามเป็นปัจจยูปบัน
ข. ขณะที่นามเป็นปัจจย	รูปเป็นปัจจยูปบัน
ค. ขณะที่นามเป็นปัจจย	นามรูปเป็นปัจจยูปบัน
ฌ. ขณะที่รูปเป็นปัจจย	รูปเป็นปัจจยูปบัน
ง. ขณะที่รูปเป็นปัจจย	นามเป็นปัจจยูปบัน

ตอบ. แสดงธรรมที่เป็นสหชาตปัจจยธรรม สหชาตปัจจยูปบันนธรรม พร้อมทั้ง
 บาลีประกอบของสหชาตปัจจย ดังต่อไปนี้

ก. จตฺตาริ ขนฺธา อรูปิโน อณฺณมณฺณํ สหชาตปฺจเยน ปฺจโย นามฉนฺธ ๔ เป็น
 ปฺจย คือ ช่วยอุปการะแก้กันและกัน ด้วยอำนาจสหชาตปัจจย

ข. จิตฺตเจตฺติกา ฃมฺมา จิตฺตสมฺภูฏานานํ รูปานํ สหชาตปฺจเยน ปฺจโย ธรรม
 ทั้งหลาย คือ จิต ๗๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นทวิปฺญฺยวិญฺญาณ ๑๐ อรูปวิปากจิต ๔ และจุตฺติจิต
 ของพระอรหันต์) เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก้จิตตชรฺูป ปฏิสนธิกัมมชรฺูปที่มีจิตเป็น
 สมฺภูฏาน ด้วยอำนาจสหชาตปัจจย

ค. กุสโล เอโก ขนุโธ ตินฺณนุหนํ ขนุธานํ จิตฺตสมฺภูฏานานนฺจ รูปานํ สหชาตปฺจฺเจน ปจฺจโย ฯ กุสฺลนามฉนฺธํ ๑ เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่กุสฺลนามฉนฺธํ ๓ ที่เหลือ และรูปซึ่งมีกุสฺลนามฉนฺธํเป็นสมฺภูฏาน ด้วยอำนาจสหชาตปัจจัย

ฌ. จตฺตาริ มหาภูตา อณฺณมณฺณํ สหชาตปฺจฺเจน ปจฺจโย มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่กันและกัน ด้วยอำนาจสหชาตปัจจัย

ง. รูปิโน ฐมฺมา อรูปิโน ฐมฺมานํ กิณฺจิกาเล สหชาตปฺจฺเจน ปจฺจโย กิณฺจิกาเล น สหชาตปฺจฺเจน ปจฺจโย ในขณะที่ปฏิสนธิกาล หทยวัตถุรูป เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก่ปัญจโวการนามฉนฺธํ ๔ ด้วยอำนาจสหชาตปัจจัย แต่ในปวัตติกาล เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่นามฉนฺธํ ๔ ด้วยอำนาจสหชาตปัจจัยไม่ได้

ข้อ ๓๕ ถาม. ก. คำว่า ชาตะ และ สหชาตะ หมายความว่าอย่างไร มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ข. จงแสดงสูตรสังขยาวาระ และปัจจัยสภาคะของสหชาตปัจจัย ?

ตอบ. ก. คำว่า ชาตะ หมายความว่า ธรรมที่มีการเกิดขึ้น ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ชาย ตีติ = ชาโต ธรรมใดย่อมเกิดขึ้น ฉะนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ชาตะ

คำว่า สหชาตะ หมายความว่า ธรรมที่เกิดพร้อมกัน ดังแสดงวจนัตถะว่า สห ชาโต = สหชาโต ธรรมที่เกิดพร้อมกัน ชื่อว่า สหชาตะ

ข. สูตรสังขยาวาระของสหชาตปัจจัย มี ๕ ข้อ คือ

๑. กุสโล	กุสฺลสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ
๒. กุสโล	อพฺยาทสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ
๓. กุสโล	กุสฺลาพฺยาทสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสฺลสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ
๕. อกุสโล	อพฺยาทสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ
๖. อกุสโล	อกุสฺลาพฺยาทสฺส	สหชาตปฺจฺเจน	ปจฺจโย ฯ

๑. อพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส สหชาติปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

๒. กุสลาพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส สหชาติปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

๓. อกุสลาพฺยาคโต อพฺยาคตสฺส สหชาติปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

ปัจจัยที่เป็นสภาคะกับสหชาติปัจจัย มี ๑ ปัจจัย คือ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ
วิปากะ สัมปยุตตะ สหชาติวิปยุตตะ สหชาติตติ สหชาติอวิกตะ

ข้อ ๓๖ ถาม. การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยอุปบันนธรรมของสหชาติปัจจัยมีอำนาจกี่อย่าง ?
คืออะไรบ้าง ? และธรรมที่เกิดขึ้น โดยไม่เป็นสหชาติปัจจัยธรรม และสหชาติปัจจัย
อุปบันนธรรมนั้น มีหรือไม่ เพราะเหตุใด ? จงอธิบาย

ตอบ. การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยอุปบันนธรรมของสหชาติปัจจัยมีอำนาจ ๒ อย่าง
คือ ชนกสัตติ ช่วยอุปการะให้ปัจจัยอุปบันนธรรมได้เกิดขึ้น ประการหนึ่ง อุปัตถัมภกสัตติ
ช่วยอุปการะให้ปัจจัยอุปบันนธรรมที่เกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่ได้และเจริญขึ้นได้ ประการหนึ่ง
ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นสหชาติปัจจัยอุปบันนนั้น มี ได้แก่ นิพพานและบุญญัตติ ซึ่งไม่มี
สภาพเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป อธิบายว่า ธรรมดาธรรมที่จะเป็นสหชาติปัจจัยอุปบันน
ธรรมได้นั้น ธรรมนั้นต้องมีอยู่จริงและมีสภาพเป็นไตรลักษณ์ทั้ง ๓ คือ เป็นปรมาัตถธรรม
ด้วย มีความเกิดดับด้วย ซึ่งได้แก่ ปรมาัตถธรรม ๓ คือ จิต เจตสิก รูป ส่วนพระนิพพานนั้น
ถึงแม้จะมีสภาพเป็นปรมาัตถธรรมก็จริง แต่นิพพานนั้นไม่มีการเกิดดับ และบุญญัตตินั้น
มิใช่เป็นปรมาัตถด้วย ไม่มีความเกิดดับด้วย ด้วยเหตุนี้ นิพพานและบุญญัตติ จึงไม่เข้าอยู่ใน
ความเป็นสหชาติปัจจัยอุปบันน

ข้อ ๓๗ ถาม. ก. จงแสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในวิธีพระบาลีที่ว่า กุสโล จ
อพฺยาคโต จ ฐมา อพฺยาคตสฺส ฐมสฺส สหชาติปจฺเจยน ปจฺจโย ?

ข. ในปัญหาอาระแห่งสหชาติปัจจัยนี้ ไม่มีวิธีพระบาลีว่า กุสโล อกุสสสฺส อกุสโล
กุสสสฺส ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร ให้วินิจฉัยยกเหตุผลประกอบด้วย ?

ตอบ. ก. คำว่า กุสโล จ อพฺยาโกโต จ ฌมฺมา เปี้ยกัตตฺบถ แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ กุสล
นามฉัณฺธ ๔ คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑ และกุสลจิตตชมมหาภูตรูป ๑ หรือ ๓, ๒ หรือ ๔

คำว่า อพฺยาโกตสฺส ฌมฺมสฺส เป็นสัมปทานบถ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยุปัน คือ กุสล
จิตตชมมหาภูตรูป ๓ หรือ ๑ , ๒ หรือ ๓, ๒, ๔ ที่เหลือ และกุสลจิตตชอุปาทยรูป

คำว่า สหชาติปจฺจเยน เป็นกรณบถ แสดงให้รู้ถึงอำนาจแห่งสหชาติปัจจัยเป็น
พิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๔ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกันมี สหชาติะ สหชาติ
นิสสยะ สหชาติตติ สหชาติอวิคตะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นกิริยาบถ แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะ
แก้ปัจจัยุปันนธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข. เพราะสหชาติปัจจัยนี้ เป็นสหชาติชาติ หมายความว่า ปัจจัยธรรมและปัจจัยุป
บันธรรม ต้องเกิดอยู่ในจิตดวงเดียวกัน คือ มีความเป็นไปพร้อมกันโดยอาการ ๓ ขณะ
ได้แก่ อุปปาทขณะ จิตฺกขณะ และภังคขณะ สำหรับกุสลกับอกุสล หรือ อกุสลกับกุสลนั้น
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ ก็เกิดในขณะเดียวกันไม่ได้เลย ฉะนั้น ในสหชาติปัจจัยนี้ จึงไม่มีวิริ
พระบาลีที่ว่า กุสโล อกุสฺลสฺส อกุสโล กุสฺลสฺส อยู่เลย

ข้อ ๓๘ ตาม. ก. จงแสดงอนุวาทพระบาลี พร้อมทั้งแปล เฉพาะข้อที่ ๑ และจงจำแนกบท
องค์ธรรม ในวิริพระบาลีว่า อพฺยาโกโต ฌโม อพฺยาโกตสฺส ฌมฺมสฺส แห่งสหชาติ
ปัจจัย มาด้วย ?

ข. จงจำแนกอนุวาทพระบาลีที่ว่า กุสฺลา ขนฺธา จ มหาภูตา จ จิตฺตสมุฏฺฐานานํ
รूपานํ สหชาติปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ โดย กาล ภูมิ บุคคล วิถี ?

ตอบ. ก. อนุวาทพระบาลี ข้อที่ ๑ วิปากาพฺยาโกโต กุริยาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ
ติณฺณนํ ขนฺธานํ จิตฺตสมุฏฺฐานานนฺจ รุปานํ สหชาติปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ วิปาก กิริยา นาม
ฉัณฺธ ๑ เป็นปัจจัย คือ ช่วยอุปการะแก้วิปากกิริยานามฉัณฺธ ๓ ที่เหลือ และรูปซึ่งมีวิปาก
กิริยา นามฉัณฺธเป็นสมุฏฺฐาน ด้วยอำนาจสหชาติปัจจัย

คำว่า วิปากาพฺยาโกโต กุริยาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย
กรรม คือ วิปาก กิริยา นามจันทร์ ๑

คำว่า ตินฺณนฺนํ ขนฺธานํ จิตฺตสมุฏฺฐานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้
ถึงปัจจัยูปบันนกรรม คือ วิปาก กิริยา นามจันทร์ ๓ ที่เหลือ และรูปซึ่งมีวิปาก กิริยา นาม
จันทร์ ๔ เป็นสมุฏฐาน

คำว่า สหชาติปจฺเจยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจแห่งสหชาติปัจจัยเป็น
พิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๔ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มี สหชาติะ สหชาติ
นิสสยะ สหชาติตฺถิ สหชาติอวิคตะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะ
แก่ปัจจัยูปบันนกรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข. จำแนกอนุวาทพระบาลีที่ว่า กุสลา ขนฺธา จ มหาภูตา จ จิตฺตสมุฏฺฐานานํ รูปานํ
สหชาติปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ โดย กาล ภูมิ บุคคล วิธี

ว่าโดยกาล	เป็นไปใน	ปวัตติกาล
ว่าโดยภูมิ	เป็นไปใน	ปัญจโวการภูมิ
ว่าโดยบุคคล	เป็นไปใน	บุุุุุุ ๔ ผลเสกขบุคคล ๓
ว่าโดยวิธี	เป็นไปใน	ปัญจทวารวิธี กามชวณมโนทวารวิธี ฌานวิธี อภิญญาวิธี มรรควิธี

ข้อ ๓๕ ตาม. ก. ปัจจัยที่ช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปบันนกรรมชนิดไหน ชื่อว่า อัญญมัญญ
ปัจจัย มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ข. จงแสดงสูตรสังขยวาระและปัจจัยสภาคะของอัญญมัญญปัจจัย ?

ค. ระหว่างรูปกับนาม ช่วยอุปการะซึ่งกันและกันนั้น มีหรือไม่ ถ้ามีเป็นรูปนาม
จำพวกไหน และเกิดขึ้นในเวลาใด ให้ยกบาลีขึ้นแสดงประกอบด้วย ?

ตอบ. ก. ปัจจัยที่ช่วยอุปการะแก่ปัจจุပ္บันนธรรมชนิดที่ต้องอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกัน จึงเกิดขึ้นได้ และตั้งอยู่ได้ ชื่อว่า อัญญมัญญปัจจัย ดังมีจันตละแสดงว่า
 อณฺณมณฺณํ หุตฺวา ปจฺจโย = อณฺณมณฺณปจฺจโย สภาวธรรมแต่ละอย่างที่ต้องอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกันจึงเกิดขึ้นได้และตั้งอยู่ได้ ชื่อว่า อัญญมัญญปัจจัย

ข. สูตรสังขยาวาระของอัญญมัญญปัจจัย มี ๓ ข้อ คือ

๑. กุสโล	กุสลสฺส	อณฺณมณฺณปจฺจเยน	ปจฺจโย
๒. อกุสโล	อกุสลสฺส	อณฺณมณฺณปจฺจเยน	ปจฺจโย
๓. อพฺยาคโต	อพฺยาคตสฺส	อณฺณมณฺณปจฺจเยน	ปจฺจโย

ปัจจัยที่เป็นสภาะกับอัญญมัญญปัจจัย มี ๗ คือ สหชาตะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ

ค. ระหว่างรูปกับนาม ช่วยอุปการะซึ่งกันและกันนั้น ได้แก่ รูปเป็นหทยวัตถุ นามเป็นปัญจโวการปฏิสนธินามขันธ ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิสนธิกาล ดังมีบาลีเป็นหลักฐานว่า โอภกนฺติกฺขณ นามรูปํ อณฺณมณฺณปจฺจเยน ปจฺจโย ในขณะปฏิสนธิกาล ปัญจโวการนามขันธ และหทยวัตถุรูปเป็นปัจจัย คือช่วยอุปการะซึ่งกันและกัน (อณฺณมณฺณ) หรือแก่กันและกัน (อณฺณมณฺณสฺส) ด้วยอำนาจอัญญมัญญปัจจัย

ข้อ ๔๐ ตาม. ก. ปัจจนิกธรรม ในอัญญมัญญปัจจัยนี้ ที่แน่นอนก็มี ที่ไม่แน่นอนก็มี ธรรมเหล่านั้น ได้แก่อะไร และเกิดขึ้นในขณะไหนบ้าง ?

ข. จงแสดงองค์ธรรมในพระบาลีที่ว่า กุสโล กุสลสฺส แห่งอัญญมัญญปัจจัย ?

ค. คำว่า นิสสยะ หมายความว่าอย่างไร มีจันตละแสดงว่าอย่างไร ?

ฌ. การช่วยอุปการะแก่ปัจจุပ္บันนธรรมชนิดไหน ชื่อว่า นิสสยปัจจัย มีจันตละว่าอย่างไร ?

ง. นิสสยปัจจัย มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ก. ปัจจนิกกรรมในอัญญมัญญปัจจัยที่แน่นอนนั้น ได้แก่ จิตตชอุปาทายรูป ปฏิสนธิกัมมชอุปาทายรูป (เว้นททยัตถุ) พาหิรอุปาทายรูป อาหารชอุปาทายรูป อุดุชอุปาทายรูป อสัณฺณสัจจกัมมชอุปาทายรูป ปวัตติกัมมชอุปาทายรูป

ปัจจนิกกรรมที่ไม่แน่นอนนั้น ได้แก่ จิตตชมหาภูตรูป ปฏิสนธิกัมมชมหาภูตรูป ปฏิสนธิททยัตถุรูป ที่เกิดขึ้นในปวัตติกาลและจุติกาล

ข. คำว่า กุสลโล ในพระบาลีแห่งอัญญมัญญปัจจัยนั้น ได้แก่ กุศลนามขันธ์ ๑ หรือ ๓ หรือ ๒ คำว่า กุสลสฺส องค์ธรรมได้แก่ กุศลนามขันธ์ ๓ หรือ ๑ หรือ ๒

ค. คำว่า นิสสยะ หมายความว่า เป็นที่อาศัยแห่งปัจจุปปันนธรรมทั้งหลาย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า นิสฺสยนฺติ เอตฺถาติ = นิสฺสโย ปัจจุปปันนธรรมทั้งหลาย ย่อมอาศัยอยู่ในสภาวะธรรมนี้ ฉะนั้น สภาวะธรรมนี้ จึงชื่อว่า นิสสยะ คือ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งปัจจุปปันนธรรมทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง อธิฏฺฐานาการวเสน วา นิสฺสยาคารวเสน วา ปจฺจุปปนฺนธฺมเมหิ สียเต นิสฺสียเตติ = นิสฺสโย ธรรมที่เป็นปัจจุปปันนธรรมทั้งหลาย ย่อมอาศัยโดยอาการตั้งมั่น หรือ โดยอาการอิงอาศัย ฉะนั้น ธรรมเป็นที่อิงอาศัยนั้น จึงชื่อว่า นิสสยะ

ฌ. การช่วยอุปการะแก่ปัจจุปปันนธรรมชนิดที่ช่วยอุดหนุนโดยอาการตั้งมั่นประการหนึ่ง โดยอาการอิงอาศัยกันประการหนึ่ง ชื่อว่า นิสสยปัจจัย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อธิฏฺฐานากาเรน จ นิสฺสยาคารเณ จ อุปการโก ฐมฺโม = นิสฺสยปจฺจโย ธรรมที่ช่วยอุดหนุนโดยอาการตั้งมั่นประการหนึ่ง โดยอาการอิงอาศัยกัน ประการหนึ่ง ชื่อว่า นิสสยปัจจัย

ง. นิสสยปัจจัย มี ๓ ประเภท คือ ๑. สหชาตนิสสยปัจจัย ๒. วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย ๓. วัตถุธรรมปุเรชาตนิสสยปัจจัย

ข้อ ๔๑ ถาม. จงแสดงว่าสูตรสังขยวาระ และสภาคะของสหชาตนิสสยปัจจัย ฯ

ตอบ. สหชาตนิสสยปัจจัย มีสูตรสังขยวาระ ๕ ข้อ คือ

๑. กุสโล	กุสลดสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๒. กุสโล	อพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๓. กุสโล	กุสลาพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสลดสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๕. อกุสโล	อพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๖. อกุสโล	อกุสลาพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๗. อพฺยากโต	อพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๘. กุสลาพฺยากโต	อพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ
๙. อกุสลาพฺยากโต	อพฺยากตสฺส	สหชาตนิสฺสยปฺจเยน	ปฺจฺจโย ฯ

ปัจจัยที่เป็นสภาคะกับสหชาตนิสสยปัจจัย มี ๗ เหมือนกันกับสหชาตปัจจัย คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ วิปากะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ

ข้อ ๔๒ ถาม. ก. จงแสดงปัจจัย ปัจจยุปบันน์ ปัจจนิกของวัตตุปุเรชาตนิสสยปัจจัย ?

ข. จงอธิบายถึงปัจจยุปบันนธรรม ปัจจนิกธรรม ของวัตตุปุเรชาตนิสสยปัจจัย ที่แน่นอนและไม่แน่นอนนั้นว่าเป็นเพราะเหตุใด ?

ตอบ. ก. ในบรรดาปัญจวัตตุทั้ง ๓ ชนิด มีมันทาญกปัญจวัตตุ เป็นต้น มัชฌิมาปัญจวัตตุ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ที่เกิดพร้อมกันกับอดีตภวังค์ดวงแรกก็ดี หทยวัตตุที่เกิดพร้อมกับจิตดวงก่อน ๆ มีปฏิสนธิจิตเป็นต้นก็ดี หทยวัตตุที่เกิดโดยอนุমানเอาว่าในขณะที่จิตหนึ่งดวงก่อนหน้าที่จะออกจากนิโรธสมาบัติก็ดี วัตตูป ๖ ที่เกิดพร้อมกับจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไปในมรณาสันนกาลก็ดี เป็นวัตตุปุเรชาตนิสสยปัจจัย (ตามนัยของธัมมานันทาจารย์)

วัตตูป ๖ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ หทยะ ที่เข้าถึงฐิติปัตติของตนมีจำนวน ๔๕ ขณะนั้น เป็นวัตตุปุเรชาตนิสสยปัจจัย (ตามนัยอาจารย์หนหลัง)

วิญญูณธาตุ ๗ มีจักขุวิญญูณธาตุ เป็นต้น เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบ (เว้นรูปวิปากจิต ๔) ที่เป็นไปในปวัตติกาล ในปัญจโวการภูมิ โดยแน่นอนและไม่แน่นอน เป็นวัตถุประสาทนิสสยปัจจุပ္บัน

มโนวิญญูณธาตุ ๔๖ คือ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสคาปัตติมรรคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ (เว้นอัปปมัญญา ๒) ที่ประกอบ ที่เป็นไปในจตุโวการภูมิโดยแน่นอนและไม่แน่นอนก็ดี ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ ที่ประกอบก็ดี รูปทั้งหมด ๗ หมวด มีจิตตารูป เป็นต้น เป็นวัตถุประสาทนิสสยปัจจนิก

ข. เพราะเหตุว่า ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ก็ต้องอาศัยวัตถุรูปเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ก็ไม่ต้องอาศัยวัตถุรูปเกิด ฉะนั้น จึงมีทั้งแน่นอน ไม่แน่นอน ดังนี้

วัตถุประสาทนิสสยปัจจุပ္บันที่แน่นอนนั้น มี ๔๓ ดวง คือ โทสมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโนทวาราวชชนจิต ๑) มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรจิต ๑๕ โสคาปัตติมรรคจิต ๑ เจตสิก ๔๘ ที่เกิดในปัญจโวการภูมิโดยแน่นอนด้วย และต้องอาศัยวัตถุรูปเกิดอย่างแน่นอนด้วย

วัตถุประสาทนิสสยปัจจุပ္บันที่ไม่แน่นอน มี ๔๒ ดวง คือ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสคาปัตติมรรคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ (เว้นอัปปมัญญา ๒) หมายความว่า จิต ๔๒ ดวงนี้ เกิดได้ทั้งในจตุโวการภูมิและปัญจโวการภูมิ ในขณะที่เกิดในจตุโวการภูมิ ก็ไม่ต้องอาศัยวัตถุรูปเกิด ในขณะที่เกิดในปัญจโวการภูมิ จึงต้องอาศัยวัตถุรูปเกิดแน่นอน

วัตถุประสาทนิสสยปัจจนิกที่แน่นอน มี ๔ คือ อรูปวิปากจิต ๔ เจตสิก ๓๐ หมายความว่า อรูปวิปากจิต ๔ ดวงนี้ เกิดได้เฉพาะในจตุโวการภูมิอย่างเดียวนั้น จึงไม่ต้องอาศัยวัตถุรูปเกิดเลย และรูปทั้ง ๗ หมวด

วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจนิกที่ไม่แน่นอนนั้น ได้แก่ จิต ๔๒ ดวง มีโลกมูลจิต ๘ เป็นต้น เจตสิก ๔๖ (เว้นอัปปมัญญา) ที่เป็นปัจจัยอุបันนไม่แน่นอนนั่นเอง

ข้อ ๔๓ ถาม. ก. เพราะเหตุใด ปัญจวัตถุจึงเป็นวัตถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัยไม่ได้
เป็นได้ เฉพาะหทยวัตถุเท่านั้น และหทยวัตถุที่เป็นวัตถารัมมณปุเรชาตนิสสย
ปัจจัยได้นั้น เป็นหทยวัตถุรูปของบุคคลจำพวกไหนและในเวลาไหน ?

ข. จงจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในวิธีพระบาลีข้อที่ว่า อพฺยาโกโต ธมฺโม
กุสฺลสฺส ธมฺมสฺส แห่งวัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย พร้อมด้วย ภูมิ กาล บุคคล วิถี ?

ตอบ. ก. เหตุที่ปัญจวัตถุเป็นวัตถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัยไม่ได้นั้น เพราะปัญจ
วัตถุไม่เป็นที่อาศัยเกิดของมรณาสันนจิต ๘ ขณะ คือ มโนทวาราวชชนจิต ๑ กามชวณะ
๕ ขณะ ตถารัมมณ ๒ ขณะ และจิต ๘ ขณะนี้ ก็อาศัยหทยวัตถุเกิดเฉพาะในปัญจโวการ
ภูมิเท่านั้น หทยวัตถุที่เป็นวัตถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัยได้นั้น เป็นหทยวัตถุของ
ปุถุชน และของผลบุคคล ๔ ในขณะที่เจริญสมถกัมมัฏฐาน ว่า หทย แปลว่า หัวใจ หรือ ใน
มรณาสันนกาล ในขณะที่ยึดหน่วงเอาหทยะเป็นอารมณ์ก็ได้

ข. คำว่า อพฺยาโกโต ธมฺโม เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ หทยวัตถุที่เกิดพร้อมกัน
กับจิตดวงก่อน ๆ มีโงฐัพพะ มโนทวาราวชชนะ เป็นต้น และหทยวัตถุที่เกิดพร้อมกันกับ
จิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุดจิตขึ้นไปในมรณาสันนกาลหรือฐิติปัตตหทยวัตถุ ๔๕ ขณะ

คำว่า กุสฺลสฺส ธมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยอุปบันนธรรม องค์
ธรรมได้แก่ กุสลจิตตูปบาท ๒๑

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล มรณาสันนกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน ปัญจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยวิถี เป็นไปใน ปัญจทวารวิถี กามชวณมโนทวารวิถี

มรณาสันนวิถี ฌานวิถี อภิญญาวิถี มรรควิถี

ข้อ ๔๔ ตาม. จงจำแนกนิสสยปัจจัย ดังต่อไปนี้คือ

ก. สหชาตนิสสยปัจจัย

ข. วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย

ค. วัตรารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัย โดยลักษณะและชาติ กาล สัตติ ?

ตอบ. ก. จำแนกสหชาตนิสสยปัจจัยโดยลักษณะและชาติ กาล สัตติ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปันนธรรมที่เป็นสหชาตนิสสยปัจจัยนั้น มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ เกิดพร้อมกันกับปัจจัยูปันนธรรม (สหชาต) ด้วย เป็นที่อาศัยของปัจจัยูปันนธรรม (นิสสย) ด้วย

ว่าโดยชาติ เป็นสหชาติ

ว่าโดยกาล เป็นปัจจุบันนกาล

ว่าโดยสัตติ คือ อำนาจ มี ๒ อย่าง ได้แก่ การช่วยอุปการะให้ปัจจัยูปันนธรรมเกิดขึ้น เรียกว่า ชนกสัตติ ประการหนึ่ง และการช่วยอุปการะให้ปัจจัยูปันนธรรมตั้งมั่นและเจริญขึ้น เรียกว่า อุปัตถัมภกสัตติ ประการหนึ่ง

ข. จำแนกวัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย โดยลักษณะ ชาติ กาล สัตติ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปันนธรรมของธรรมที่เป็นวัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัยนั้น มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ เป็นที่เกิด (วัตถุ) ด้วย เกิดก่อน (ปุเรชาต) ด้วย เป็นที่อาศัย (นิสสย) ด้วย

ว่าโดยชาติ เป็นวัตถุปุเรชาตชาติ

ว่าโดยกาล เป็นปัจจุบันนกาล

ว่าโดยสัตติ คือ อำนาจมี ๒ อย่าง ได้แก่ การช่วยอุปการะให้ปัจจัยูปันนธรรมเกิดขึ้น เรียกว่า ชนกสัตติ ประการหนึ่ง และการช่วยอุปการะให้ปัจจัยูปันนธรรมตั้งมั่นและเจริญขึ้น เรียกว่า อุปัตถัมภกสัตติ ประการหนึ่ง

ค. จำแนกวัตรารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัย โดยลักษณะชาติ กาล สัตติ คือ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปันนธรรมของธรรมที่เป็นวัตรารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัยนั้น มี

ลักษณะ ๔ อย่าง คือ เป็นที่เกิด (วัตถุ) ด้วย เป็นอารมณ์ (อารมณ์) ด้วย เกิดก่อน (ปุเรชาติ) ด้วย เป็นที่อาศัย (นิสสย) ด้วย

ว่าโดยชาติ เป็นอรัณมณชาติ

ว่าโดยกาล เป็นปัจจุบันกาล

ว่าโดยสัจจะ คือ อำนาจ มี ๒ อย่าง ได้แก่ การช่วยอุปการะให้ปัจจุปับนธรรมเกิดขึ้น เรียกว่า ชนกสัจจะ ประการหนึ่ง และการช่วยอุปการะให้ปัจจุปับนธรรมตั้งมั่นและเจริญขึ้น เรียกว่า อุปัตถัมภกสัจจะ ประการหนึ่ง

ข้อ ๔๕ ถาม. อนุบาทพระบาลีของวัดอุปัเรชาตนิสสยปัจฉัย ในข้อที่ว่า อพฺยาโกโต
อพฺยาโกตสฺส มีกี่ข้อ ? คืออะไรบ้าง ? แปลว่าอย่างไร ?

ตอบ. มี ๒ ข้อ คือ ๑. จกฺขายตนํ จกฺขวิญญฺณสฺส, โสตายตนํ โสตวิญญฺณสฺส, ฆานายตนํ ฆานวิญญฺณสฺส, จิหวายตนํ จิหววิญญฺณสฺส, กายายตนํ กายวิญญฺณสฺส วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจฉเยน ปจฺจโย ฯ จกฺขายตนะเป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่จกฺขวิญญฺณจิต ๒ โสตายตนะ เป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่โสตวิญญฺณจิต ๒ ฆานายตนะเป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่ฆานวิญญฺณจิต ๒ จิหวายตนะเป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่จิหววิญญฺณจิต ๒ กายายตนะเป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่กายวิญญฺณจิต ๒ ด้วยอำนาจวัตถุปุเรชาตนิสสยปัจฉัย

๒. วัตถุ วิปากาพฺยาโกตานํ กุริยาพฺยาโกตานํ ขนฺธานํ วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจฉเยน ปจฺจโย ฯ วัตถุวิปากาพฺยาโกตเป็นปัจฉัยช่วยอุปการะแก่วิปากและกิริยานามขันธ์ ๔ ด้วยอำนาจวัตถุปุเรชาตนิสสยปัจฉัย

ข้อ ๔๖ ถาม. ก. จงแสดงองค์ธรรม ในอนุบาทพระบาลีของวัดอุปัเรชาตนิสสยปัจฉัยใน
บทว่า อพฺยาโกโต กุสฺลสฺส และ อพฺยาโกโต อกุสฺลสฺส ?

ข. จงจำแนกบท เนื้อความ องค์กรรมในบทว่า กุสลาพฺยาโกโต กุสลสฺส ของสหชาตนิสสยวัตถุปฺเปราชตนิสสยปัจจย

ค. จงแสดงอนุวาทพระบาลีของวัดถารัมมณฺเฐปฺเปราชตปัจจย พร้อมทั้งแปลในข้อที่ว่า อพฺยาโกโต ฌมฺโม อพฺยาโกตสฺส ฌมฺมสฺส วตฺถารมฺมณฺเฐปฺเปราชตนิสสยปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย ฯ มาด้วย ?

ตอบ. ก. คำว่า อพฺยาโกโต ฌมฺโม เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยกรรม คือ ปวัตติหทยวัตถุ หทยวัตถุที่เกิดพร้อมกันกับจิตดวงก่อน ๆ มีโวกุฏฺฐพฺพะ มโนทวาราวชฺชนะ เป็นต้น และหทยวัตถุที่อนุমানเอาว่า เกิดพร้อมกันกับจิตหนึ่งดวงก่อนหน้าจะออกจากนิโรธสมาบัติ หรือฐิติปัตตะหทยวัตถุ ๔๕

คำว่า กุสลานํ ขนฺฐานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปบันนกรรม คือ กุศลนามขันธ์ ๔ ได้แก่ กุสลจิตตูปบาท ๒๑ เจตสิก ๓๘ ที่ประกอบ

และคำว่า อพฺยาโกโต เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยกรรม คือ ปวัตติหทยวัตถุ

คำว่า อกุสลานํ ขนฺฐานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปบันนกรรม คือ อกุศลนามขันธ์ ๔

ข. คำว่า กุสโลจ อพฺยาโกโต จ ฌมฺมา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ กุศลนามขันธ์ ๑ - ๓- ๒ คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑ และหทยวัตถุที่เกิดพร้อมกันกับจิตดวงก่อน ๆ มีโวกุฏฺฐพฺพจิต มโนทวาราวชฺชนจิต เป็นต้น หรือฐิติปัตตะหทยวัตถุ

คำว่า กุสลลสฺส ฌมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปบันนกรรม คือ กุศลนามขันธ์ ๓ - ๑ - ๒ หรือ ๔ คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑

ค. อนุวาทพระบาลีของวัดถารัมมณฺเฐปฺเปราชตนิสสยปัจจย ได้แก่ วตฺถุ วิปากพฺยาगतํ กุริยาพฺยาगतํ ขนฺฐานํ วตฺถารมฺมณฺเฐปฺเปราชตนิสสยปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย ฯ แปลความว่า ปวัตติและมรณาสันนหทยวัตถุเป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่วิปากและกิริยานามขันธ์ ๔ ด้วยอำนาจวัดถารัมมณฺเฐปฺเปราชตนิสสยปัจจย

ข้อ ๔๖ ถาม. ก. บุคคลจำพวกไหนและในภูมิไหน ที่วัดถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจย มีไม่ได้ ?

ข. คำว่า อุปนิสสยปัจจย หมายความว่าอย่างไร ? มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ? และการช่วย อุปการะชนิดไหน ชื่อว่า อุปนิสสยปัจจย มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. ติเหตุกปุณฺณ ๑ ผลบุคลล ๔ ที่เกิดในจตุโวการภูมิ วัดถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจยมีไม่ได้ ฯ

ข. คำว่า อุปนิสสยะ หมายความว่า ธรรมอันเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก มีวจนัตถะแสดงว่า ภูโส นิสฺสโย = อุปนิสฺสโย ธรรมอันเป็นที่อาศัยอย่างแรงกล้า ชื่อว่า อุปนิสสยะ อีกนัยหนึ่ง พลวตโร นิสฺสโยติ = อุปนิสฺสโย ธรรมอันเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก จึงชื่อว่า อุปนิสสยะ

และการช่วยอุปการะชนิดที่โดยความเป็นที่อาศัยอย่างแรงกล้า ชื่อว่า อุปนิสสยปัจจย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อุปนิสฺสยภาเวน อุปการโก ฌมฺโม = อุปนิสฺสยปจฺจโย ธรรมที่เป็นผู้อุปการะโดยความเป็นที่อาศัยอย่างแรงกล้า ชื่อว่า อุปนิสสยปัจจย อีกนัยหนึ่ง พลวตฺรภาเวน อุปการโก ฌมฺโม = อุปนิสฺสยปจฺจโย ธรรมที่เป็นผู้อุปการะโดยความเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก ชื่อว่า อุปนิสสยปัจจย

ข้อ ๔๗ ถาม. ก. กุศลเป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่อกุศล และอกุศลเป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่กุศล ด้วยอำนาจอุปนิสสยปัจจยนั้น เป็นอุปนิสสยปัจจยชนิดไหนชนิดไหน ? มีพระบาลีปัจจยนิทเทศแสดงว่าอย่างไร ?

ข. จงแสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในพระบาลีปัจจยนิทเทศของอุปนิสสยปัจจย เฉพาะข้อที่ ๖ และข้อที่ ๑๒ มาดู ?

ตอบ. ก. กุศลเป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่อกุศล ด้วยอำนาจอุปนิสสยปัจจย เป็นอุปนิสสยปัจจยชนิดอารัมมณูปนิสสยปัจจย และปกตูปนิสสยปัจจย มีพระบาลีปัจจยนิทเทศแสดงไว้ว่า

ปฐมา ปฐมา กุสลา ธมฺมา ปจฺจิมานํ ปจฺจิมานํ อกุสลาณํ ธมฺมานํ เกสณฺจิ
 อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย นามจันท์ คือ โลเกียกุสลจิตตูปบาท ๑๗ ที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจย
 คือ ช่วยอุปการะแก่นามจันท์ คือ อกุสลจิตตูปบาท ๑๘ บางอย่างที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจ
 อารัมมณฺอุปนิสฺสยปัจจย และปกตฺอุปนิสฺสยปัจจย

อกุสล เป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่อกุสลด้วยอำนาจอุปนิสฺสยปัจจยนั้น เป็นอุปนิสฺสย
 ปัจจยชนิดปกตฺอุปนิสฺสยปัจจย มีพระบาลีปัจจยนิทเทศแสดงไว้ว่า

ปฐมา ปฐมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺจิมานํ ปจฺจิมานํ กุสลาณํ ธมฺมานํ เกสณฺจิ
 อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย นามจันท์ คือ อกุสลจิตตูปบาท ๑๘ ที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจย คือ
 ช่วยอุปการะแก่นามจันท์ คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑ บางอย่างที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจปกตฺ
 นิสฺสยปัจจย

ข. แสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในพระบาลีปัจจยนิทเทศของ
 อุปนิสฺสยปัจจย เฉพาะข้อที่ ๖ และข้อที่ ๑๒ ดังนี้

ข้อที่ ๖ คำว่า ปฐมา ปฐมา อกุสลา ธมฺมา เป็นกัตตฺยบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ
 อกุสลจิตตูปบาท ๑๘ ที่เกิดก่อน ๆ

คำว่า ปจฺจิมานํ ปจฺจิมานํ อพฺยุคฺคานํ ธมฺมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจ
 ยุบพันธฺรรม คือ วิบาก ๓๖ กิริยา ๒๐ จิตตูปบาทที่เกิดหลัง ๆ

คำว่า อุปนิสฺสยปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงการช่วยอุปการะของอำนาจ
 ปัจจย ๕ มี อนันตรูปนิสฺสยะ อนันตระ สมณันตระ นตฺติ วิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะใน
 คราวเดียวกันนั้น อำนาจของอนันตรูปนิสฺสยปัจจยอย่างเดียวกันเท่านั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
 อุปการะแก่อุปนุพันธฺรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข้อที่ ๑๒ คำว่า เสนาสนมฺปิ เป็นกัตตฺยบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ เสนาสนะ
 ได้แก่ วัด บ้าน ที่นอน ที่นั่งก็ดี ป่า ภูเขา ต้นไม้ เครื่องนุ่งห่มก็ดี ปัจจยฺยพันธฺรรม ได้แก่

กุศล อกุศล นามจันทร์ ๔ หรือ ปกตูปนิสสยปัจจุยุปบันโดยอภิธรรมนัย ได้แก่ กายและใจ
 ปกตูปนิสสยปัจจุยุปบันโดยสุดตันตนัย ได้แก่ จิต เจตสิก และกัมมรูป

คำว่า อุปนิสสยปัจจุเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจปัจจัยอย่างเดียว คือ
 ปกตูปนิสสยปัจจัย

คำว่า ปัจจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
 อุปการะแก่ปัจจุยุปบันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๔๘ ถาม. จงแสดงสูตรสังขยวาระ และปัจจัยสภาวะของอุปนิสสยปัจจัยทั้ง ๓
 โดยเฉพาะๆ ?

ตอบ. สูตรสังขยวาระของอาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจัย มี ๓ คือ

๑. กุสโล	กุสลดสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๒. กุสโล	อกุสลดสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๓. กุสโล	อพฺยากตสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๔. อกุสโล	อกุสลดสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๕. อพฺยากโต	อพฺยากตสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๖. อพฺยากโต	กุสลดสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๗. อพฺยากโต	อกุสลดสฺส	อาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย

ปัจจัยสภาวะของอาร์มมณฺเฐนนิสสยปัจจัย มี ๓ ปัจจัย คือ อาร์มมณะ อาร์มมณาริบัติ
 วัตรอาร์มมณฺปุเรชาตนิสสยะ อาร์มมณฺปุเรชาตะ วัตรอาร์มมณฺปุเรชาตวิปปยุตตะ อาร์มมณ
 ฺปุเรชาตคตฺติ อาร์มมณฺปุเรชาตอวิกตะ

สูตรสังขยวาระ ของอนันตรูปนิสสยปัจจัย มี ๓ คือ

๑. กุสโล	กุสลดสฺส	อนนฺตรูปนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๒. กุสโล	อพฺยากตสฺส	อนนฺตรูปนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย
๓. อกุสโล	อกุสลดสฺส	อนนฺตรูปนิสสยปัจจุเยน	ปัจจโย

๔. อกุสโธ อพฺยาทตสฺส อนนฺตรูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๕. อพฺยาทโต อพฺยาทตสฺส อนนฺตรูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๖. อพฺยาทโต กุสฺลสฺส อนนฺตรูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๗. อพฺยาทโตกุสฺลสฺส อนนฺตรูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

ปัจจยสภาวะของอนันตรูปนิสสยปัจจย มี ๖ ปัจจย คือ อนันตระ สมันตระ

อาเสวนะ นานักขณิกกัมมะ นัตถิ วิคตะ

สุทธสังขยวาระของปกตูปนิสสยปัจจย มี ๘ คือ

๑. กุสโธ กุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๒. กุสโธ อกุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๓. กุสโธ อพฺยาทตสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๔. อกุสโธ อกุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๕. อกุสโธ กุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๖. อกุสโธ อพฺยาทตสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๗. อพฺยาทโต อพฺยาทตสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๘. อพฺยาทโต กุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

๙. อพฺยาทโตอกุสฺลสฺส ปกตูปนิสฺสยปฺจฺเจน ปจฺจโย

ปัจจยสภาวะของปกตูปนิสสยปัจจย มี ๑ ปัจจย คือ นานักขณิกกัมมปัจจย

ข้อ ๔๕ ถาม. ในอุปนิสสยปัจจยทั้ง ๓ นั้น แต่ละปัจจย มีลักษณะเป็นองค์ประกอบ
อย่างไรบ้าง ? และให้อธิบายโดยสังเขปในอุปนิสสยปัจจยทั้ง ๓ นั้นด้วย ?

ตอบ. อารัมมณูปนิสสยปัจจย มีลักษณะเป็นองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ เป็นอารมณ์
(อารัมมณะ) ด้วย เป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก (อุปนิสสย) ด้วย อธิบายโดยสังเขปดังนี้
อารัมมณูปนิสสยปัจจย หมายความว่า เป็นที่อาศัยอันมีกำลังอย่างแรงกล้า ได้แก่ อารมณ์

นั่นเอง แต่อาภรณ์ทั่วไปนั้น เป็นอุปนิสสยปัจจยไม่ได้ทั้งหมด อาภรณ์ที่จะเป็นอุปนิสสยปัจจยได้นั้น ต้องเป็นอาภรณ์ชนิดอริบดี

อนันตรูปนิสสยปัจจย มีลักษณะเป็นองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ เกิดขึ้นติดต่อกัน โดยไม่มีระหว่างกัน เสมือนหนึ่งเป็นจิตดวงเดียว (อนันตระ) ด้วย เป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก (อุปนิสสยะ) ด้วย อธิบายโดยสังเขปดังนี้ อนันตรูปนิสสยปัจจยนี้ เหมือนอนันตรปัจจยนั่นเอง แต่มีพิเศษในคำว่า เป็นปัจจยช่วยอุดหนุนให้ปัจจุปปันนธรรมเกิดขึ้นอย่างแรงกล้าเท่านั้น

ปกตูปนิสสยปัจจย มีลักษณะเป็นองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ การงานที่ได้กระทำไปแล้วโดยเรียบร้อย (ปกตะ) ด้วย เป็นที่อาศัยอันมีกำลังมาก (อุปนิสสยะ) ด้วย อธิบายโดยสังเขปดังนี้ อุปปาติตเหตุ หมายถึง เหตุธรรม คือ กุศลธรรม มีศรัทธาเป็นต้น อกุศลธรรม มีราคะเป็นต้น อพยากตธรรม มีความทุกข์กายและสุขกาย เป็นต้น ที่ตนได้กระทำมาเรียบร้อยแล้ว ย่อมให้ผลแก่ผู้กระทำ ตามสมควรแก่การกระทำนั้น ๆ

ส่วน อุปเสวิตเหตุ หมายถึง เหตุธรรม คือ กุศลธรรมที่ดี อกุศลธรรมที่ดี ที่คนอื่นได้กระทำไปแล้วนั้น ตนเองเก็บเอามานึกคิด หรือความสุขกายความทุกข์กายของคนอื่น ที่ตนเองไปยึดหน่วงมาเป็นอาภรณ์แล้วก็ให้เกิดเป็นผลขึ้น คือ เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้างตามสมควร หรือบุคคลต่าง ๆ มี พระอุปัชฌาย์อาจารย์ เป็นต้น ที่ตนเกี่ยวเนื่องด้วย เมื่อตนคบเข้าแล้วทำให้เกิดกุศลบ้าง อกุศลบ้าง เช่น ดังพระพุทธภาษิตที่มากในมงคลสูตรว่า อเสวนา จ พาลานํ เอตมฺมงฺกलมุตฺตมํ การไม่คบคนพาล เป็นมงคลอันสูงสุด ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา เอตมฺมงฺกลมุตฺตมํ การคบบัณฑิต เป็นมงคลอันสูงสุดดังนี้ เป็นต้น

ข้อ ๕๐ ตาม. ก. คำว่า ปกตะ และคำว่า ปกตูปนิสสยะ ในปกตูปนิสสยปัจจย มีความหมายว่าอย่างไร? และมีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ข. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจย ปัจจุปปันน์ และปัจจนิก ของอาร์มมณูปนิสสยปัจจย และปกตูปนิสสยปัจจย ?

ค. จงจำแนกปกตูปนิสสยปัจจัย โดยชาติ กาล สัตติ ?

ตอบ. ก. คำว่า ปกตะ หมายความว่า เหตุกรรมที่ได้ทำมาแล้วด้วยดีนั้น ดังมีวจนัตถะแสดงว่า สุกฺกุ กุริยิตฺถาติ = ปกโต เหตุกรรมที่ได้ทำมาแล้วด้วยดีนั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า ปกตะ

คำว่า ปกตูปนิสสยะ หมายความว่า เหตุกรรมอันเป็นที่อาศัยที่มีกำลังแรงกล้าที่ได้ทำมาแล้วด้วยดีนั้น ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ปกโต อุปนิสฺสโยติ = ปกตูปนิสฺสโย เหตุกรรมอันเป็นที่อาศัยอันมีกำลังอย่างแรงกล้าที่ได้ทำมาแล้วด้วยดีนั้น ฉะนั้น จึงเรียกว่า ปกตูปนิสสปัจจัย

ข. ธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจยุพบัน และปัจจัยนิค ของอาร์มมณูปนิสสยปัจจัย เหมือนกันกับอาร์มมณาริปัจจัย ทุกประการ คือ

อารมณ ๖ คือ อิกฺกฺชนิพฺพนรูป ๑๘ จิต ๘๔ (เว้นโทสมุต โมหมุต ทุกขสหคตกาย วิญญาณจิต) เจตสิกที่ประกอบ ๔๗ (เว้นโทจตุกกเจตสิก ๔ วิจิกิจญาเจตสิก ๑) ที่นำฝึกฝนหนักแน่นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นเตกาลิกะ และนิพพานที่เป็นกาลวิมุตติ

โลภมูลจิต ๘ มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาญาณสัมปยุตตจิต ๔ โลภุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ เจตสิก ๔๕ ที่ประกอบ (เว้นโทจตุกกเจตสิก ๔ วิจิกิจญาเจตสิก ๑ อัปปมัญญาเจตสิก ๒) ซึ่งเป็นผู้ฝึกฝนหนักแน่นอย่างยิ่ง

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เกิดก่อน ๆ ที่เป็นพลวะ มีกำลังมากก็ดี และอรรถบัญญัติบางอย่างมีอตุบัญญัติ โภชนบัญญัติ บุคคลบัญญัติ เสนาสนบัญญัติ เครื่องไม้เครื่องมือที่เกี่ยวกับวิชาการเรียนที่เป็นพลวะ คือ มีกำลังมากก็ดี (เว้นบัญญัติกรรมฐาน)

สัททบัญญัติบางอย่างมี ภาษาบาลี ภาษาไทย อังกฤษ เป็นต้น ที่เป็นพลวะมีกำลังมากก็ดี (เว้นภาษาของดิรัจฉานและชื่อต่าง ๆ) เป็นปกตูปนิสสยปัจจัย

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ที่เกิดหลัง ๆ เป็น ปกตูปนิสสยปัจจัยยุพบัน

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ ที่ไม่ได้เป็นผู้ฝึกฝนหนักแน่นอย่างยิ่งโดยแน่นอนและไม่แน่นอน รูปทั้งหมด ๑ คือ จิตตารูป ปฏิสนธิกัมมหารูป พาหिरูป อาหารรูป อุตฺตารูป อสฺสยญสํตตกัมมหารูป ปวัตติกัมมหารูป เป็นปกคฺคูปนิสสยปัจจย

ค. ปกคฺคูปนิสสยปัจจย

ว่าโดยชาติ เป็น ปกคฺคูปนิสสยชาติ

ว่าโดยกาล เป็น อดีต ปัจจุบัน อนาคต และกาลวิมุตติ

ว่าโดยอำนาจมีอย่างเดียว คือ ชนกสํตติ

ข้อ ๕๑ ถาม. จงแสดงธรรมาธิฐาน และยกตัวอย่างประกอบเป็นบุคคลาธิฐาน
ในอนุวาทพระบาลีของบทดังต่อไปนี้

ก. กุสลโล กุสลสฺส ปกคฺคูปนิสสยปัจจยเณ ปัจจโย ?

ข. กุสลโล อกุสลสฺส ปกคฺคูปนิสสยปัจจยเณ ปัจจโย ?

ตอบ. แสดงธรรมาธิฐาน ของอนุวาทพระบาลี มี สทฺธํ อุปนิสฺสาย เป็นต้น องค์
ธรรมได้แก่ กุสลจิต ๒๐ (เว้นอรหัตตมรรคจิต ๑) เจตสิก ๓๘ ฝ่ายปัจจยธรรม ซึ่งเป็นพล
วะ คือ มีกำลังมาก เป็นปัจจยช่วยอุปการะให้กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ เกิดขึ้น ตัวอย่างบุคคล
ลาธิฐาน เช่น บุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ก. อาศัยศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย กรรมและผลของกรรม
โลกนี้ โลกหน้า เป็นต้นแล้ว ให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถ เจริญฌาน ยังวิปัสสนาญาณ
มรรค อภิญญา ให้เกิดขึ้น นี่เป็นฝ่ายกุสลเป็นปัจจยช่วยให้กุสลเกิด ด้วยอำนาจปกคฺคูป
นิสสยปัจจย

ข. สำหรับกุสลเป็นปัจจยช่วยอุดหนุนให้เกิดอกุสล ด้วยอำนาจปกคฺคูปนิสสยปัจจย
นั้น โดยธรรมาธิฐาน ปัจจยธรรม ได้แก่ โลภียกุสลจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ ปัจจยูปันน
ธรรม ได้แก่ อกุสลจิตตูปบาท ๑๒ ตัวอย่างโดยบุคคลาธิฐาน เช่น บุคคลใดบุคคลหนึ่ง

อาศัยศรัทธา คีล สุตะ จาคะ ปัญญา ของตนแล้ว ย่อมทำให้มานะความเย่อหยิ่ง ถือตัวที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิดขึ้น และมีการถือเอาความเห็นผิดให้เกิดขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

ข้อ ๕๒ ตาม. จงแสดงอนุวาทพระบาลีพร้อมทั้งแปล และยกองค์ธรรมในบท กุสโล
อพฺยากตสฺส ปกฺคฺพนิสสฺยปฺจฺเจเนน ปฺจฺจโย และยกตัวอย่างประกอบเป็นบุคคลาธิฏ
ฐานเฉพาะข้อที่ ๑ ?

ตอบ. อนุวาทพระบาลีข้อที่ ๑. สทฺธํ อูปนิสฺสาย อตฺตนาํ อาตาเปติ ปรีตาเปติ ปรียฺญ
จิฆฺฐกํ ทุกฺขํ ปจฺจานฺโภติ สีลํ สุตํ จาคํ ปญฺญํ อูปนิสฺสาย อตฺตนาํ อาตาเปติ ปรีตาเปติ ปรียฺญ
จิฆฺฐกํ ทุกฺขํ ปจฺจานฺโภติ แปลความว่าบุคคลอาศัยศรัทธา สีล สุตะ จาคะ ปัญญา ของตน
แล้ว ย่อมทำความเดือดร้อนของตนที่ยังไม่เกิดให้เกิด ที่เกิดแล้วก็ให้เกิดมากขึ้น และต้อง
เสวยทุกข์ทางกายด้วยการแสวงหาเป็นมूल เป็นสาเหตุ

ปัจจัยธรรม ได้แก่ กุศลจิตตปบาท ๒๑ ที่เป็นพลวะ คือ มีกำลังมาก

ปัจจัยบนันตรรม ได้แก่ วิชาจิตตูปบาท ๗๖ กิริยาจิตตูปบาท ๒๐ ตัวอย่างบุคคล
 ๓๐๐ คน เช่น บุคคลใดบุคคลหนึ่ง อาศัยศรัทธาความเชื่ออันมีกำลังมากของตนแล้วลง
 มือปฏิบัติ เช่น ให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น แล้วก็สำเร็จเป็นผล คือ เมื่อละจากโลกนี้ไป
 แล้ว ก็ได้ไปเกิดเป็นมนุษย์และเทวดา ซึ่งเป็นตัววิบากที่สำเร็จมาจากกุศลและอกุศล
 นั้นเอง

ข้อ ๕๓ ตาม. ก. จงแปลบาลีที่ว่า ราก อุปนิสฺสาย ปาณํ หนติ อทินนํ อาทียติ มุสา ภณฺติ
 ปิสุณํ ภณฺติ ผรุสํ ภณฺติ สมุผุํ ปลปติ สนฺธิํ จินฺนํ นินฺนํ โสโป หริติ ฯลฯ สงฺฆํ ภินฺนํ
 พร้อมทั้งแสดงปัจจัยและปัจจัยบัดนี้และยกตัวอย่างประกอบด้วย ?

จ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า ราโค โทโส โมโห มาโน ทิฏฐิ ปตฺถนา
สทฺธาย สีสฺส สฺตสฺส จาคสฺส ปณฺณาย ปกฺคปนิสฺสยปจฺเจนน ปจฺจโย ฯ ?

ตอบ. ก. แปลความว่า บุคคลอาศัยยาราคะและทำการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ กล่าวเท็จ กล่าวคำส่อเสียด กล่าวคำหาบคาย กล่าวคำเพ้อเจ้อ ตัดช่อง ย่องเบา ลอบขโมย จี้บ้าน เขา คอยดักปล้นตามทางสี่แยก สามแยก เป็นชู้กับภริยาผู้อื่น เพาหุ่บ้าน เพานิคม จังหวัด ทำร้ายมารดาจนถึงสิ้นชีวิต ทำร้ายบิดาจนถึงสิ้นชีวิต ทำร้ายพระอรหันต์จนถึงสิ้นชีวิต กระทำพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อด้วยใจประทุษร้าย ทำลายพระสงฆ์ให้แตก สามัคคี ปังจัยธรรมได้แก่ โภกมุลจิตตูปบาท ๘ ปังจยูปัน ได้แก่ อกุศลจิตตูปบาท ๑๒ ตัวอย่างบุคคลาธิฐาน เช่น เป็นบุคคลอาศัยความกำหนดยินดี ด้วยอำนาจของตัณหาของตนแล้ว ทำอกุศลกรรมต่าง ๆ มีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น

ข. แปลความว่า ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิและโลภะ ที่มีสภาพปรารถนา
ภวสมบัติ โภคสมบัติ เป็นปัจจัย ช่วยอุปการะแก่ศรัทธา ศีล สุตะ จากะ ปัญญา ด้วยอำนาจ
ปกตูปนิสสยปัจจัย

ปัจจัยธรรมชาติ ได้แก่ อากาศลึกลับตื้นปาล ๑๒ ที่เป็ลพลวละ คืล ที่มิกำลังมก

ปัจจุบุปบันธรรณ ไต้แก๋ กุศลจิตตูปบาท ๒๑

ข้อ ๕๔ ตาม. ก. จงแปลและจำแนกบท เนื้อความ องค์กรรม พร้อมด้วยกาล ภูมิ บุคคล วิถี
ของบาลีที่ว่าอพยากโต ฌโม อพยากตสส ฌมมสส ปกตฺตฺปนีสตยปจฺเจยน ปจฺจโย ?

ข. คำว่า ปจฺจยมหาปเทโส เสส ยทิทํ ปกฺคฺชฺพนิสฺสํโย แปลว่าอย่างไร ?

ค. ข้อแตกต่างกัน ระหว่างนิสสัยปัจจัย กับ อุปนิสสัยปัจจัยนั้น ท่านแสดงข้ออุปมา
ว่าอย่างไร ? จงอธิบาย

ตอบ. ก. แปลความว่า อพยยากตธรรม เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่อพยยากตธรรม ด้วย
อำนาจปกตูปนิสสยปัจจัย

คำว่า อพฺยาคโต ฌมฺโม เป็นกัตตุบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ วิปากจิตตูปบาท ๓๖ กิริยาจิตตูปบาท ๒๐ รูป ๒๘ ที่เป็นพลวะ คือ มีกำลังมาก

คำว่า อพฺยาคตสฺส ธมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันนกรรม คือ
วิบากจิตตูปบาท ๓๖ กิริยาจิตตูปบาท ๒๐

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ประวัติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ตามสมควร

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ตามสมควร

ว่าโดยวิธี เป็นไปใน ปัญจทวารวิธี กามชวนมโนทวารวิธี อัปปนาชวณวิธี

คำว่า ปกฏปนิสฺสยปจฺเจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของอำนาจปกฏปนิสฺสยปจฺจย อย่างเดียว

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
อุปการะแก้ปจฺจยุปบันธธรรมโดยความปราศจากตัวตน

จ. แปลความว่า ปกติปนิตสยปัจจัยนี้แหละ เรียกว่า ปัจจัยมหาปเทต

ค. ท่านแสดงข้ออุปมาไว้ว่า ข้าวสุกที่เราได้กินอยู่ทุกวันนี้ ต้องประกอบด้วยเหตุ ๗ อย่าง คือ ๑ เมล็ดข้าว ๒ ที่นา ๓ น้ำฝน ๔ พ่อกว ๕ หม้อข้าว ๖ ฟืน ๗ ไฟ ทั้ง ๗ อย่างนี้เป็นที่อาศัย (นิสสยะ) อันเป็นส่วนสำคัญ เมล็ดข้าว ๑ ที่นา ๑ น้ำฝน ๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้เรียกว่า เป็นอุปนิสสยะ คือ เป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก เพราะถ้าไม่มีเมล็ดข้าวที่นาและน้ำฝน ทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว พ่อกว หม้อข้าว ฟืน และไฟ เหล่านี้ก็ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดเป็นข้าวสุกได้ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เป็นเพียงนิสสยะ คือ เป็นที่อาศัยอย่างธรรมดาเท่านั้น ข้ออุปมานี้ฉันใด ธรรมที่เป็นนิสสยปัจจัยกับอุปนิสสยปัจจัยนี้ ก็มีความหมายแตกต่างกัน เป็นพิเศษ คือ ธรรมที่เป็นนิสสยปัจจัย คือ ปัจจัยธรรม ช่วยอุดหนุนโดยเป็นที่อาศัย แก่ปัจจัยูปันนธรรมอย่างธรรมดา อันเปรียบเหมือนพ่อกว หม้อข้าว ฟืน และไฟ ส่วนอุปนิสสยปัจจัย ช่วยอุดหนุนแก่ปัจจัยูปันนธรรมโดยเป็นที่อาศัยอย่างแรงกล้าหรือเป็นอาศัยอย่างมีกำลังมาก แก่ปัจจัยูปันนธรรม อันเปรียบเหมือนเมล็ดข้าว ที่นาและน้ำฝน ฉะนั้น

ข้อ ๕๕ ถาม.จงแสดงธรรมที่เป็นปัจฉัย ปัจจุปปัน และปัจจนิก ของปุเรชาตปัจฉัยทั้ง ๒ ?

ตอบ. ในปุเรชาตปัจจุยทเทศนี้ ปุเรชาตปัจฉัย มี ๒ อย่าง คือ ๑. วัตถุปุเรชาตปัจฉัย
๒. อารัมมณปุเรชาตปัจฉัย ใน ๒ อย่างนั้น

วัตถุปุเรชาตปัจฉัย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ

ในบรรดาปัญญาวัตถุทั้ง ๓ ชนิด มีมณฑายุกปัญญาวัตถุเป็นต้นนั้น มัชฌิมาयุกปัญญาวัตถุ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ที่เกิดพร้อมกันกับอดีตภวังค์ดวงแรกก็ดี หทยวัตถุที่เกิดพร้อมกันกับจิตดวงก่อน ๆ มีปฏิสนธิจิตเป็นต้นก็ดี หทัยวัตถุที่เกิดขึ้นโดยอนุমানเอาว่า ในขณะที่จิตดวงเดิวก่อนหน้าที่จะออกจากนิโรธสมาบัติก็ดี วัตถุรูป ๖ ที่เกิดพร้อมกับจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไปในมรณาสันนกาลก็ดี เป็นวัตถุปุเรชาตปัจฉัย (ตามนัยของท่านอาจารย์โบราณจารย์) หรืออีกนัยหนึ่ง วัตถุรูป ๖ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ หทยะ ที่เข้าถึงฐิติปัตตะของตน ๆ มีจำนวน ๔๕ ขณะ เป็นวัตถุปุเรชาตปัจฉัย (ตามนัยของท่านอาจารย์ภายหลัง)

วิญญูณธาตุ ๘ มีจักขุวิญญูณธาตุ เป็นต้น เจตสิก ๕๒ (เว้นอรูปรวิปากจิต ๔) ที่เป็นไปใน ปวัตติกาลในปัญญาโวการภูมิ โดยแน่นอนและไม่แน่นอน เป็นวัตถุปุเรชาตปัจจุปปัน

มโนวิญญูณธาตุ ๔๖ คือ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ ที่เป็นไปในจิตโวการภูมิโดยแน่นอนและไม่แน่นอนก็ดี ปัญญาโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ ที่ประกอบก็ดี รูปทั้งหมด มี จิตตชรูป เป็นต้นก็ดี เป็นวัตถุปุเรชาตปัจจนิก

ในวัตถุปุเรชาตปัจจุปปันและปัจจนิกนี้ มีอย่างละ ๒ คือ แน่นอนและไม่แน่นอน

วัตถุปุเรชาตปัจจุปปันที่แน่นอน ได้แก่ จิต ๔๓ ดวง คือ โทสมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโนทวาราวชชนจิต ๑) มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรจิต ๑๕ โสดาปัตติมรรคจิต ๑ เจตสิก ๔๗ ที่ประกอบ (เว้นโลตทิกะ ๓ อัปปมัญญา ๒) วัตถุปุเรชาตปัจจุปปันที่ไม่

แน่นอน ได้แก่ จิต ๔๒ ดวง คือ โลกมุขจิต ๘ โมหมุขจิต ๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหา
กุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรภิรียาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้น
โสคาปัตติมรรคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ ที่ประกอบ (เว้นอัปปมัญญา ๒)

วัตถุปุเรชาตปัจจนิกที่แน่นอน ได้แก่ อรูปาวจรวิปากจิต ๔ เจตสิก ๓๐ ที่ประกอบ
และรูปทั้งหมด วัตถุปุเรชาตปัจจนิกที่ไม่แน่นอน ได้แก่ จิต ๔๒ ดวง มีโลกมุขจิต ๘ เป็น
ต้น เจตสิก ๔๖ ที่ประกอบ (เว้นอัปปมัญญา ๒) ที่เป็นปัจจุยุปบันโดยไม่แน่นอนนั่นเอง

อาร์มมณปุเรชาตปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ

รูปอาร์มณ ๖ คือ ปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ เป็นอาร์มมณปุเรชาตปัจจย

กามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา) ที่ได้รับการ ช่วยอุปการะ
จากธรรมที่เป็นปัจจยโดยแน่นอนและไม่แน่นอน เป็นอาร์มมณปุเรชาตปัจจุยุปบัน

จิต ๗๖ เจตสิก ๕๒ (เว้นทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓) ที่มีได้รับการ ช่วย
อุปการะจากธรรมที่เป็นปัจจยโดยแน่นอนและไม่แน่นอนก็ดี รูปทั้งหมด มีจิตตชรูป เป็น
ต้นก็ดี เป็นอาร์มมณปุเรชาตปัจจนิก

ข้อ ๕๖ ถาม. ก. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในข้อที่ ๑๒ ,๑๓ ของปุเรชาตปัจจนิกเทศ ?

ข. คำว่า ปุเรชาตะ หมายความว่าอย่างไร ? มีวจนัตถะว่าอย่างไร ? และการช่วยอุป
การชนิคไหน จึงได้ชื่อว่า ปุเรชาตปัจจย มีวจนัตถะว่าอย่างไร ?

ค. จงอธิบายถึงความเป็นอาร์มมณปุเรชาตปัจจุยุปบันนธรรม และปัจจนิกธรรม
โดยแน่นอนและไม่แน่นอน ?

ตอบ. ก. ปุเรชาตปัจจนิกเทศข้อที่ ๑๒ แปลความว่า มโนธาตุ ๓ มโนวิญญาณ
ธาตุ ๗๒ (เว้นอรูปวิปากจิต ๔) เจตสิก ๕๒ อาศัยทหยวัตถุใดเกิดขึ้น ทหยวัตถุนั้นเป็น
ปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก่มโนธาตุ ๓ อัญญสมานเจตสิก ๑๐ ที่ประกอบกับมโนธาตุ ด้วย
อำนาจวัตถุปุเรชาตปัจจย

ปัจจยธรรม องค์ธรรม ได้แก่ ทหยวัตถุ

ปัจจุပ္บันนธรรม องค์ธรรมได้แก่ มโนธาตุ ๓ อัญญสมานเจตสิก ๑๐
 ปุเรชาตปัจจนินิเทศข้อที่ ๑๓ แปลความว่า ในปวัตติกาล หทยัตถุรูปนี้ เป็นปัจจย คือ
 ช่วยอุปการะแก่มนโวิญญานธาตุ ๗๒ (เว้นอรูปวิบากจิต ๔) เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบกับ
 มโนวิญญานธาตุ ด้วยอำนาจวัตถุปุเรชาตปัจจย และวตถารัมมณปุเรชาตปัจจย สำหรับใน
 ปฏิสนธิกาล หทยัตถุรูปนี้ เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก่ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕
 เจตสิก ๓๕ ที่ประกอบกับปฏิสนธิจิต (เว้นอรูปปฏิสนธิจิต ๔) ด้วยอำนาจวัตถุปุเรชาต
 ปัจจยไม่ได้

สำหรับในปฏิสนธิกาลนั้น หทยัตถุรูปนี้เป็นปัจจย คือ ช่วยอุปการะแก่ปัญจ
 วโการปฏิสนธิวิญญาน ๑๕ เจตสิก ๓๕ ที่ประกอบกับปัญจโวการปฏิสนธิวิญญาน (เว้น
 อรูปาวจรปฏิสนธิวิญญาน ๔) ด้วยอำนาจวัตถุปุเรชาตปัจจย และวตถารัมมณปุเรชาต
 ปัจจย ไม่ได้

ปัจจยธรรม องค์ธรรมได้แก่ หทยัตถุ

ปัจจุပ္บันนธรรม องค์ธรรมได้แก่ มโนวิญญานธาตุ ๗๒ (เว้นอรูปวิบากจิต ๔)
 เจตสิก ๕๒

ข. คำว่า ปุเรชาตะ หมายความว่า สภาวะธรรมที่เกิดก่อนปัจจุပ္บันนธรรม ดัง
 มีวจนัตถะแสดงว่า ปุเรชายิตถาติ = ปุเรชาโต สภาวะธรรมที่เกิดก่อนปัจจุပ္บันนธรรม
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า ปุเรชาตะ และการช่วยอุปการะชนิดเป็นธรรมที่เกิดก่อนปัจจุပ္บันน
 ธรรม ชื่อว่า ปุเรชาตปัจจย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ปุเรชาโต จ โส ปจฺจโยจาติ =
 ปุเรชาตปจฺจโย ธรรมที่เกิดก่อนนั้นด้วย เป็นปัจจย คือช่วยอุปการะแก่ปัจจุပ္บันนธรรม
 ด้วย ฉะนั้น จึงชื่อว่า ปุเรชาตปัจจย

ค. ธรรมที่เป็นปัจจุပ္บัน และปัจจนิกของอาร์มมณปุเรชาตปัจจยนี้ มี ๒ อย่าง คือ
 แน่นอนและไม่แน่นอน

อาร์มมณปุเรชาตปัจจุပ္บันที่แน่นอนนั้น ได้แก่ ทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐ มโนธาตุ
 ๓ อัญญสมานเจตสิก ๑๐

อารัมมณปูเรชาตปัจจุပ္ปันที่ไม่แน่นอนนั้น ได้แก่ กามจิต ๔๑ ที่เหลือ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัณญา ๒)

อารัมมณปูเรชาตปัจจนิกที่แน่นอนนั้น ได้แก่ รูปทั้งหมด มีจิตตชรูปเป็นต้น มหัคคจิต ๒๗ โลกุตตรจิต ๘ (เว้นอภิญญาจิต ๒) เจตสิก ๓๘

อารัมมณปูเรชาตปัจจนิกที่ไม่แน่นอนนั้น ได้แก่ กามจิต ๔๑ ที่เหลือ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัณญา ๒)

ข้อ ๕๗ ตาม. ก. จงแปล จำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม พร้อมด้วยกาล ภูมิ บุคคล วิธี เฉพาะวิธีพระบาลีข้อที่ว่า อพฺยากโต ธมฺโม อพฺยากตสฺส ธมฺมสฺส อารมฺมณปูเรชาตปัจจนฺ ปจฺจโย ?

จ. คำว่า ปัจฉาชาตปัจจย หมายความว่าอย่างไร มีแสดงวงนัตถะว่าอย่างไร ? และการช่วยอุปการะชนิดไหนชื่อว่า ปัจฉาชาตปัจจย มีแสดงวงนัตถะว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. อพยากตธรรมเป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่อพยากตธรรมด้วยอำนาจ อารัมมณปูเรชาตปัจจย

คำว่า อพฺยากโต ธมฺโม เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ อารมณ ๖ คือ ปัจจุบันนิป ผันรูป ๑๘

คำว่า อพฺยากตสฺส ธมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันธรรม คือ กามวิบากจิตตูปบาท ๒๓ กามกิริยาจิตตูปบาท ๑๑ กิริยาอภิญญาจิตตูปบาท ๑ ที่เป็นทิพพ จักขุ ทิพพโสตะ (เว้นวิรติ ๓ อัปมัณญา ๒)

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน ปัญจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน บุณฺชน ๔ ผลบุคคล ๔

ว่าโดยวิธี

ธรรมที่เป็นปัจจัย เป็นไปใน รูปวิธีที่เป็นภายในและภายนอก

ธรรมที่เป็นปัจจุပ္บัน เป็นไปในปัญญาทวารวิถี กามชวณมโนทวารวิถี อภิญญาวิถี
 คำว่า อารัมมณปุเรชาตปัจจุเณน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของอารัมมณปุเร
 ชาตปัจจุเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจุทั้ง ๖ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มี
 อารัมมณปุเรชาตะ อารัมมณะ วัตถารัมมณะปุเรชาตนิสสยะ วัตถารัมมณปุเรชาตวิปปยุต
 ตะ อารัมมณปุเรชาตัตถิ อารัมมณปุเรชาตอวิกตะ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
 อุปการะแก่ปัจจุပ္บันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข. คำว่า ปัจจนาชาตปัจจุัย หมายความว่า ธรรมที่เกิดทีหลังปัจจุပ္บันนธรรม ดัง
 มีวจนัตถะแสดงว่า ปจฺจนา ชายตฺติ = ปจฺจนาชาโต ธรรมที่เกิดทีหลังปัจจุပ္บันนธรรม
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า ปัจจนาชาตะ และธรรมที่ช่วยอุปการะชนิดที่เกิดทีหลังปัจจุပ္บันนธรรม
 แล้วเป็นผู้ช่วยอุปการะแก่ธรรมที่เกิดก่อน ชื่อว่า ปัจจนาชาตปัจจุัย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า
 ปจฺจนาชาโต จ โส ปจฺจโย จาติ = ปจฺจนาชาตปจฺจโย แปลความว่า ธรรมที่เกิดทีหลังด้วย เป็น
 ปัจจุด้วย ชื่อว่า ปัจจนาชาตปัจจุัย อีกนัยหนึ่ง ปจฺจนาชาโต หุตฺวา อุปการโก ทมฺโม = ปจฺจนา
 ชาตปจฺจโย แปลความว่า ธรรมที่เกิดทีหลังปัจจุပ္บันนธรรม และช่วยอุปการะแก่ธรรมที่
 เกิดก่อน ชื่อว่า ปัจจนาชาตปัจจุัย

ข้อ ๕๘ ถาม. ก.จงจำแนกธรรมที่เป็นปัจจุัย ปัจจุပ္บัน และปัจจนิกของปัจจนาชาตปัจจุัย ?

ข. จงแสดงสูตรสังขยาวาระและปัจจุยสภาคะของปัจจนาชาตปัจจุัย ?

ตอบ. ก. ปัจจนาชาตปัจจุยฺทเทศนี มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบ มี ปฐมภวังก์ เป็นต้น ที่เกิดหลัง ๆ ในปัญจโวการ
 ภูมิที่แน่นอนและไม่แน่นอน (เว้นอรูปรวิปากจิต ๔ และปฏิสนธิจิตทั้งหมด) เป็นปัจจนา
 ชาตปัจจุัย

เอกสมุฏฐานิกรูป ทวิสมุฏฐานิกรูป ติสสมุฏฐานิกรูป และจตุสมุฏฐานิกรูป ที่เกิดพร้อมกันกับขณะทั้ง ๓ ของจิตดวงก่อน ๆ มีปฏิสนธิจิตเป็นต้น แล้วตั้งอยู่ (ฐิติปัตตะ) เป็นปัจฉาชาติปัจจุปปัน

จิตทั้งหมด ๘๕ มีปฏิสนธิเป็นต้น เจตสิก ๕๒ และจิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป, อาหารขรูป, อุดุขรูป, ปวัตติกัมมขรูป ขณะที่เกิดขึ้น (อุปาทักขณะ) ในสันดานของสวัญญาณกะ (สัตว์ที่มีชีวิต) ที่ในปัญจโวการภูมิ และพาหิรรูป อสัณฺณสัตตกัมมขรูป เป็นปัจฉาชาติปัจจนิก

ข. ปัจฉาชาติปัจจัยมีสูตรสังขยาวาระ ๓ ข้อ คือ

๑. กุสโล อพฺยาทตสฺส ปจฺฉาชาติปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

๒. อกุสโล อพฺยาทตสฺส ปจฺฉาชาติปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

๓. อพฺยาทโต อพฺยาทตสฺส ปจฺฉาชาติปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

ปัจจยสภาวะของปัจฉาชาติปัจจย มี ๓ ปัจจย คือ ปัจฉาชาติวิปยุตตะ ปัจฉาชาติตถิ ปัจฉาชาติอวิกตะ

ข้อ ๕๕ ตาม. ก. จงแปล จำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ของบาลีที่ว่า ปจฺฉาชาติตา กุสลา ขนฺธา ปุเรชาติสฺส อิมสฺส กายสฺส ปจฺฉาชาติปจฺจเยน ปจฺจโย พร้อมด้วย กาล ภูมิ บุคคล วิธี ?

ข. ธรรมที่เป็นปัจฉาชาติปัจจย โดยแน่นอนและไม่แน่นอนนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ? และเพราะเหตุไร จึงเป็นโดยแน่นอนและไม่แน่นอน ? จงอธิบาย

ตอบ. ก. กุศลนามขันธ์ ๔ ที่เกิดทีหลังเป็นปัจจยช่วยอุปการะแก้ชกกายและจตุชกกายที่เกิดก่อน ด้วยอำนาจปัจฉาชาติปัจจย

คำว่า ปจฺฉาชาติตา กุสลา ขนฺธา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ กุศลจิต คุปบาท ๒๑ ที่เกิดภายหลัง

คำว่า ปุเรชาตสุต อิมสุต กายสุต เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันธุระ
คือ ตชกาย หรือจตุรกายที่เป็นฐิติปัตตะ คือ รูป ๒๘ ที่เกิดก่อน

คำว่า ปัจจชาตปัจจน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของปัจจชาตปัจจัยเป็น
พิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๔ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มีปัจจชาต ปัจจ
ชาตวิปยุตตะ ปัจจชาตัตถิ ปัจจชาตอวิกตะ

คำว่า ปัจจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
อุปการะแก่ปัจจัยูปันธุระโดยความปราศจากตัวตน

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน ปัญจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน บุคคล ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ตามสมควร

ว่าโดยวิธี

ธรรมที่เป็นปัจจัย เป็นไปใน ปัญจทวารวิถี กามชวมนโนทวารวิถี อัปปนาวิถี

ธรรมที่เป็นปัจจัยูปัน เป็นไปในรูปวิถีที่เป็นภายในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย

ข. ธรรมที่เป็นปัจจัยของปัจจชาตปัจจัยนี้มี ๒ อย่าง คือ แน่นอนและไม่แน่นอน

ปัจจชาตปัจจัยที่แน่นอน มี ๔๓ ดวง คือ โทสมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโน
ทวาราวชชนจิต ๑) รูปาวจรจิต ๑๕ โสดาปัตติมคคจิต ๑ เจตสิก ๔๘ ที่ประกอบ

ปัจจชาตปัจจัยที่ไม่แน่นอนนั้น มี ๔๒ ดวง คือ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ มโน
ทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อรูปกุศลจิต ๔ อรูปกิริยาจิต ๔
โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมคคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ ที่ประกอบ (เว้นโทจตุกกเจตสิก ๔
อัปมัณฺญาเจตสิก ๒)

ที่ว่าแน่นอนนั้น ก็เพราะจิต ๔๓ ดวงนี้ เกิดได้เฉพาะในปัญจโวการภูมิตานั้น และ
เป็นจิตที่ต้องอาศัยวัตถุรูปเกิดโดยแน่นอน

ที่ว่าไม่แน่นอนนั้น ก็เพราะจิต ๔๒ ดวงนี้ เกิดได้ทั้งในจตุโวการภูมิและปัญจโวการภูมิ ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ก็ต้องอาศัยหทยวัตถุรูปเกิดโดยแน่นอน แต่ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุรูปเกิดเลย

ข้อ ๖๐ ถาม. คำว่า ชาตะ มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และมีความหมายว่าอย่างไร ? ให้ยกองค์ธรรมประกอบด้วย

ตอบ. ในปัจจัย ๒๔ นี้ คำว่า ชาตะ มี ๓ อย่าง คือ ๑. สหชาตะ ๒. ปุเรชาตะ ๓. ปัจฉาชาตะ ใน ๓ อย่างนี้

๑. คำว่า ชาตะ ในสหชาตะนั้น ได้แก่ จิต เจตสิก และรูปที่เกิดอยู่ในขณะทั้ง ๓ หมายความว่า ธรรมที่เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่ปัจจัยุบันนธรรมของตน ๆ นั้น เป็นได้ทั้งอุปาทกขณะ จิตินขณะ และภังคกขณะ

๒. คำว่า ชาตะ ในปุเรชาตะนั้น ได้แก่ รูปที่เกิดอยู่ในจิตินขณะ หมายความว่า รูปที่ช่วยอุปการะแก่นามที่เป็นปัจจัยุบันนธรรมนั้น ช่วยอุปการะได้เฉพาะในจิตินขณะเท่านั้น ส่วนในอุปาทกขณะและภังคกขณะช่วยอุปการะไม่ได้

๓. คำว่า ชาตะ ในปัจฉาชาตะนั้น ได้แก่ จิตและเจตสิกที่อยู่ในอุปาทกขณะและจิตินขณะ หมายความว่า จิตเจตสิกที่ช่วยอุปการะแก่รูปที่เป็นปัจจัยุบันนธรรมนั้น ช่วยอุปการะได้เฉพาะอุปาทกขณะและจิตินขณะเท่านั้น ส่วนในภังคกขณะนั้น ช่วยอุปการะไม่ได้

ข้อ ๖๑ ถาม. ก.จงจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในอาเสวนปัจจัยนิเทศเฉพาะข้อที่ ๑ ?

ข. คำว่า อาเสวนะ หมายความว่าอย่างไร มีแสดงฉนัตถะว่าอย่างไร ? และการช่วยอุปการะชนิดไหน ชื่อว่า อาเสวนปัจจัย มีฉนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ค. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยุบัน และปัจจัยนิกของอาเสวนปัจจัย พร้อมทั้งแสดงสูตรสังขยาอาระและปัจจัยสภาคะของอาเสวนปัจจัยนั้นมาด้วย ?

ตอบ. ก. คำว่า ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ โลเกียกุศลชวณะ ๑๗ เจตสิก ๓๘ ที่ประกอบ ที่เกิดก่อน (เว้นชวณะดวงสุดท้าย)

คำว่า ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลาณํ ธมฺมานํ เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันนธรรม คือ กุศลชวณะ ๒๑ เจตสิก ๓๘ ที่ประกอบ ที่เกิดหลัง ๆ (เว้นชวณะดวงที่ ๑)

คำว่า อาเสวนปจฺจเยน เป็นกรณบพ แสดงให้รู้ถึงอำนาจอาเสวนปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๖ มีอาเสวนะ อนันตระ สมณันตระ อนันตรูปนิสสยะ นัตถิ วิคตตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบพ แสดงให้รู้ถึงความป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปันนธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข. คำว่า อาเสวนะ หมายความว่า การเสพอารมณฺ์บ่อย ๆ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อา ปุณฺ์ปุณฺ์ เสนํ = อาเสวนํ การเสพอารมณฺ์บ่อย ๆ ชื่อว่า อาเสวนะ

การช่วยอุปการะชนิดเป็นธรรมที่เสพอารมณฺ์บ่อยๆ ช่วยอุปการะให้ปัจจัยูปันเกิดขึ้น ชื่อว่า อาเสวนปัจจัย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อาเสวนตุเถน อนนฺตฺรานํ ปกฺขณฺ์พลวภาวาย อุปการโก ธมฺโม = อาเสวนปจฺจโย แปลความว่า ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความติดต่อกันไม่มีระหว่างกัน เป็นสภาพที่มีกำลังคล่องแคล่ว เพราะอรรถว่า เสพอารมณฺ์บ่อยๆ ชื่อว่า อาเสวนปัจจัย

ค. ในอาเสวนะปัจจัยุทเทสนี้ มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ

โลเกียชวณะ ๔๗ ที่เกิดก่อน ๆ เจตสิก ๕๒ (เว้นชวณะดวงสุดท้ายที่เป็นชาติเดียวกัน) เป็น อาเสวนปัจจัย

ชวณะ ๕๑ ที่เกิดหลัง ๆ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบ (เว้นกามชวณะดวงที่ ๑ และผลจิต ๔) เป็นอาเสวนปัจจัยูปัน

ชวณะดวงที่ ๑ ของกามชวณะ ๒๕ อาวัชชนจิต ๒ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบ และรูปทั้งหมดมีจิตตารูปเป็นต้น เป็นอาเสวนปัจจัยนิก

สุทธสังขยาวาระของอาเสวนปัจจัย มี ๓ ประเภท คือ

๑. กุสโล กุสลุตส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

๒. อกุสโล อกุสลุตส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

๓. อพฺยากโต อพฺยากตฺส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

ปัจจัยสภาคะของอาเสวนปัจจัย มี ๕ ปัจจัย คือ อนันตระ สมันตระ อนันตรูป
นิสสยะ นัตถิ วิคตะ

ข้อ ๖๒ ตาม. ก. อพฺยากโต ฌมฺโม อพฺยากตฺส ฌมฺมุตส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย เมื่อ
จำแนกโดย ชาติ กาล บุคคล ภูมิ วิถี แล้วได้อย่างไรบ้าง ?

ข. จงแสดงอนุวาทพระบาลี ที่แสดงถึงกามชวณะ เป็นอาเสวนปัจจัย อปฺปนาชวณะ
เป็นอาเสวนปัจจัยุปัน พร้อมทั้งคำแปล ?

ค. จงแสดงอนุวาทพระบาลีของอาเสวนปัจจัย พร้อมทั้งแปลบทละ ๑ ข้อ
ดังต่อไปนี้ คือ

๑. กุสโล กุสลุตส ๒. อพฺยากโต อพฺยากตฺส

ตอบ. ก. เมื่อจำแนกแล้ว ว่าโดยชาติ เป็นอนันตรชาติ

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน พระอรหันต์

ว่าโดยวิถี เป็นไปใน ปญฺจทวารวิถี กามชวณมโนทวารวิถี อปฺปนาชวณวิถี

ข. ๑. แสดงว่า โคตรภู มคฺคตฺส โวทานํ มคฺคตฺส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย โคตรภู
และโวทานเป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่มรรค ด้วยอำนาจอาเสวนปัจจัย

๒. แสดงว่า อนุโลมํ โคตรภูตฺส อนุโลมํ โวทานตฺส อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย
อนุโลมเป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่โคตรภูและโวทาน ด้วยอำนาจอาเสวนปัจจัย

ค. ๑. แสดงดังต่อไปนี้ คือ ปุริมา ปุริมา กุสลา ขนฺธา ปจฺฉิมาํ ปจฺฉิมาํ กุสลาํ
ขนฺธาํ อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย กุสลนามจันท์ ๔ ที่เกิดก่อนๆ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่

กุศลนามขั้น ๔ ที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจอาเสวนปัจจย (หมายเอาขณะที่เข้าฌานสมาบัติของดิเหตุกุปุณฺณ ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นฉานลาภี)

๒. ปุริมา ปุริมา กิริยาพฺยากตา ขนฺธรา ปจฺฉิมา น ปจฺฉิมา กิริยาพฺยากตา ขนฺธรา อาเสวนปจฺเจยน ปจฺจโย แปลความว่า กิริยาชวเนนามขั้น ๔ ที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่กิริยานามขั้น ๔ ที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจอาเสวนปัจจย หมายเอาพระอรหันต์ ฉานลาภีบุคคล ขณะเข้าฌานสมาบัติ

ข้อ ๖๓ ตาม. จงแสดงอาร์มภทของกัมมปัจจยนิทเทส พร้อมทั้งแปลในนันทกขณิกกัมมปัจจย และสหชาตกัมมปัจจย ?

ตอบ. ปจฺจยทุทเทส โย ยาติโส ปจฺจโย กมฺมปจฺจโยติ ภควตา อุตฺตมฺมโส ตาติโส ปจฺจโย ปจฺจยนิทฺเทส กุสลากุสลํ กมฺมํ วิปากานํ ขนฺธรา น กตฺตา จ รูปานํ กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ เจตนาสมฺปยุตฺตกา น ฐมา น ตํสมฺมูจฺจนา น ฐมา น กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโยติ ภควตา นิตฺตมฺมโส ฯ แปลความว่า ปัจจยเช่นใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้โดยย่อว่า กมฺมปจฺจโย ปัจจยเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยพิสดารในปัจจยนิทเทสว่า กุสลากุสลํ กมฺมํ วิปากานํ ขนฺธรา น กตฺตา จ รูปานํ กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโย เจตนาสมฺปยุตฺตกา น ฐมา น ตํสมฺมูจฺจนา น ฐมา น กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

จำแนกพระบาลีและคำแปล

๑. กุสลากุสลํ กมฺมํ วิปากานํ ขนฺธรา น กตฺตา จ รูปานํ กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโย แปลความว่า กุศลอกุศลธรรม คือ กุศลอกุศลนันทกขณิกเจตนา เป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่วิปากนามขั้น ๔ และปฏิสนธิกัมมชรูป ปวัตติกัมมชรูป อสัณฺณสัตตกัมมชรูป ด้วยอำนาจนันทกขณิกกัมมปัจจย

๒. เจตนาสมฺปยุตฺตกา น ฐมา น ตํสมฺมูจฺจนา น ฐมา น กมฺมปจฺเจยน ปจฺจโย แปลความว่า เจตนาเจตสิก ๘๕ เป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่จิต ๘๕ เจตสิก ๕๑ ที่ประกอบกับตน และตํสมฺมูจฺจนา น ฐมา น คือ จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป ด้วยอำนาจสหชาตกัมมปัจจย

ข้อ ๖๔ ถาม. จงแสดงปัจจัยปัณนกรรมของนันทิกขณิกัมมปัจจัย ดังต่อไปนี้

ก. เจตนาที่อยู่ในโลกมูลจิต ๘	ที่เป็นอดีต	เป็นกัมมปัจจัย
ข. เจตนาที่อยู่ในโมหมูลจิต ๒	ที่เป็นอดีต	เป็นกัมมปัจจัย
ค. เจตนาที่อยู่ในอรุปาวจรกุศล ๔	ที่เป็นอดีต	เป็นกัมมปัจจัย
ง. เจตนาที่อยู่ในโสคาปัตติมรรคจิต ๑	ที่เป็นอดีต	เป็นกัมมปัจจัย

ตอบ. ก. เจตนาที่อยู่ในโลกมูลจิต ๘ ที่เป็นอดีตเป็นกัมมปัจจัย อกุศลวิบาก ๗ นาม
 จันท์ ๔ อกุศลกัมมรูป เป็นปัจจัยปัณ

ข. เจตนาที่อยู่ในโมหมูลจิต ๒ ที่เป็นอดีตเป็นกัมมปัจจัย อกุศลวิบาก ๗ นามจันท์
 ๔ อกุศลกัมมรูป เป็นปัจจัยปัณ

ค. เจตนาที่อยู่ในอรุปาวจรกุศล ๔ นามจันท์ ๔ ที่เป็นอดีตเป็นกัมมปัจจัย อรูปาวจร
 วิปากจิต ๔ ที่กำลังเกิดขึ้น เป็นปัจจัยปัณ

ง. โสคาปัตติมรรคเจตนา ที่เป็นอดีตเป็นกัมมปัจจัย โสคาปัตติผลนามจันท์ ๔ ที่
 กำลังเกิด เป็นปัจจัยปัณ

ข้อ ๖๕ ถาม. ก. จงแสดงสหชาตกัมมปัจจัย ของปัจจัยปัณดังต่อไปนี้

๑. ทวิปัญญวิญญาณจิตตูปบาท เป็นปัจจัยปัณ

๒. มหากริยาจิตตูปบาท เป็นปัจจัยปัณ

ข. คำว่า กัมมะ หมายความว่าอย่างไร มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ค. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยปัณ ปัจจนิก ของกัมมะทั้ง ๒ ?

ตอบ. ๑. ทวิปัญญวิญญาณจิตตูปบาทเป็นปัจจัยปัณ เจตนาที่ในทวิปัญญวิญญาณ
 จิตตูปบาทเป็นปัจจัยธรรม

๒. มหากริยาจิตตูปบาท เป็นปัจจัยปัณ เจตนาที่ในมหากริยาจิตตูปบาท เป็นปัจจัย

ข. คำว่า กัมมะ หมายความว่า การกระทำ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า กรณํ = กมฺมํ การ
 กระทำเรียกว่า กรรม

ค. สหชาตกัมมปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ เจตนาเจตสิก ๘๕ ที่ประกอบในจิต ๘๕ เป็นสหชาตกัมมปัจจย

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๑ (เว้นเจตนา) จิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป เป็นสหชาตปัจจยูปัน
เจตนา ๘๕ ที่ในจิต ๘๕ ก็ดี พาหิรรูป อาหารขรูป อตุขรูป อสัณฺณสัตตกัมมขรูป
ปวัตติกัมมขรูป เป็นสหชาตกัมมปัจจนิก

น่านักขณิกกัมมปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ กุศลเจตนา ๒๑
อกุศลเจตนา ๑๒ ที่เป็นอดีต คือ ที่ดับไปแล้ว เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจย

วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ ปฏิสนธิกัมมขรูป อสัณฺณสัตตกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป
เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจยูปัน

กุศลจิต ๒๑ อกุศลจิต ๑๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ ก็ดี จิตตขรูป พาหิรรูป
อาหารขรูป อตุขรูปก็ดี เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจนิก

ข้อ ๖๖ ถาม. ก. จงแสดงสูตรสังขยวาระของกัมมปัจจยทั้ง ๒ ?

ข. อนุวาทพระบาลีในสหชาตกัมมปัจจย ในกุศลบทแห่งกุสลาปทาวสาน มีกี่ข้อ คือ
อะไร และแปลว่าอย่างไร ?

ค. จงจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ของอนุวาทพระบาลีที่ว่า อกุสลา เจตนา
สมฺปยุตฺตกานํ ขนฺธานํ จิตฺตสมฺภูฏานานนฺจ รูปานํ สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย ? พร้อม
ทั้งแสดงโดยกาล ภูมิ บุคคล วิธี มาด้วย?

ตอบ. ก. สูตรสังขยวาระของกัมมปัจจย มี ๗ ข้อ คือ

๑. กุสโล	กุสลสุต	สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน	ปฺจฺจโย
๒. กุสโล	อพฺยาคตสุต	สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน	ปฺจฺจโย
๓. กุสโล	กุสลาพฺยาคตสุต	สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน	ปฺจฺจโย
๔. อกุสโล	อกุสลสุต	สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน	ปฺจฺจโย
๕. อกุสโล	อพฺยาคตสุต	สหชาตกมฺมปฺจฺเจยน	ปฺจฺจโย

๖. อกุสโล อกุสลาพยากตสุส สหชาตกมมปจฺเจยน ปจฺจโย

๗. อพฺยากโต อพฺยากตสุส สหชาตกมมปจฺเจยน ปจฺจโย

ปัจจยสภาคะของสหชาตกัมมปัจจย มี ๕ ปัจจย คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ นามอาหาระ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ

สุทธสังขยวาระของน่านักขณิกกัมมปัจจย มี ๒ ข้อ คือ

๑. กุสโล อพฺยากตสุส นานกฺขณิกกมมปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

๒. อกุสโล อพฺยากตสุส นานกฺขณิกกมมปจฺเจยน ปจฺจโย ฯ

ปัจจยสภาคะของน่านักขณิกกัมมปัจจย มี ๖ ปัจจย คือ อนันตระ สมนันตระ อนันตรูปนิสสยะ ปกตูปนิสสยะ นัตถิ วิคตะ

ข. อนุวาทพระบาลีในสหชาตกัมมปัจจย ในกุสลบพ แห่งกุสลาปทาวสาน มี ๑ ข้อ คือ กุสลา เจตนา สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ สหชาตกมมปจฺเจยน ปจฺจโย แปลความว่า กุสลาเจตนาเป็นปัจจยช่วยอุปการะแก่กุสลาณามจันท์ ๔ ที่ประกอบกับกุสลาเจตนา ด้วยอำนาจสหชาตกัมมปัจจย

ค. คำว่า อกุสลา เจตนา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ อกุสลาเจตนาเจตสิกที่อยู่ในอกุสลจิต ๑๒

คำว่า สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ จิตฺตสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจยูปัน คือ อกุสลจิตตูปาท ๑๒ (เว้นเจตนา) และอกุสลจิตตชรูป มี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส การเคลื่อนไหวกายวาจา และลมหายใจเข้าออก เป็นต้น

คำว่า สหชาตกมมปจฺเจยน เป็นกรณบพ แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสหชาตกัมมปัจจยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจยทั้ง ๖ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน มี สหชาตกัมมะ สหชาตะ สหชาตนิสสยะ นามอาหาระ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ ที่ช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบพ แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจยูปันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล
 ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน ปัญจโวการภูมิ
 ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ตามสมควร
 ว่าโดยวิธี เป็นไปใน ปัญจทวารวิธี กามชวนมโนทวารวิธี

ข้อ ๖๗ ถาม. ก. คำว่า สหชาตกัมมะ และ นานักขณิกกัมมะ มีความหมายต่างกันอย่างไร ?

และจงแสดงวณฺณัตถะของคำว่า นานกฺขโณ นานกฺขณิกกมฺมํ นานกฺขณิกกมฺมปฺจฺจโย ?

ข. กุศลเจตนาที่เป็นอดีตส่งผลให้ปรากฏในปวัตติกาลนั้น มีองค์ประกอบกี่อย่าง
 คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ก. มีความหมายต่างกันดังนี้ คือ สหชาตกัมมะ หมายถึง เจตนาเจตสิกที่เป็น
 ตัวกรรมนั้น เกิดร่วมกับปัจจัยุปันนธรรม และช่วยปรุงแต่งปัจจัยุปันนธรรมนั้นด้วย
 ส่วนนานักขณิกกัมมะนั้น หมายถึงเจตนาที่สำเร็จลงแล้วในขณะต่างกันที่เป็นอดีต ซึ่ง
 เป็นคนละขณะกับขณะที่บังเกิดแห่งปัจจัยุปันนธรรมของตน

แสดงวณฺณัตถะของคำต่อไปนี้

นานา ขโณ = นานกฺขโณ ขณะต่างกัน ชื่อว่า นานักขณะ

นานกฺขณ ปวตฺตํ กมฺมํ = นานกฺขณิกกมฺมํ กรรมที่เกิดในขณะต่างกัน ชื่อว่า นานักขณิกกัมม

นานกฺขณิกกมฺมํ หุตฺวา อุปการโก ฐมฺโม = นานกฺขณิกกมฺมปฺจฺจโย ธรรมที่เป็นนานักขณิก กัมมปัจจัยนั้นเป็นปัจจัยช่วยอุดหนุน ชื่อว่า นานักขณิกกัมมปัจจัย

ข. กุศลเจตนาที่เป็นอดีตส่งผลให้ปรากฏในปวัตติกาลนั้น ต้องประกอบด้วย
 สิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ

๑. กาล ได้แก่ คราวใด สมัยใด บุคคลที่อยู่ในประเทศที่มีพระราชาเป็นสัมมาทิฏฐิ
 บุคคลปกครองบ้านเมืองโดยทศพิธราชธรรม และพระพุทธศาสนาก็ยังคงมีอยู่ยังไม่สิ้น
 สูญไป อย่างนี้เรียกว่า กาลสัมปตติ และถ้าสมัยใดกาลใด พระราชาที่ปกครองบ้านเมือง

นั้น เป็นมิจนาทิฏฐิบุคคล และพระพุทธรูปก็เสื่อมสิ้นไปแล้ว อย่างนี้เรียกว่า กาลวิบัติ

๒. กติ ได้แก่ บุคคลใดได้เกิดอยู่ในสุคติภูมิ คือ มนุษย์ เทวดา พรหม อย่างนี้เรียกว่า กติสัมปตติ ถ้าบุคคลใดไปเกิดในทุคติภูมิ มีสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า กติวิบัติ

๓. อุปธิ ได้แก่ บุคคลใดเกิดมาแล้ว มีอวัยวะใหญ่่น้อย คือ ตา หู จมูก เป็นต้น ครบถ้วนบริบูรณ์ อย่างนี้เรียกว่า อุปธิสัมปตติ แต่ถ้าบุคคลใดเกิดมาแล้ว มีอวัยวะใหญ่่น้อยขาดตกบกพร่องไปไม่ครบถ้วน อย่างนี้เรียกว่า อุปธิวิบัติ

๔. ปโยคะ ได้แก่ บุคคลใด อาศัยความเพียรที่ถูกต้องและความคิดที่ถูกต้อง แล้วทำ กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ที่เป็นสุจริต ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง และไม่ผิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อย่างนี้เรียกว่า ปโยคสัมปตติ แต่ถ้าบุคคลใดอาศัยความเพียรที่ผิดและความคิดที่ผิด และกระทำการกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ที่เป็นทุจริตผิดกฎหมายบ้านเมือง และผิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อย่างนี้เรียกว่า ปโยควิบัติ

ข้อ ๖๘ ถาม. ก. เจตนาที่เป็นตัวกรรมนี้ มีหน้าที่ก็อย่าง คืออะไรบ้าง ?

ข. ในกัมมปัจจัยนี้ คำว่า กรรม หมายถึงอะไร ? ให้อธิบายโดยสังเขป พร้อมทั้งยกหลักฐานและข้ออุปมาขึ้นแสดงประกอบด้วย ?

ตอบ. ก. เจตนาที่เป็นตัวกรรมนี้ มีหน้าที่ ๒ อย่าง คือ

๑. เจตนาทำหน้าที่ปรุงแต่ง หรือจัดแจงให้สำเร็จกิจในระหว่างการเกิดขึ้นของสัมปยุตตธรรมที่เป็นกุศล อกุศล วิบาก และกิริยา ที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งๆ เรียกว่า สังวิธานกิจ

๒. เจตนาทำหน้าที่เพาะพืชพันธุ์ไว้ ในเมื่อกุศลเจตนาและอกุศลเจตนา ที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตนั้นได้ดับไปแล้ว เจตนาเจตสิกก็มีอำนาจที่จะส่งผลให้ปรากฏขึ้นในภายหลัง เรียกว่า พืชนิทานกิจ แต่ทำหน้าที่เฉพาะในกุศลจิตและอกุศลจิตเท่านั้น

ข. คำว่า กรรม หมายถึง การกระทำหรือธรรมที่จัดแจงปรุงแต่งซึ่งปัจจัยอุปบันธกรรม เรียกว่า กรรม ได้แก่ เจตนาเจตสิก ฉะนั้น เจตนาเจตสิกจึงเป็นตัวกรรม ดังมีพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ในอัฐสาธินีอรรถกถาว่า เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสา แปลความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรม สัตว์ทั้งหลายคิดด้วยเจตนาแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ ย่อมมีการปรุงแต่งคือนึกก่อนแล้วจึงทำ ดังนั้น บัณฑิตทั้งหลายพึงทราบว่าการกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ จะเป็นกุศลและอกุศลก็ตาม ก็โดยอาศัยเจตนาเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าในการกระทำนั้น อุปมาเหมือนกองทหารกองหนึ่ง ๆ ต้องมีนายทหารเป็นหัวหน้า เป็นผู้บังคับบัญชาโดยออกคำสั่งแก่เหล่าทหาร ให้ไปทำหน้าที่ไปตามคำสั่งของตน ฉะนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับสภาวะธรรมทั้งหลายแล้ว นายทหารก็เปรียบเหมือนเจตนาเจตสิก เหล่าทหารก็เปรียบเหมือนสหาชธรรม คือ จิตเจตสิก กัมมขรูป และจิตตขรูป ที่เกิดพร้อมกับเจตนาเจตสิกนั้น

ข้อ ๖๕ ตาม. ก. จงแสดงการจำแนกบท และแสดงองค์ธรรม ของอนุวาทพระบาลีที่ว่า

กุสลา เจตนา วิปากานํ ขนฺธานํ กญฺจตุตา จ รูปานํ นานกฺขณิกกมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย ?

ตอบ. คำว่า กุสลา เจตนา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ กุศลเจตนา ๒๑ ที่เป็นอดีต

คำว่า วิปากานํ ขนฺธานํ กญฺจตุตา จ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยอุปบันธกรรม คือ กุศลวิปาก ๒๕ นามขันธ์ ๔ กุศลกัมมขรูปที่กำลังเกิด หรือ ติเหตุกอกุกกัฏฐมหา กุศลเจตนา ๔ ที่เป็นอดีต เป็นปัจจัย

อเหตุกกุศลวิปากจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ นามขันธ์ ๔ กุศลกัมมขรูปที่กำลังเกิด เป็นปัจจัยอุปบัน

ติเหตุกโอมกมหากุศลเจตนา ๔ และทวิเหตุกอกุกกัฏฐมหากุศลเจตนา ๔ ที่เป็นอดีต เป็นปัจจัย

อเหตุกกุศลวิบาก ๘ มหาวิบากญาณวิปยุตตนามชั้น ๔ กุศลกัมมรูปที่กำลังเกิด
เป็นปัจจุปปัน

ทวิเหตุกโอมกมหากุศลเจตนา ๔ ที่เป็นอดีต เป็นปัจจุ

อเหตุกกุศลวิบากนามชั้น ๔ และกุศลกัมมรูปที่กำลังเกิด เป็นปัจจุปปัน

ปฐมฌานกุศลเจตนาที่เป็นอดีตที่เป็นปัจจุ

ปฐมฌานวิบากนามชั้น ๔ และปฐมฌานกุศลกัมมรูปที่กำลังเกิดเป็นปัจจุปปัน

๑๓๑

ปัญจฌานกุศลเจตนา ที่เป็นอดีต เป็นปัจจุ

ปัญจฌานวิบากนามชั้น ๔ และปัญจฌานกุศลกัมมรูปที่กำลังเกิด เป็นปัจจุ

ปปัน

อากาสนัญญาตณกุศลเจตนา ที่เป็นอดีต เป็นปัจจุ

อากาสนัญญาตณวิบากนามชั้น ๔ ที่กำลังเกิด เป็นปัจจุปปัน

๑๓๒

เนวสัณญานาสัณญายตณกุศลเจตนาที่เป็นอดีตที่เป็นปัจจุ เนวสัณญานาสัณญาย
ตณวิบากนามชั้น ๔ ที่กำลังเกิดเป็นปัจจุปปัน

โสคาปัตติมคคกุศลเจตนาที่เป็นอดีต เป็นปัจจุ

โสคาปัตติผลนามชั้น ๔ ที่กำลังเกิด เป็นปัจจุปปัน

๑๓๓

อรหัตตมคคเจตนาที่เป็นอดีต เป็นปัจจุ

อรหัตตผลนามชั้น ๔ ที่กำลังเกิด เป็นปัจจุปปัน

คำว่า นานกฺขณิกกมฺมปฺจุเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของนานักขณ
ิกกัมมปัจจุเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจุทั้ง ๗ ได้แก่ นานักขณิกกัมมะ อนันตระ
สมนันตระ อนันตรูปนิสสยะ ปกตูปนิสสยะ นัตถิ วิคตะ ที่ช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
อุปการะแก้ปัจจุပ္ปันธรรม โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๗๐ ตาม. ก. จงแปล จำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในพระบาลีที่ว่า วิปากา จตฺตโร
ขนฺหา อรุปีโน อณฺณมณฺณ วิปากปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

ข. คำว่า วิปาก หมายความว่าอย่างไร มีแสดงวจนัตตะว่าอย่างไร และให้อธิบายใน
วิปากปัจจยนี้ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยสาวเสสนัย คือ เทศนานัยที่ยังมีเนื้อความ
เหลืออยู่ด้วย ?

ตอบ. ก. นามขันธ ๔ ที่เป็นวิปาก เป็นปัจจยช่วยอุปการะซึ่งกันและกัน
(อณฺณมณฺณ) หรือแก่กันและกัน (อณฺณมณฺณสฺส) ด้วยอำนาจวิปากปัจจย

คำว่า วิปากา จตฺตโร ขนฺหา อรุปีโน เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ วิปาก
นามขันธ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ซึ่งได้แก่ วิปาก ๓๖ เจตสิก ๓๘

คำว่า อณฺณมณฺณ อณฺณมณฺณสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ ถึงปัจจุပ္ปันธรรม
คือ วิปากนามขันธ ๓ หรือ ๒ หรือ ๑ คือ วิปาก ๓๖ เจตสิก ๓๘

คำว่า วิปากปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของวิปากปัจจยเป็นพิเศษ ใน
บรรดาอำนาจปัจจยทั้ง ๗ มีวิปากะ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ สัมปยุตตะ
สหชาตตติ สหชาต อวิคตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
อุปการะแก้ปัจจุပ္ปันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข. คำว่า วิปากะ หมายความว่า ธรรมที่เป็นผลของกุศลและอกุศลอันเป็นปฏิปักษ์
แก่กันและกัน โดยความเป็นปหายกธรรมและปหาตัพพธรรม ดังมีวจนัตตะแสดงว่า
ปหายกปหาตัพพภาเวน อณฺณมณฺณวิรุทฺธานํ กุสลากุสลาณํ ปากาติ = วิปากา ธรรมซึ่งเป็น
ผลของกุศลและอกุศล อันเป็นปฏิปักษ์แก่กันและกัน โดยความเป็นปหายกธรรม (กุศล
ธรรม) และปหาตัพพธรรม (อกุศลธรรม) ฉะนั้น จึงชื่อว่า วิปากะ

อธิบายความว่า ในวิปากปัจจยนิทเทศนี้ ธรรมที่เป็นปัจจยูปันัน มีแต่ नामอย่าง เดียว ซึ่งความจริงแล้ว จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป ก็เป็นปัจจยูปันันได้ ดังปรากฏอยู่ใน ปัญหาวาระว่า

วิปากาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ ติณฺณนฺนํ ขนฺธานํ จิตฺตสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ วิปาก ปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ ปฏิสนฺธิกฺขณฺเ วิปากาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ ติณฺณนฺนํ ขนฺธานํ กกุตฺตาจ รูปานํ วิปากปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ แต่ก็มีได้ทรงแสดงไว้ในวิปากปัจจยนิทเทศนั้น ก็ เพราะว่า เป็นการแสดงโดย “สาวเสสณฺย” คือ เทศนานัยที่ยังมีเนื้อความเหลืออยู่

ข้อ ๗๑ ถาม. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจย ปัจจยูปันัน ปัจจนิทของวิปากปัจจย พร้อมทั้ง แสดงสูตรสังขยาวาระและปัจจยสภาคะของวิปากปัจจยมาด้วย ?

ตอบ. ในวิปากปัจจยทเทศนี้ มีสรุปเนื้อความ ๓ ประการ คือ

ประวัติปฏิสนธินามขันธ ๔ ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ ที่ช่วยอุปการะแก่กัน และกัน ในจุวัฏการภูมิ และช่วยอุปการะแก่จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป ในปัญจวัฏการ ภูมิ เป็นวิปากปัจจย

ประวัติวิปากนามขันธ ๔ คือ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ ที่เป็นไปโดยการ เปรียบเทียบจากกันและกันก็ดี วิปากจิตตชรูป ๑๓ (เว้นวิญญูติรูป ๒) ปฏิสนธิกัมมชรูป เป็นวิปากปัจจยูปัน

กุศล อกุศล กิริยานามขันธ ๔ คือ กุศลจิต ๒๑ อกุศลจิต ๑๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ ก็ดี จิตตชรูปที่เกิดจากกุศล อกุศล กิริยา พาหิรรูป อาหารชรูป อุดฺชรูป อสฺสณฺยสฺส ตต กัมมชรูป ประวัติกัมมชรูป เป็นวิปากปัจจยนิท

สูตรสังขยาวาระของวิปากปัจจย มี ๑ ข้อคือ อพฺยาโกโต อพฺยาโกตสฺส วิปากปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

วิปากปัจจยสภาคะ มี ๗ ปัจจย คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ สัมปยุต ตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตตติ สหชาตอวิกตะ

ข้อ ๗๒ ถาม. ก. เพราะเหตุใด วิญญูรูป ๒ จึงเป็นปัจจัยอุปบันของวิปากปัจจัยไม่ได้ ?

ข. จงแสดงโดย กาล ภูมิ บุคคล วิถี ในพระบาลีของวิปากปัจจัย ?

ค. จิตตชรูป และกัมมชรูปที่เป็นวิปากปัจจัยอุปบันนธรรม และปัจจนิกธรรม เป็นจิตตชรูป และกัมมชรูปชนิดไหน จงชี้แจงให้เห็นตัวอย่างด้วย ?

ตอบ. ก. เพราะวิญญูรูป ๒ เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต ไม่ตั้งอยู่ได้ถึง ๔๕ ขณะ จึงเป็นวิปากปัจจัยอุปบันและวิปากปัจจัยไม่ได้

ข. ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล ปฏิสนธิกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน ปัญจโวการภูมิ จตุโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ตามสมควร

ว่าโดยวิถี เป็นไปใน ปัญจทวารวิถี กามชวณมโนทวารวิถี ที่มี

ตทาลัมพะนะ อัปปนาชวณวิถี และระหว่างที่วิจิตไม่เกิดมีแต่ภวังค์

ค. จิตตชรูปและกัมมชรูป ชนิดที่เกิดจากวิปากจิตในปัญจโวการภูมิ ตัวอย่างเช่น วิปากาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ ติณฺณนฺนํ ขนฺธานํ จิตฺตสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ วิปากปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย แปลความว่า วิปากนามชั้น ๑ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่วิปากนามชั้น ๓ และวิปากจิตตชรูปในปวัตติกาล ด้วยอำนาจวิปากปัจจัย และปฏิสนธิกฺขณฺเ วิปากาพฺยาโกโต เอโก ขนฺโธ ติณฺณนฺนํ ขนฺธานํ กณฺฏกฺตา จ รูปานํ วิปากปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย แปลความว่า ในปฏิสนธิขณะแห่งวิปากนามชั้น ๑ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่วิปากนามชั้น ๓ และปฏิสนธิกัมมชรูป ด้วยอำนาจวิปากปัจจัย

ข้อ ๗๓ ถาม. ก. อารัมภบทของวิปากปัจจัยนิทเทสพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้
อย่างไร ?

ข. อาหารปัจจัยมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยอุปบันน์ ปัจจนิกของอาหารปัจจัยเหล่านั้นด้วย

ตอบ. ก. ทรงแสดงไว้ว่า ปัจจยทุทเทส โย ยาติโส ปัจจโย วิปากปัจจโยติ ภควตา
 อุตฺตทิฏฺฐโส โส ตาติโส ปัจจโย ปัจจยนิทุทเทส วิปากา จตฺตารो ขนฺธา อรุปีโน อณฺณมณฺณ
 วิปากปัจจเยน ปัจจโยติ ภควตา นิทุทิฏฺฐโส ฯ แปลความว่า ปัจจยเช่นใด พระผู้มีพระภาค
 เจ้าทรงแสดงไว้โดยย่อในปัจจยทุทเทสว่า วิปากปัจจโย ปัจจยเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงแสดงไว้โดยพิสดารในปัจจยนิทุทเทสว่า วิปากา จตฺตารอ ขนฺธา อรุปีโน อณฺณมณฺณ
 วิปากปัจจเยน ปัจจโย ฯ

ข. อาหารปัจจย มี ๒ อย่าง คือ ๑. รูปอาหารปัจจย ๒. นามอาหารปัจจย

รูปอาหารปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ พหิทธโอชา คือ โอชาที่อยู่ใน
 อาหารต่าง ๆ ที่เป็นกพฬิการาหาร ได้แก่ ของกินที่กระทำเป็นคำ ๆ หรือ ของที่คั้นได้ เป็น
 รูปอาหารปัจจย

อาหารสมุฏฐานิกรูป ๑๒ เป็นรูปอาหารปัจจยูปัน

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๖ หมวด (เว้นอาหารขรูป) เป็นรูปอาหารปัจจนิก

หรืออีกนัยหนึ่ง จตุสมุฏฐานิกโอชา ที่เป็นอัมมัตตะ คือ กัมมขโอชา จิตตขโอชา
 อุตฺตขโอชา อาหารขโอชา ที่เกิดอยู่ภายในสันดานของสัตว์ อุตฺตขโอชา ที่เป็นพหิทธโอชา
 คือ โอชาที่อยู่ในอาหารต่าง ๆ ภายนอกสันดานของสัตว์ เป็นรูปอาหารปัจจย

จตุสมุฏฐานิกรูป คือ กัมมขรูป ๑๘ จิตตขรูป ๑๕ อุตฺตขรูป ๑๓ อาหารขรูป ๑๒ ที่อยู่
 ในกลาปเดียวกันกับปัจจยธรรม และที่ตั้งอยู่ในกลาปอื่น ๆ (เว้นโอชาที่อยู่ในกลาป
 เดียวกับที่เป็นตัวปัจจย) เป็นรูปอาหารปัจจยูปัน

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ปฏิสนธิกัมมขรูป พาหิรรูป อสัณฺณุตตตกัมมขรูป เป็นรูป
 อาหารปัจจนิก

นามอาหารเป็นปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ นามอาหารองค์ธรรม ๓ คือ
 ผัสสาหาร ๘๕ เจตนาหาร ๘๕ วิญญูณาหาร ๘๕ เป็นนามอาหารปัจจย

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ จิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป ที่เกิดพร้อมกันกับปัจจยธรรม เป็น
 นามอาหารปัจจยูปัน

พาหिरูป อาหารรูป อุดุขรูป อสัณฺณสัตตกัมมรูป ปวัตติกัมมรูป เป็นนาม
อาหารปัจจนิก

ข้อ ๗๔ ตาม. ก. จงแสดงองค์ธรรมในปัจจนิกเทศของอาหารปัจจยดังต่อไปนี้

๑. กพพีกาโร อาหาโร อิมสุส กายสุส อาหารปจฺเจยน ปจฺจโย

๒. อรูปิโน อาหารา สมฺปยุตฺตกาณํ ฌมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ อาหารปจฺเจยน
ปจฺจโย

ข. คำว่า อาหาร หมายความว่าอย่างไร ? มีแสดงฉนัตถะว่าอย่างไร ? และการช่วย
อุปการะชนิดไหน ชื่อว่า อาหารปัจจย มีฉนัตถะแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. คำว่า กพพีกาโร อาหาโร เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ
จตุสมฺภูจฺจานิกโອชา ได้แก่ โອชาที่เกิดจากกรรม จิต อุดุ อาหาร และจตุโອชาที่เป็นพหิททะ
คือ โອชาที่อยู่ในอาหารต่าง ๆ

คำว่า อรูปิโน อาหารา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ นามอาหาร ๓ คือ
ผัสสะ เจตนา วิญญาน

คำว่า อิมสุส กายสุส เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจยูปันนธรรม คือ
จตุสมฺภูจฺจานิกรูป ได้แก่ ร่างกายที่มี กรรม จิต อุดุ อาหาร เป็นสมฺภูจฺจาน ซึ่งตั้งอยู่ในกลาป
อันเดียวกันกับปัจจย และตั้งอยู่ในกลาปอื่น ๆ

คำว่า สมฺปยุตฺตกาณํ ฌมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ รูปานํ เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้
ถึงปัจจยูปันนธรรม คือ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ และจิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมรูป ที่มีนาม
อาหาร ๓ และสัมปยุตตธรรมเป็นสมฺภูจฺจาน

ข. คำว่า อาหาร หมายความว่า สภาพที่นำมา คือ สภาพที่ประมวณมาก ๆ ซึ่งผล
ของตน ๆ ดังมีฉนัตถะแสดงไว้ว่า สกสภปจฺจยฺยุปฺนฺเน อหฺรติ ภูโส หฺรติติ = อาหาร
สภาพที่นำมา คือ สภาพที่ประมวณมาก ๆ ซึ่งผลของตน ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาหาร

และการช่วยอุปการะชนิดที่เป็นอุปการะโดยความเป็นสิ่งที่อุปถัมภ์แก่รูปธรรม
นามธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า อาหารปัจจัย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า **รูปารูปานํ อุปถัมภกตฺเถน**
อุปการกา จตุตาโร อาหารา = อาหารปัจจัย อาหาร ๔ เป็นผู้ช่วยอุปการะโดยความเป็นสิ่ง
ที่อุปถัมภ์แก่รูปธรรม นามธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า อาหารปัจจัย

ข้อ ๗๕ ถาม. ก. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในอนุวาทพระบาลีของนามอาหารปัจจัย ข้อ

ที่ว่า **กุสลา อาหารา สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ นามอาหารปัจจัยเณ ปัจจัยโย** ?

จ. ปุ๋ยที่ใช้สำหรับบำรุงต้นไม้ต่าง ๆ นั้น กล่าวได้ใหม่ว่า เป็นอาหารปัจจัย ถ้า
เป็นได้ เป็นการกล่าวโดยนัยอะไร และปัจจัยูปันนธรรมได้แก่อะไร ?

ตอบ. ก. **กุสลา อาหารา สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ นามอาหารปัจจัยเณ ปัจจัยโย** แปล
ความว่า กุศลอาหารองค์ธรรม ๓ เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่นามขันธ ๔ หรือ ๓ ที่
ประกอบกับกุศลอาหารองค์ธรรม ๓ ด้วยอำนาจนามอาหารปัจจัย

คำว่า **กุสลา อาหารา** องค์ธรรมได้แก่ กุศลอาหารองค์ธรรม ๓ คือ ผัสสะ เจตนา ใน
กุศลจิต และวิญญูณ คือกุศลจิต ๒๑ เป็นนามอาหารปัจจัย

คำว่า **สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ** องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑ นามขันธ ๔ เป็นนาม
อาหารปัจจัยูปันน

จ. กล่าวได้ว่าเป็นอาหารปัจจัยแต่เป็นการกล่าวโดยสุดต้นตอเมื่อมีปุ๋ยเป็นปัจจัย
แล้ว ความเจริญเติบโตของต้นไม้ต่าง ๆ พร้อมทั้งกิ่ง ก้าน สาขา ดอกผลนั้นแหละเป็นปัจจัย
ูปันน

ข้อ ๗๖ ถาม. ก. สัทธสังขยวาระ และปัจจัยสภาคะของอาหารปัจจัยทั้ง ๒ นั้น ได้แก่
อะไรบ้าง ?

จ. จงแสดงการจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม พร้อมด้วยชาติ กาล ภูมิ บุคคล วิธี
ในพระบาลีที่ว่า **กุสโล ฆมฺโม กุสลสุตฺต ฆมฺมสุตฺต** ของนามอาหารปัจจัย ?

ตอบ. ก. สัทธสังขยวาระของรูปอาหารปัจฉัยมีข้อเดียว คือ อพฺยาโกโต อพฺยาโกตสฺส
รูปอาหารปัจเจยฺน ปจฺจโย ฯ

ปัจเจยสภาวะของรูปอาหารปัจฉัย มี ๒ ปัจฉัย คือ รูปอาหารัตถิ รูปอาหารอวิคตะ
สัทธสังขยวาระของนามอาหารปัจฉัย มี ๗ ข้อ คือ

๑. กุสลโล	กุสฺลสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๒. กุสลโล	อพฺยาโกตสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๓. กุสลโล	กุสฺลาพฺยาโกตสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๔. อกุสลโล	อกุสฺลสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๕. อกุสลโล	อพฺยาโกตสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๖. อกุสลโล	อกุสฺลาพฺยาโกตสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ
๗. อพฺยาโกโต	อพฺยาโกตสฺส	นามอาหารปัจเจยฺน	ปจฺจโย ฯ

ปัจเจยสภาวะของนามอาหารปัจฉัย มี ๑๑ ปัจฉัย คือ สหชาตาทิปฺปติ สหชาตะ อัญญ
มัญญะ สหชาตนิสสยะ สหชาตกัมมะ วิปากะ สหชาตินทริยะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุต
ตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ

ข. คำว่า กุสลโล ฌมฺโม เป็นกัตตูปาท แสดงให้รู้ถึงปัจฉัยธรรม คือ กุสลาหารนาม
ชั้น ๓ คือ ผัสสะ เจตนา ในกุสลจิต ๒๑ และวิญญาณ คือ กุสลจิต ๒๑

คำว่า กุสฺลสฺส ฌมฺมสฺส เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจเจยูปันนธรรม คือ กุส
ลจิตตูปาท ๒๑ นามชั้น ๔

ว่าโดยชาติ เป็นสหชาตชาติ

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปญฺจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยวิธี เป็นไปใน ปญฺจทวารวิธี กามชวณมโนทวารวิธี อปฺปนาชวณวิธี

คำว่า นามอาหารปัจจุยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของนามอาหารปัจจุ เป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจุทั้ง ๑๐ คือ นามอาหาระ สหชาตาทิปติ สหชาตะ อัญญ มัญญะ สหชาตนิสสยะ สหชาตกัมมะ สหชาตินทริยะ สัมปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิค ตะ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย อุปการะแก่ปัจจุยุปบันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๓๓ ถาม. อินทริยปัจจุยมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งแสดงสรุปเนื้อความ ๓ ประการของอินทริยปัจจุยเหล่านั้นด้วย ?

ตอบ. อินทริยปัจจุยนี้ มี ๓ อย่าง คือ ๑. สหชาตินทริยปัจจุย ๒. ปุเรชาตินทริยปัจจุย ๓. รูปจิตินทริยปัจจุย

๑. สหชาตินทริยปัจจุย มีสรุปเนื้อความ ๓ ประการ คือ นามอินทริยองค์ธรรม ๘ คือ ชีวิตะ จิต เวทนา สัทธา วิริยะ สติ เอกัคคตา ปัญญา เป็นสหชาตินทริยปัจจุย

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ จิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป เป็นสหชาตินทริยปัจจุยุปบัน

พาหิรรูป อาหารขรูป อุดุขรูป อสัณณุตตกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป เป็นสหชาติ นทริยปัจจนิก

๒. ปุเรชาตินทริยปัจจุย มีสรุปเนื้อความ ๓ ประการ คือ ในบรรดาปัญจวัตถุทั้ง ๓ ชนิด มีมันทายุกปัญจวัตถุ เป็นต้นนั้น มัชฌิมายุกปัญจวัตถุ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ที่เกิดพร้อมกับอดีตภวังค์ดวงแรก เป็นปุเรชาตินทริยปัจจุย (ตามนัยของท่าน โปธกคณาจารย์ นัยที่ ๑)

อีกนัยหนึ่ง ปัญจวัตถุ มี จักขุ โสตะ เป็นต้น ที่เข้าถึงฐิติปัตตะของตนมีจำนวน ๔๕ ขณะ เป็นปุเรชาตินทริยปัจจุย (ตามนัยของท่านอาจารย์ภายหลัง นัยที่ ๒)

ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง เป็นปุเรชาตินทริยปัจจุ ยุปบัน

จิต ๗๕ เจตสิก ๕๒ (เวทนาปัญญวิญญูณจิต ๑๐) ก็ดี รูปทั้งหมด ๗ หมวด มีจิตตารูป เป็นต้นก็ดี เป็นปุเรชาตินทรียปัจจนิก

๓. รูปชีวิตินทรียปัจจย มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ รูปชีวิตินทรียทั้งหมด ที่เป็นไปใน ปวัตติกาล และปฏิสนธิกาล เป็นรูปชีวิตินทรียปัจจย

กัมมรูปที่เหลือ ๕ หรือ ๘ ที่อยู่ในกลาปเดียวกันกับชีวิตรูป เป็นรูปชีวิตินทรียปัจจยูปัน

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ก็ดี จิตตารูป พาหिरูป อาหารรูป อุดุขรูป และรูปชีวิตินทรียที่อยู่ในปฏิสนธิกัมมรูป อสังขยัตตกัมมรูป ปวัตติกัมมรูป เป็นรูปชีวิตินทรียปัจจนิก

ข้อ ๗๘ ตาม. ก. จงจำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรมของพระบาลีที่ว่า จกฺขุณฺหุทฺธิยํ จกฺขุ

วิญญูณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ฐมฺมานํ อินฺทฺริยปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย ฯ

ข. คำว่า อินฺทฺริยะ หมายความว่าอย่างไร มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร และการช่วยอุปการะชนิดไหน ชื่อว่า อินฺทฺริยปัจจย มีแสดงวจนัตถะว่าอย่างไร และจงแสดงสูตรสังขยาวาระ และปัจจยสภาคะของอินฺทฺริยปัจจยทั้ง ๓ นั้นมาด้วย ?

ตอบ. ก. คำว่า จกฺขุณฺหุทฺธิยํ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ มัชฌิมายุกจกฺขุณฺหุทฺธิยํ คือ จกฺขุปสาทที่มีอายุเท่ากับรูปารมณฺเฑที่มากกระทบได้แก่ จกฺขุปสาทที่เกิดพร้อมกับอดีตภวังค์ดวงแรก หรือ ฐิติปัตตะจกฺขุณฺหุทฺธิยํ ๔๕ ขณะ

คำว่า จกฺขุวิญญูณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ฐมฺมานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยูปันธรรม คือ จกฺขุวิญญูณธาคฺค สัพพจิตตสาธาณเจตสิก ๗ ดวง ที่ประกอบกับจกฺขุวิญญูณธาคฺค

คำว่า อินฺทฺริยปฺจฺเจยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของอินฺทฺริยปัจจยเป็นพิเศษ ในบรรดาปัจจยทั้ง ๖ คือ ปุเรชาตินทรียะ วัตถุปุเรชาตนิสสยะ วัตถุปุเรชาตตะ วัตถุปุเรชาตวิปปยุตตะ วัตถุปุเรชาตัตถิ วัตถุปุเรชาตอวิกตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนันตะ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจยูปัน โดยความปราศจากตัวตน

ข. คำว่า อินทริยะ หมายความว่า ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ คือ กระทำซึ่งความเป็นใหญ่ ยิ่ง ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อินฺทติ ปรมอิสฺสรียํ กโรตฺติ = อินฺทริยํ ธรรมชาติใดเป็นใหญ่ คือ กระทำซึ่งความเป็นใหญ่ยิ่ง ฉะนั้น จึงชื่อว่า อินทริยะ และการช่วยอุปการะชนิดที่ช่วยอุดหนุน โดยความเป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้า ชื่อว่า อินทริยปัจจย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อิสฺสรียญฺเณ อธิปตฺติญฺเณ วา อุปการกา อิตฺถินฺทริยปฺริสฺสินฺทริยวฺชชา วิสฺตินฺทริยา = อินฺทริยปจฺจโย แปลความว่า อินทริย ๒๐ เว้นอิตฺถินฺทริยและปฺริสฺสินฺทริยเสีย เป็นธรรมที่ช่วยอุดหนุน โดยความเป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้า ชื่อว่า อินทริยปัจจย

สูตรสังขยาวาระ ของสหชาตินทริยปัจจย มี ๗ ประเภท คือ

๑. กุสโล	กุสลสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๒. กุสโล	อพฺยาगतสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๓. กุสโล	กุสลาพฺยาगतสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๔. อกุสโล	อกุสลสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๕. อกุสโล	อพฺยาगतสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๖. อกุสโล	อกุสลาพฺยาगतสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ
๗. อพฺยาगतโต	อพฺยาगतสุต	สหชาตินทริยปจฺจเยน	ปจฺจโยฯ

สหชาตินทริยปัจจยสภาคะ มี ๑๓ ปัจจย คือ เหตุ สหชาตาธิปติ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ นามอาหาระ ฆานะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิกตะ

สูตรสังขยาวาระของปุเรชาตินทริยปัจจย มีอย่างเดียว คือ อพฺยาगतโต อพฺยาगतสุต ปุเรชาตินทริยปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ ปุเรชาตินทริยปัจจยสภาคะมี ๕ ปัจจย คือ วัตถุปุเรชาตนิสสยะ วัตถุปุเรชาตะ วัตถุปุเรชาตวิปยุตตะ วัตถุปุเรชาตัตถิ วัตถุปุเรชาตอวิกตะ

ศุทธสังขยวาระของรูปชีวิตินทริยปัจจย มีอย่างเดียว คือ อพฺยาโกโต อพฺยาโกตสฺส
รูปชีวิตินทริยปัจจเยน ปจฺจโย ฯ

รูปชีวิตินทริยปัจจยสภาคะ มี ๒ ปัจจย คือ รูปชีวิตินทริยัตถิ รูปชีวิตินทริยอวิคตะ

ข้อ ๙๕ ตาม. ก. จงอธิบายเรื่องภาวรูปทั้ง ๒ ที่เป็นอินทริยปัจจยไม่ได้ ?

ข. จงจำแนกบท แสดงองค์ธรรม ของวิधिพระบาลีของสหชาติทริยปัจจยในบทที่ว่า
กุสโล กุสลาพฺยาโกตสฺส และ อกุสโล อกุสลสฺส ?

ค. ในภาวรูปทั้ง ๒ ที่มีลักษณะประกอบให้รู้ได้ว่า ลักษณะอย่างนี้เป็นอิตถิภาวะ
และปฺริสภาวะ อยากทราบว่า ลักษณะนี้มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ก. เหตุที่อินทริยปัจจยนี้ เว้นภาวรูป ๒ คือ อิตถิภาวะและปฺริสภาวะ จากการ
เป็นปัจจยธรรมนั้น เพราะอิตถิภาวรูปและปฺริสภาวรูปทั้ง ๒ นี้ ไม่มีอำนาจทั้ง ๓ อย่าง
ฉะนั้น จึงเป็นอินทริยปัจจยไม่ได้

ข. จงจำแนกบท แสดงองค์ธรรม ของวิधिพระบาลีของสหชาติทริยปัจจย ดังนี้

คำว่า กุสโล ฌมฺโม เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ กุสลอินทริยองค์ธรรม ๘

คำว่า กุสลาพฺยาโกตสฺส ฌมฺมสฺส เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยุปบันธรรม
คือ กุสลจิตตูปาท ๒๑ และกุสลจิตตชรูป

คำว่า สหชาตินทฺริยปัจจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสหชาตินทฺริย
ปัจจยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจยทั้ง ๑๐ คือ สหชาตินทฺริยะ เหตุ สหชาติอาธิปติ สห
ชาติตะ สหชาตนิสสยะ นามอาหาระ ฌานะ มัคคะ สหชาติตถิ สหชาติอวิคตะ ที่เข้าช่วย
อุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
อุปการะแก่ปัจจยุปบันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

คำว่า อกุสโล ฌมฺโม เป็นกัตตุบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ อกุสลอินทริยองค์
ธรรม ๕ คือ ชีวิตินทริย อกุสลจิต ๑๒ เวทนา วิริยะ เอกัคคตา

คำว่า อกุสสสุต ฐมมสุต เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจุบุปบันธรรม คือ นาม
 จันท์ ๔ - ๓ - ๒ ที่ประกอบกับอกุศลอินทรีย์องค์ธรรม

คำว่า สหชาตินุทริยปัจจุเณน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสหชาตินุทริย
 ปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๑๑ คือ สหชาตินุทริยะ สหชาตาธิปติ สหชาตะ
 อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ นามอาหาระ ฌานะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาต
 อวิคตะ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปัจจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนัตตะ คือ การช่วย
 อุปการะแก้ปัจจุบุปบันธรรมโดยความปราศจากตัวตน

ค. ลักษณะที่จะให้กำหนดรู้ภาวรูป มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. ถึงคะ หมายถึง รูปร่างสัณฐาน เช่น หน้าตา มือ เท้า เป็นต้น
๒. นิमितตะ หมายถึง เครื่องหมาย เช่น มีหนวด ไม่มีหนวด เป็นต้น
๓. กุตตะ หมายถึง การเล่นต่าง ๆ เช่น ของเล่นของที่สวยงาม เป็นต้น
๔. อากัปปะ หมายถึง กิริยาอาการ ที่เดิน ยืน นั่ง นอน เป็นต้น

ข้อ ๘๐ ถาม. ก. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจุบุปบัน ปัจจนิก พร้อมทั้งแสดงสูตรสังขยา
 วาระ และปัจจัยสภาคะของฌานปัจจัย มาโดยละเอียด ?

ข. จงจำแนกบท เนื้อความ และองค์ธรรม ของอนุวาทพระบาลีที่ว่า กุสลาณี
 ฌานังคานิ สมฺปยุตฺตกานํ ขนฺธานํ ฌานปัจจุเณน ปัจจโย ฯ

ตอบ. ก. ในฌานปัจจุยฺทเทศนี้ มีสรูปเนื้อความ ๓ ประการ คือ องค์ฌาน ๕ คือ
 วิตก วิจารณ์ ปีติ เวทนา เอกัคคตา ที่ในจิต ๗๕ (เวันทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐) เป็นฌานปัจจัย
 จิต ๗๕ เจตสิก ๕๒ (เวันทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐) จิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูป เป็น
 ฌานปัจจุบุปบัน

ทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ พาหิรรูป อาหารขรูป อุตฺตขรูป
 อสัณฺณสํตตกัมมขรูป ปวตฺติกัมมขรูป เป็นฌานปัจจนิก

สูตรสังขยวาระของฌานปัจจุัย มี ๗ ประเภท คือ

๑. กุสโล	กุสลดสุต	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๒. กุสโล	อพฺยากตฺตส	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๓. กุสโล	กุสสาพฺยากตฺตส	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสลดสุต	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๕. อกุสโล	อพฺยากตฺตส	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๖. อกุสโล	อกุสสาพฺยากตฺตส	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ
๗. อพฺยากโต	อพฺยากตฺตส	ฌานปัจจุเณน	ปัจจุโย ฯ

ฌานปัจจุยสภาจะมี ๑๐ ปัจจุัย คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ

ข. คำว่า กุสลานิ ฌานญฺกานิ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจุยธรรม คือ กุสลองค์ ฌาน ๕ - ๔ - ๓ - ๒ (คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ เวทนา เอกัคคตา หรือวิจารณ์ ปิติ เวทนา เอกัคคตา หรือ ปิติ เวทนา เอกัคคตา หรือ เวทนา เอกัคคตา

คำว่า สมฺปยุตฺตกานํ ขนฺธานํ เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจุยูปันนธรรม คือนามจันท์ ๔ - ๓ (คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑) ที่ประกอบกับกุสลองค์ฌาน

คำว่า ฌานปัจจุเณน เป็นกรณบพ แสดงให้รู้ถึงอำนาจของฌานปัจจุัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจุัยทั้ง ๕ คือ ฌานะ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ สหชาตินทริยะ มัคคะ สัมปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิคตะ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปฺจุโย เป็นนามกิริยาบพ แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนันตะ คือ อำนาจการช่วยอุปการะแก้ปัจจุยูปันนโดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๘๑ ตาม. ก. คำว่า ฌาน หมายความว่าอย่างไร มีจันตะแสดงว่าอย่างไร ? และการช่วยอุปการะชนิดไหน ชื่อว่า ฌานปัจจุัย มีจันตะแสดงว่าอย่างไร ?

ข. จงแสดงความเป็นปัจจัย ปัจจยูปัน ในพระบาลีที่ว่า อพฺยาโกโต ธมฺโม
อพฺยาโกตสฺส ธมฺมสฺส ของฉานปัจจัย ?

ตอบ. ก. คำว่า ฉาน หมายความว่า ธรรมชาติที่เข้าไปเพ่งซึ่งอารมณ์ มีรูปารมณ์เป็น
ต้น หรือมีกสิณเป็นต้น มีฉันทะแสดงว่า อารมฺมณํ ฌายติ อฺปนฺนํ ฌายติ = ฉานํ
ธรรมชาติโดย้อมเข้าไปเพ่งซึ่งอารมณ์ มีรูปารมณ์เป็นต้น หรือมีกสิณเป็นต้น เหตุฉนั้น
ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า ฉาน

และธรรมที่ช่วยอุปการะชนิดธรรมที่ช่วยอุดหนุนโดยอรรถว่าเข้าไปชิดอารมณ์ ดัง
มีฉันทะแสดงว่า อารมฺมณํ อฺปนฺนํ ฌายติ ตสฺมี วา ภูสํ ทพฺพํ นิปฺปตฺติตฺวา วีย ฌายนฺนํ ภูเรน
โธโลกนฺนํ ภูเรน อฺปนฺนํ ฌายติ ธมฺโม = ฉานปัจจยํ ธรรมที่เป็นปัจจัยช่วยอุดหนุนโดยอรรถว่า
เข้าไปใกล้ชิดซึ่งอารมณ์หรือประคองหนึ่งว่า ตกไปติดแน่นอยู่ในอารมณ์นั้นแล้วและเพ่ง
คือ จ้องดูอยู่ ชื่อว่า ฉานปัจจัย

ข. คำว่า อพฺยาโกโต ธมฺโม เป็นกัตตุบถ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ ในปวัตติกาล
องค์ธรรมได้แก่ วิปากะและกิริยา องค์ฉาน ๕-๔-๓-๒ ในปฏิสนธิกาล องค์ธรรมได้แก่
ปฏิสนธิวิปากองค์ฉาน ๕-๔-๓-๒ เช่นกัน

คำว่า อพฺยาโกตสฺส ธมฺมสฺส เป็นสัมปทานบถ แสดงให้รู้ถึงปัจจยูปันนธรรม คือ
ในปวัตติกาล องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิตตูปบาท ๒๖ (เวทนาวิญญูวิญาณจิต ๑๐) กิริยาจิต
ตูปบาท ๒๐ และวิปากกิริยาจิตตชรูป ที่ในปวัตติกาล ส่วนในปฏิสนธิกาล องค์ธรรม
ได้แก่ ปฏิสนธิจิตตูปบาท ๑๕ และปฏิสนธิกัมมชรูป

ข้อ ๘๒ ตาม. ก. จงจำแนกบถ เนื้อความ องค์ธรรม ในมคคปัจจัยนิตเทศพระบาลี ?

ข. คำว่า มคคะ หมายความว่าอย่างไร มีฉันทะแสดงว่าอย่างไร? และการช่วย
อุปการะชนิดไหน ได้ชื่อว่า มคคปัจจัย มีฉันทะแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. คำว่า มกฺกุงคานิ เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ องค์มรรค ๘ ได้แก่ ปัญญา วิตก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ วิริยะ สติ เอกัคคตา ทิฏฐิ ที่ในสเหตุกจิต ๗๑

คำว่า มกฺกสมปยุตฺตกานํ ฐมฺมานํ ตํสมฺภูจฺจานานญจ รูปานํ เป็นสัมปทานบพ แสดงให้รู้ถึงปัจจัยุปันนธรรม คือ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ ที่ประกอบกับองค์มรรค ๘ และสเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป

คำว่า มกฺกปจฺเจยฺน เป็นกรณบพ แสดงให้รู้ถึงอำนาจของมกคปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาปัจจัยทั้ง ๑๓ ได้แก่ มัคคะ เหตุ สหชาติชิปติ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะ ฌานะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตถิ สหชาตอวิกตะ ที่ทำการช่วยอุปการะในคราวเดียวกันตามสมควรนี้ อำนาจของมกคปัจจัยอย่างเดียวเท่านั้นเป็นพิเศษ

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบพ แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนันตะ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยุปันนโดยความปราศจากตัวตน

ข. คำว่า มัคคะ หมายความว่า ธรรมที่เป็นเหมือนหนทาง ดังมีวจนัตถะแสดงว่า มกฺโก วียาติ = มกฺโก ธรรมใดที่เป็นเหมือนหนทาง ฉะนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า มัคคะ

อีกนัยหนึ่ง สุกฺติทุคฺตินํ นิพฺพานสฺส จ อภิมุขํ ปาปโนโต = มกฺโก ธรรมที่ชื่อว่า มัคคะ ก็เพราะเหตุว่าเป็นธรรมที่นำไปสู่สุคติ ทุคติ และนิพพาน

และธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นมรรค คือ นำไปสู่สุคติ ทุคติ และนิพพาน นั้น ชื่อว่า มัคคปัจจัย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า มกฺกภาเวน อุปการโก ฐมฺโม = มกฺกปจฺจโย แปลความว่า ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นมรรค คือ นำไปสู่สุคติ ทุคติและนิพพาน นั้น ชื่อว่า มรรคปัจจัย

ข้อ ๘๓ ถาม. ก. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยุปันน ปัจจนิก และสุทธสังขยาวาระ พร้อมทั้งปัจจัยสภาะของมกคปัจจัย มาโดยละเอียด?

ข. มัคคปัจจยนี้ ท่านจัดเป็นเหตุชนิดไหน ? ให้อธิบายประกอบด้วย

ตอบ. ก. องค์มรรค ๘ คือ ปัญญา วิตก สัมมวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ
วิริยะ สติ เอกัคคตา ทิฏฐิ ที่ในสเหตุกจิต ๗๑ เป็นมัคคปัจจย

สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ สเหตุกจิตตขรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมขรูป เป็นมัคค
ปัจจยุปัน

อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นันทะ) อเหตุกจิตตขรูป อเหตุก
ปฏิสนธิกัมมขรูป พาหิรรูป อาหารขรูป อุตขรูป อสัณฺณสัจจกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป
เป็นมัคคปัจจยนิ

สุทธสังขยวาระของมัคคปัจจย มี ๗ ประเภท คือ

๑. กุสโล	กุสลสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๒. กุสโล	อพฺยาทสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๓. กุสโล	กุสลาพฺยาทสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๔. อกุสโล	อกุสลสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๕. อกุสโล	อพฺยาทสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๖. อกุสโล	อกุสลาพฺยาทสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ
๗. อพฺยาทโต	อพฺยาทสุต	มกฺคปจฺจเยน	ปจฺจโย ฯ

ปัจยสภาคะของมัคคปัจจย มี ๑๒ คือ เหตุ สหชาตาทิปติ สหชาตะ อัญญมัญญะ
สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะ ฆานะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สชาตตติ
สหชาตอวิกตะ

ข. มัคคปัจจยนี้ ท่านจัดเป็นสัมปปากเหตุ หมายถึง เหตุที่ทำให้ถึง อธิบายว่า
ยานพาหนะอย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่สามารถพาผู้โดยสารให้ไปถึงจุดหมายนั้น ๆ ได้
ยานพาหนะนั้น ชื่อว่า สัมปปากยาน คือ ยานพาหนะที่เป็นเหตุทำให้ถึง จันใด ยานพาหนะ
คือ มัคคปัจจย ได้แก่ องค์มรรคเจตสิก ๘ ดวง มีปัญญา เป็นต้นที่เป็นองค์มรรค ก็เปรียบ
เหมือนยานพาหนะที่นำผู้โดยสาร อันได้แก่เจตสิกอื่น ๆ พร้อมทั้งรูปที่เกิดพร้อมกับตน

ให้ไปถึงจุดหมายปลายทางในที่ต่าง ๆ กัน ตามสมควรแก่ฐานะของมรรคนั้น ๆ ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน

ข้อ ๘๔ ถาม. จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัย ปัจจัยุปันน ของมัคคปัจจัย ตามอนุวาทพระบาลีที่ว่า

ก. กุสลานิ มคฺคํ กุณานิ สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ มคฺคปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

ข. วิปากาพฺยาทกาณิ กุริยาพฺยาทกาณิ มคฺคํ กุณานิ สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ จิตฺตสมฺภู-
จานานญจ รูปานํ มคฺคปจฺจเยน ปจฺจโย พร้อมด้วยจำแนกกาล ภูมิ บุคคล วิธี ?

ตอบ. ก. คำว่า กุสลานิ มคฺคํ กุณานิ องค์ธรรมได้แก่ กุสลองค์มรรค ๘ หรือ ๗ เป็นปัจจัยธรรม (ปัญญา วิตก วิรติ ๓ วิริยะ สติ เอกัคคตา ส่วน ๗ อย่างนั้น เว้นปัญญา)

คำว่า สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ องค์ธรรมได้แก่ นามจันท์ ๔ (คือ กุสลจิตตูปบาท ๒๑) ที่ประกอบกับกุสลองค์มรรค เป็นปัจจัยุปันนธรรม

ข. คำว่า วิปากาพฺยาทกาณิ กุริยาพฺยาทกาณิ มคฺคํ กุณานิ เป็นปัจจัยธรรม องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกวิปาก กิริยาองค์มรรค ๘ - ๗ หรือ ๕ - ๔

คำว่า สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ ตสมฺภูจฺจานานญจ รูปานํ เป็นปัจจัยุปันนธรรม องค์ธรรมได้แก่ นามจันท์ ๔ (กุสลจิตตูปบาท ๒๑) ที่ประกอบกับสเหตุกวิปาก กิริยา องค์มรรค และรูปซึ่งมีสเหตุวิปากจิต กิริยาจิตเป็นสมภูฐาน

ข้อ ๘๕ ถาม. ก. จงจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในอนุวาทพระบาลีที่ว่า ปฏิสนธิกุ

ขณฺเฏ วิปากาพฺยาทกาณิ มคฺคํ กุณานิ สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ กญฺจตา จ รูปานํ มคฺค
ปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

ข. จงจำแนกพระบาลีว่า กุสโล ฌโม กุสสสุส ฌมฺมสุส มคฺคปจฺจเยน ปจฺจโย โดย
ชาติ กาล ภูมิ บุคคล วิธี ?

ตอบ. ก. คำว่า ปฏิสนธิกุขณฺเฏ เป็นกาลาธารบท แสดงให้รู้ถึงปฏิสนธิขณะ

คำว่า วิปากาพฺยาททานิ มคฺคกฺกานิ เป็นกัตตฺวาท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยธรรม คือ ในปฏิสนธิกาล องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกปฏิสนธิวิปากองค์มรรค ๕ - ๔ (๕ คือ ปัญญา วิตก วิจารณ์ สติ เอกัคคตา ส่วน ๔ นั้น คือ เว้นปัญญาเสีย)

คำว่า สมฺปยุตฺตกานํ ขนฺธานํ กฏฺฏตา จ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันนธรรม คือ ในปฏิสนธิกาล องค์ธรรมได้แก่ นามจันท์ ๔ (สเหตุกปฏิสนธิจิตตูปบาท ๑๗ และสเหตุกปฏิสนธิกัมมรูป) ที่ประกอบกับสเหตุกวิปากองค์มรรค และสเหตุกปฏิสนธิกัมมรูป

คำว่า มคฺคปจฺจุเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของมคคปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๑๒ คือ มคคะ เหตุ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาตินทริยะ ฌานะ สัมปยุตตะ สหชาตวิปยุตตะ สหชาตัตตะ สหชาตอวิกตะ ที่ช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า ปจฺจุโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความป็นอนัตตะ คือ การช่วยอุปการะแก่ปัจจัยูปันนธรรม โดยความปราศจากตัวตน

ข. จำแนกพระบาลีว่า กุสโล ฐมฺโหม กุสฺลสฺส ฐมฺมสฺส มคฺคปจฺจุเยน ปจฺจุโย โดยชาติกาล ภูมิ บุคคล วิธี ดังนี้

ว่าโดยชาติ เป็น สหชาติชาติ

ว่าโดยกาล เป็นไปใน ปวัตติกาล

ว่าโดยภูมิ เป็นไปใน จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ

ว่าโดยบุคคล เป็นไปใน บุคคล ๔ ผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยวิธี เป็นไปใน ปัญจทวารวิธี กามฉวนะมโนทวารวิธี และอัปปนา

ชวนวิธี

ข้อ ๘๖ ถาม. ก. จงอธิบายในการที่รูปปรมาณูเป็นสัมปยุตตปัจจัยและปัจจัยูปันไม่ได้ ?

ข. รูปปรมาณูธรรมที่ไม่เป็นสัมปยุตตปัจจัยนิกรรมมีหรือไม่ และจงอธิบายในการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงสัมปยุตตปัจจัยนิกรรมว่า จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป พาหิรรูป อาหารชรูป อุตฺตชรูป อสัณฺณสัตตกัมมชรูป ปวตฺติกัมมชรูป แต่ไม่ทรงแสดงว่ารูป ๒๘ ทั้งหมดเป็นปัจจัยนิกรรมนั้น เพราะเหตุใด ?

ค. จงแสดงบท เนื้อความ องค์ธรรม ในอนุวาทพระบาลีข้อที่ ๑ ของกุสลบท ในกุสลปทาวสาน แห่งสัมปยุตตปัจจัย ?

ตอบ. ก. เหตุที่รูปปรมาณูเป็นสัมปยุตตปัจจัยและปัจจัยูปันไม่ได้ นั้น ก็เพราะว่ารูปปรมาณู เมื่อเวลาเกิดก็เกิดไม่พร้อมกัน เมื่อเวลาดับก็ดับไม่พร้อมกัน ทั้งไม่มีการรู้ อารมณ์เป็นอันเดียวกัน และไม่มีที่อาศัยอันเดียวกัน เหมือนกับจิตเจตสิก ฉะนั้น รูปปรมาณู จึงเป็นสัมปยุตตปัจจัย และสัมปยุตตปัจจัยูปันไม่ได้

ข. รูปปรมาณูธรรมที่ไม่เป็นสัมปยุตตปัจจัยนิกรรมนั้นไม่มี และในการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงสัมปยุตตปัจจัยนิกรรมว่า จิตตชรูป เป็นต้น แต่ไม่ทรงแสดงว่ารูป ๒๘ ทั้งหมด เป็นปัจจัยนิกรรมนั้น ก็เพราะว่า ในสัมปยุตตปัจจัยนี้ มุ่งหมายเอารูปแต่ละรูปซึ่งมีสมุฏฐานต่าง ๆ กัน มีรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็นต้น ส่วนรูป ๒๘ เป็นแต่เพียงเป็นจำนวนของรูปโดยส่วนรวมเท่านั้น ฉะนั้น จึงไม่ทรงแสดงว่า รูป ๒๘ ทั้งหมดเป็นสัมปยุตตปัจจัยนิกรรม

ค. คำว่า กุสลโล เอโก ขนฺโธ ตโย ขนฺธา เทว ขนฺธา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจัย คือ กุศลนามจันท์ ๑ หรือ ๓ หรือ ๒

คำว่า ตินฺณนฺนํ ขนฺธานํ เอกสฺส ขนฺธสฺส ทฺวินฺนํ ขนฺธานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจัยูปันธรรม คือ กุศลนามจันท์ ๓ หรือ ๑ หรือ ๒ ที่เหลือ

คำว่า สมฺปยุตฺตปจฺจเยน เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสัมปยุตตปัจจัยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจัยทั้ง ๖ คือ สัมปยุตตะ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาตนิสสยะ สหชาตตติ สหชาตอวิคตะ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน

คำว่า **ปจฺจโย** เป็นนามกริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนันตะ คือ การช่วย
อุปการะแก้ปัจจยุปบัน โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๘๗ ถาม. ก. จงแสดงสูตรสังขยวาระ และปัจจัยที่เป็นสภาวะของสัมปยุตตปัจจัย ?

ข. คำว่า **วิปยุตตะ** หมายความว่าอย่างไร มีจันตละแสดงว่าอย่างไร ? และการ
ช่วยอุปการะชนิดไหน ชื่อว่า วิปยุตตปัจจัย มีจันตละแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. สูตรสังขยวาระของสัมปยุตตปัจจัย มี ๓ ข้อ คือ

๑. กุสโล กุสลสุต สมฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

๒. อกุสโล อกุสลสุต สมฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

๓. อพฺยากโต อพฺยากตสุต สมฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย ฯ

และปัจจัยที่เป็นสภาวะของสัมปยุตตปัจจัย มี ๖ คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาต
นิสสยะ วิปากะ สหชาตตติ สหชาตอวิคตะ

ข. คำว่า **วิปยุตตะ** หมายความว่า ธรรมที่ไม่ประกอบกันโดยประการต่าง ๆ มี
เอกุปปาทตา (เกิดพร้อมกัน) เป็นต้น มีจันตละแสดงว่า **เอกุปปาทตาทีอุปการะ** หิ น
ปยุตฺตนฺติ = วิปยุตฺตํ แปลความว่า ธรรมที่ไม่ประกอบกันโดยประการต่าง ๆ มีเอกุ
ปปาทตา (เกิดพร้อมกัน) เป็นต้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า วิปยุตต์ และการช่วยอุปการะกันโดย
ความเป็นวิปยุตต์ ชื่อว่า วิปยุตตปัจจัยดังมีจันตละแสดงว่า **วิปยุตฺตภาเวน อุปการโก
ธมฺโม = วิปยุตฺตปจฺจโย** แปลความว่า ธรรมที่ช่วยอุดหนุนกัน โดยความเป็นวิปยุตต์
เรียกว่า วิปยุตตปัจจัย

ข้อ ๘๘ ถาม. ก. วิปยุตตปัจจัย มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? และจงแสดงธรรมที่เป็น
ปัจจัย ปัจจยุปบัน และปัจจนิก ของสหชาตวิปยุตตปัจจัย มาด้วย?

ข. จงยกอุปมาที่แสดงถึงการช่วยอุปการะแก้ปัจจยุปบันนธรรม ของวิปยุตต
ปัจจัย พร้อมทั้งแสดงถึงความเป็นวิปยุตต์ ๒ อย่าง มาด้วย?

ตอบ. ก. วิปยุตตปัจจย มี ๓ หรือ ๔ ประเภท คือ

๑. สหชาตวิปยุตตะ
๒. วัตถุปุเรชาตวิปยุตตะ
๓. วัตถุารัมมณปุเรชาตวิปยุตตะ
๔. ปัจจชาตวิปยุตตะ

ปวัตติปฏิสนธินามฉัณฐ์ ๔ คือ จิต ๗๕ เจตสิก ๕๒ ที่กำลังเกิดขึ้นในปัญจโวการภูมิ โดยแน่นอนและไม่แน่นอน (เว้นอรูปรวิปากจิต ๔ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ จุติจิตของพระอรหันต์) ก็ดี ปัญจโวการปฏิสนธินามฉัณฐ์ ปฏิสนธิททยวัตถุที่ช่วยอุปการะแก่กันและกันก็ดี เป็นสหชาตวิปยุตตปัจจย

จิตตขรูป ปฏิสนธิกัมมขรูปก็ดี ปัญจโวการปฏิสนธินามฉัณฐ์ ๔ และปฏิสนธิททยวัตถุที่เป็นไปโดยการเปรียบเทียบจากกันและกันก็ดี เป็นสหชาตวิปยุตตปัจจยูปัน

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญจโวการปฏิสนธินามฉัณฐ์ ๔) ก็ดี พาหिरูป อาหารขรูป อุดุขรูป อสัณฺณสตัตกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูปก็ดี เป็นสหชาตวิปยุตตปัจจยนิค

ข. ท่านโบราณจารย์แสดงอุปมาวิปยุตตปัจจยนี้เหมือนกับบรส ๖ อย่าง คือ หวานเปรี้ยว ฝาด เค็ม ขม เผ็ด เมื่อเอามาผสมรวมกันเข้าแล้ว ย่อมไม่สามารถผสมกลมกลืนเข้ากันได้สนิทเป็นรสเดียวกันได้ ผู้บริโภคย่อมสามารถบอกได้ทันทีว่า นี่เป็นรสเปรี้ยว นี่เป็นรสเค็ม ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า วิปยุตต์ นี้ มี ๒ อย่าง คือ

๑. อภาววิปยุตต์ หมายความว่า เป็นวิปยุตต์โดยความไม่มี เช่น ทิณฺณจิตตวิปยุตต์ จิตที่ไม่ประกอบด้วยทิณฺณ หรือ จิตที่ปราศจากทิณฺณ หรือ จิตที่ไม่มีทิณฺณ ญาณวิปยุตต์ คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา หรือ จิตที่ปราศจากปัญญา หรือจิตที่ไม่มีปัญญา

๒. วิสัณฺณวิปยุตต์ หมายความว่า เป็นวิปยุตต์โดยความไม่ปนกัน ได้แก่ คำว่า วิปยุตต์ ในวิปยุตตปัจจยนี้

สรุปความว่า วิปยุตตปัจจย ได้แก่ นามธรรมกัมมรูปธรรม เกิดร่วมกันและช่วย
อุดหนุนกันตามสมควรโดยอำนาจวิปยุตตปัจจย

ข้อ ๘๕ ถาม. ก. จงแสดงสูตรสังขยาวาระ และปัจจยที่เป็นสภาวะกันของสหชาติวิป
ยุตตปัจจย ?

ข. จงจำแนกบท เนื้อความ องค์ธรรม ในอนุวาทพระบาลีข้อที่ว่า กุสโล อพ
ยาคตสฺส แห่งสหชาติวิปยุตตปัจจย ?

ตอบ. ก. สูตรสังขยาวาระของสหชาติวิปยุตตปัจจย มี ๓ ประเภท คือ

๑. กุสโล อพยาคตสฺส สหชาติวิปยุตตปัจจยเณ ปจฺจโย ฯ

๒. อกุสโล อพยาคตสฺส สหชาติวิปยุตตปัจจยเณ ปจฺจโย ฯ

๓. อพฺยาคโต อพยาคตสฺส สหชาติวิปยุตตปัจจยเณ ปจฺจโย ฯ

และปัจจยที่เป็นสภาวะกันกับสหชาติวิปยุตตปัจจย มี ๖ คือ สหชาตะ อัญญ
มัญญะ สหชาตนิสสยะ วิปากะ สหชาติตติ สหชาติอวิคตะ

ข. คำว่า กุสลา ขนฺธา เป็นกัตตูปท แสดงให้รู้ถึงปัจจยธรรม คือ กุศลนามจันท์ ๔
เจตสิก ๓๘

คำว่า จิตฺตสมุฏฺฐานานํ รูปานํ เป็นสัมปทานบท แสดงให้รู้ถึงปัจจยูปบันนธรรม
คือ กุศลจิตตขรูป ๑๗

คำว่า สหชาติวิปยุตตปัจจยเณ เป็นกรณบท แสดงให้รู้ถึงอำนาจของสหชาติวิป
ยุตตปัจจยเป็นพิเศษ ในบรรดาอำนาจปัจจย ๗ ปัจจย คือ สหชาตะ อัญญมัญญะ สหชาต
นิสสยะ วิปากะ สหชาติวิปยุตตะ สหชาติตติ สหชาติอวิคตะ ที่เข้าช่วยอุปการะในคราว
เดียวกัน

คำว่า ปจฺจโย เป็นนามกิริยาบท แสดงให้รู้ถึงความเป็นอนันตะ คือ การช่วย
อุปการะแก่ปัจจยูปบัน โดยความปราศจากตัวตน

ข้อ ๕๐ ถาม. จงตอบคำถามต่อไปนี้

ก. วัดอุปัธยาวิปยุตตปัจฉิม วัดถารัมมณูปุทธาวิปยุตตปัจฉิม ปัจฉาชาตวิปยุตตปัจฉิม ทั้ง ๓ ปัจฉินี้ เหมือนกับปัจฉิมไหนบ้าง?

ข. ปัจฉาชาตวิปยุตตปัจฉิม หมายความว่าอย่างไร จงยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบให้เห็นด้วย ?

ค. นามธรรมด้วยกัน ที่เป็นทั้งสัมปยุตตปัจฉิมและสัมปยุตตปัจจุปปันน์ได้ แต่เหตุใด รูปธรรมด้วยกัน จึงเป็นวิปยุตตปัจฉิมและวิปยุตตปัจจุปปันน์กันไม่ได้ ? จงอธิบายเหตุผล

ตอบ. ตอบคำถามดังต่อไปนี้

ก. วัดอุปัธยาวิปยุตตปัจฉิม เหมือนกันกับ วัดอุปัธยาตนิสสยปัจฉิม วัดอุปัธยาตปัจฉิม วัดถารัมมณูปุทธาวิปยุตตปัจฉิม เหมือนกันกับวัดถารัมมณูปุทธาตนิสสยปัจฉิม อารัมมณูปุทธาปัจฉิม ปัจฉาชาตวิปยุตตปัจฉิม เหมือนกันกับปัจฉิม

ข. ปัจฉาชาตวิปยุตตปัจฉิม หมายความว่า ธรรมที่ช่วยอุดหนุนกัน โดยความเป็นวิปยุตตด้วย เกิดทีหลังด้วย ท่านอุปมาปัจฉิมนี้ว่า เหมือนต้นไม้ที่ปลูกไว้ก่อนแล้ว ย่อมจะตั้งอยู่ได้และเจริญขึ้นได้ ก็โดยอาศัยน้ำฝนที่ตกลงมาภายหลัง หรือการเอาน้ำรดในภายหลัง ฉะนั้น ต้นไม้จึงเปรียบได้เหมือนกับรูปธรรมที่เกิดก่อน น้ำฝนหรือน้ำที่รดนั้น เปรียบเหมือนนามธรรมที่เกิดทีหลัง แล้วช่วยอุดหนุนแก่รูปที่เกิดก่อน ฉะนั้น

ค. ที่เป็นเช่นนี้ เพราะนามธรรม คือ จิต เจตสิกนั้น เกิดร่วมกัน ดับพร้อมกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกัน และมีที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกันได้ในขณะทั้ง ๓ คือ อุปปาทขณะ จีติขณะ และภังคขณะ จึงเป็นสัมปยุตตปัจฉิม สัมปยุตตปัจจุปปันน์ได้ ส่วนรูปธรรมนั้น ไม่มีลักษณะทั้ง ๔ ที่ว่านี้เลย ฉะนั้น รูปธรรมจึงเป็นวิปยุตตปัจฉิมและวิปยุตตปัจจุปปันน์ไม่ได้

ข้อ ๕๑ ถาม. ปัจจย ๒๔ เมื่อจำแนกโดยพิสดารแล้ว มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ปัจจย ๒๔ เมื่อจำแนกโดยพิสดารแล้ว มีจำนวน ๔๗ ปัจจยดังนี้

๑. เหตุปัจจย	๒. อารัมมณปัจจย
๓. สหชาตาทิปปิปัจจย	๔. อารัมมณาทิปปิปัจจย
๕. อนันตรปัจจย	๖. สมนันตรปัจจย
๗. สหชาตปัจจย	๘. อัญญมัญญปัจจย
๙. สหชาตนิสสยปัจจย	๑๐. วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจย
๑๑. วัตถุอารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจย	๑๒. อารัมมณุปนิสสยปัจจย
๑๓. อนันตรุปนิสสยปัจจย	๑๔. ปกตูปนิสสยปัจจย
๑๕. วัตถุปุเรชาตปัจจย	๑๖. อารัมมณปุเรชาตปัจจย
๑๗. ปัจจนาชาตปัจจย	๑๘. อาเสวนปัจจย
๑๙. สหชาตกัมมปัจจย	๒๐. นานักขณิกกัมมปัจจย
๒๑. วิปากปัจจย	๒๒. รูปอาหารปัจจย
๒๓. นามอาหารปัจจย	๒๔. สหชาตินทริยปัจจย
๒๕. ปุเรชาตินทริยปัจจย	๒๖. รูปชีวิตินทริยปัจจย
๒๗. ฌานปัจจย	๒๘. มัคคปัจจย
๒๙. สัมปยุตตปัจจย	๓๐. สหชาตวิปปยุตตปัจจย
๓๑. วัตถุปุเรชาตวิปปยุตตปัจจย	๓๒. วัตถุอารัมมณปุเรชาตวิปปยุตตปัจจย
๓๓. ปัจจนาชาตวิปปยุตตปัจจย	๓๔. สหชาตัตติปัจจย
๓๕. วัตถุปุเรชาตัตติปัจจย	๓๖. อารัมมณปุเรชาตัตติปัจจย
๓๗. ปัจจนาชาตัตติปัจจย	๓๘. อาหารัตติปัจจย
๓๙. อินทริยัตติปัจจย	๔๐. นัตติปัจจย
๔๑. วิคตปัจจย	๔๒. สหชาตอวิคตปัจจย
๔๓. วัตถุปุเรชาตอวิคตปัจจย	๔๔. อารัมมณปุเรชาตอวิคตปัจจย

๔๕. ปัจฉาชาตอวิคตปัจจย

๔๖. อาหารอวิคตปัจจย

๔๗. อินทริยอวิคตปัจจย

ข้อ ๕๒ ตาม. ให้แสดงการสรูปปัจจยธรรมและปัจจยูปันตรม ในปัจจย ๔๗ โดยละเอียด ?

ตอบ. สรูปปัจจยธรรมและปัจจยูปันตรมในปัจจย ๔๗ แบ่งเป็น ๘ ประเภท คือ

๑. นามเป็นปัจจย นามเป็นปัจจยูปัน มี ๗ ปัจจย คือ

๑. อนันตรปัจจย

๒. สมนันตรปัจจย

๓. อนันตรูปนิสสยปัจจย

๔. อาเสวนปัจจย

๕. สัมปยุตตปัจจย

๖. นัตติปัจจย

๗. วิคตปัจจย

๒. นามเป็นปัจจย รูปเป็นปัจจยูปัน มี ๔ ปัจจย คือ

๑. ปัจฉาชาตปัจจย

๒. ปัจฉาชาตวิปยุตตปัจจย

๓. ปัจฉาชาตัตติปัจจย

๔. ปัจฉาชาตอวิคตปัจจย

๓. นามเป็นปัจจย นามรูปเป็นปัจจยูปัน มี ๕ ปัจจย คือ

๑. เหตุปัจจย

๒. สหชาตาทิปปติปัจจย

๓. สหชาตกัมมปัจจย

๔. นานักขณิกกัมมปัจจย

๕. วิปากปัจจย

๖. นามอาหารปัจจย

๗. สหชาตินทริยปัจจย

๘. ฌานปัจจย

๙. มัคคปัจจย

๔. รูปเป็นปัจจย รูปเป็นปัจจยูปัน มี ๖ ปัจจย คือ

๑. รูปอาหารปัจจย

๒. รูปชีวิตินทริยปัจจย

๓. อาหารรัตติปัจจย

๔. อินทริยัตติปัจจย

๕. อินทริยอวิคตปัจจย

๖. อาหารอวิคตปัจจย

๕. รูปเป็นปัจจย นามเป็นปัจจยูปัน มี ๑๑ ปัจจย คือ

๑. วัดถูปุเรชาตนิสสยปัจจย

๒. วัดถารัมมณปูเรชาตนิสสยปัจจย

๓. วัดถูปุเรชาตปัจจย

๔. ถารัมมณปูเรชาตปัจจย

๕. ปุเรชาตินทริยปัจจย

๖. วัดถูปุเรชาตวิปยุตตปัจจย

๗. วัดถารัมมณปูเรชาตวิปยุตตปัจจย

๘. วัดถูปุเรชาตัตติปัจจย

๕. อารัมมณปุเรชาตติปัจจัย

๑๐. วัตถุปุเรชาตอวิคตปัจจัย

๑๑. อารัมมณปุเรชาตอวิคตปัจจัย

หมายเหตุ. รูปเป็นปัจจัย นามรูปเป็นปัจจัยูปัน ไม่มี

๖. นามรูปเป็นปัจจัย นามรูปเป็นปัจจัยูปัน มี ๒ ปัจจัย คือ

๑. อารัมมณาริปีติปัจจัย

๒. อารัมมณูปนิสสยปัจจัย

หมายเหตุ. นามรูปเป็นปัจจัย รูปเป็นปัจจัยูปัน ไม่มี

๗. นามรูปเป็นปัจจัย นามรูปเป็นปัจจัยูปัน มี ๖ ปัจจัย คือ

๑. สหชาตปัจจัย

๒. อัญญมัญญปัจจัย

๓. สหชาตนิสสยปัจจัย

๔. สหชาตวิปยุตตปัจจัย

๕. สหชาตติปัจจัย

๖. สหชาตอวิคตปัจจัย

๘. บัญญัติ นามรูป เป็นปัจจัย นามเป็นปัจจัยูปัน มี ๒ ปัจจัย คือ

๑. อารัมมณปัจจัย

๒. ปกตูปนิสสยปัจจัย

หมายเหตุ. บัญญัติ นามรูป เป็นปัจจัย รูปเป็นปัจจัยูปัน ไม่มี

ข้อ ๕๓ ถาม. ให้แสดงการสรุปจำนวนชาติทั้ง ๕ ในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ โดยละเอียด?

ตอบ. สรุปจำนวนชาติในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ ดังต่อไปนี้

ในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ นั้น มีชาติ ๕ อย่าง คือ

๑. สหชาตชาติ

๒. อารัมมณชาติ

๓. อนันตรชาติ

๔. วัตถุปุเรชาตชาติ

๕. ปัจจชาตชาติ

๖. อาหารชาติ

๗. รูปชีวิตินทรียชาติ

๘. ปกตูปนิสสยชาติ

๙. นานักขณิกัมมชาติ

ปัจจัยที่เป็นสหชาตชาติ มี ๑๕ ปัจจัย คือ

๑. เหตุปัจจัย

๒. สหชาตาริปีติปัจจัย

๓. สหชาตปัจจัย

๔. อัญญมัญญปัจจัย

๕. สหชาตนิสสยปัจจัย

๖. สหชาตกัมมปัจจัย

๗. วิปากปัจจัย

๘. นามอาหารปัจจัย

๙. สหชาตินทรียปัจจัย

๑๐. ฌานปัจจัย

๑๑. มัคคปัจจัย

๑๒. สัมปยุตตปัจจัย

๑๓. สหชาติวิปยุตตปัจจัย ๑๔. สหชาติตติปัจจัย ๑๕. สหชาติอวิคตปัจจัย
ปัจจัยที่เป็นอารัมมณชาติ มี ๘ ปัจจัย คือ

๑. อารัมมณปัจจัย	๒. อารัมมณาริปีติปัจจัย
๓. วัตถารัมมณปุเรชาตนิสสยปัจจัย	๔. อารัมมณุปนิสสยปัจจัย
๕. อารัมมณปุเรชาตปัจจัย	๖. วัตถารัมมณปุเรชาตวิปยุตตปัจจัย
๗. อารัมมณปุเรชาตตติปัจจัย	๘. อารัมมณปุเรชาตอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นอนันตรชาติ มี ๗ ปัจจัย คือ

๑. อนันตรปัจจัย	๒. สมนันตรปัจจัย	๓. อนันตรูปนิสสยปัจจัย
๔. อาเสวนปัจจัย	๕. ปกคูปนิสสยนาณักขณิกกัมมปัจจัย (หมายเอาเฉพาะมรรคเจตนาที่เป็นผู้อุปการะแก่ผลจิต)	
๖. นัตติปัจจัย	๗. วิคตปัจจัย	

ปัจจัยที่เป็นวัตถุปุเรชาตชาติ มี ๖ ปัจจัย คือ

๑. วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย	๒. วัตถุปุเรชาตปัจจัย
๓. ปุเรชาตดินทริยปัจจัย	๔. วัตถุปุเรชาตวิปยุตตปัจจัย
๕. วัตถุปุเรชาตตติปัจจัย	๖. วัตถุปุเรชาตอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นปัจจนาชาตชาติ มี ๔ ปัจจัย คือ

๑. ปัจจนาชาตปัจจัย	๒. ปัจจนาชาตวิปยุตตปัจจัย
๓. ปัจจนาชาตตติปัจจัย	๔. ปัจจนาชาตอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นอาหารชาติ มี ๓ ปัจจัย คือ

๑. รูปอาหารปัจจัย	๒. อาหารัตติปัจจัย	๓. อาหารอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นรูปชีวิตินทริยชาติ มี ๓ ปัจจัย คือ

๑. รูปชีวิตินทริยปัจจัย	๒. อินทริยัตติปัจจัย	๓. อินทริยอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นปกคูปนิสสยชาติ มี ๒ ปัจจัย คือ

๑. สุธธปกคูปนิสสยปัจจัย คือ จิต เจตสิก ที่เกิดก่อน และรูปบัญญัติที่มีกำลังมากที่เป็นผู้อุปการะแก่จิต เจตสิก ที่เกิดทีหลังได้

๒. มิสสกปคตูปนิสสยน่านักขณิกกัมมปัจจย คือ เจตนากรรมที่มีกำลังมาก (เว้นมรรคเจตนากรรม) ที่เป็นผู้อุปการะแก่วิบากนามจันทร์ได้

ปัจจยที่เป็นน่านักขณิกกัมมชาติ มี ๑ ปัจจย คือ น่านักขณิกกัมมปัจจย คือ เจตนากรรมที่มีกำลังน้อย ที่เป็นผู้อุปการะแก่กามวิบากนามจันทร์ และเจตนากรรมที่มีกำลังมาก และมีกำลังน้อย ที่เป็นผู้อุปการะแก่กัมมชรูป

ข้อ ๕๔ ถาม. ให้สรูปจำนวนกาลในปัจจย ๒๔ หรือ ๔๗ มาดู?

ตอบ. สรูปจำนวนกาลในปัจจย ๒๔ หรือ ๔๗ ดังนี้

ปัจจยที่เป็นปัจจุบันกาลอย่างเดียวน มี ๑๗ ปัจจย หรือ ๓๖ ปัจจย คือ

๑. เหตุปัจจย	๒. สหชาติปติปัจจย	๓. สหชาติปัจจย
๔. อัญญมัญญปัจจย	๕. นิสสยปัจจย ๓ ปัจจย	๖. ปุเรชาติปัจจย ๒ ปัจจย
๗. ปัจจชาติปัจจย	๘. สหชาติกัมมปัจจย	๙. วิปากปัจจย
๑๐. อาหารปัจจย ๒ ปัจจย	๑๑. อินทริยปัจจย ๓ ปัจจย	๑๒. ฌานปัจจย
๑๓. มัคคปัจจย	๑๔. สัมปยุตตปัจจย	๑๕. วิปปยุตตปัจจย ๔ ปัจจย
๑๖. อตติปัจจย ๖ ปัจจย	๑๗. อวิคตปัจจย ๔ ปัจจย	

ปัจจยที่เป็นอดีตกาลอย่างเดียวน มี ๗ ปัจจย คือ

๑. อนันตรปัจจย	๒. สมนันตรปัจจย	๓. อนันตรูปนิสสยปัจจย
๔. อาเสวนปัจจย	๕. น่านักขณิกกัมมปัจจย	๖. นัตติปัจจย
๗. วิคตปัจจย		

ปัจจยที่เป็นได้ทั้งปัจจุบัน อดีต อนาคต มี ๒ ปัจจย คือ

๑. อารัมมณชาติปติปัจจย	๒. อารัมมณูปนิสสยปัจจย

ปัจจยที่เป็นได้ทั้งปัจจุบัน อดีต อนาคต และกาลวิมุตติ มี ๔ ปัจจย คือ

๑. อารัมมณปัจจย	๒. อารัมมณชาติปติปัจจย
๓. อารัมมณูปนิสสยปัจจย	๔. ปคตูปนิสสยปัจจย

ข้อ ๕๕ ถาม. ให้แสดงลักษณะของอำนาจปัจจัยที่อุดหนุนในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ โดยละเอียด ?

ตอบ. สรุปลักษณะของอำนาจที่ช่วยอุดหนุนในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ ปัจจัย ที่มีอำนาจเป็นชนกัตตคืออย่างเดียว มี ๘ ปัจจัย คือ

๑. อนันตรปัจจัย	๒. สมันตรปัจจัย	๓. อนันตรูปนิสสยปัจจัย
๔. ปกตูปนิสสยปัจจัย	๕. นานักขณิกกัมมปัจจัย	๖. อาเสวนปัจจัย
๗. นัตติปัจจัย	๘. วิคตปัจจัย	

ปัจจัยที่มีอำนาจเป็นอุปถัมภกัตตคืออย่างเดียว มี ๔ ปัจจัย คือ

๑. ปัจจาทปัจจัย	๒. ปัจจาทวิปยุตตปัจจัย
๓. ปัจจาทัตถปัจจัย	๔. ปัจจาทอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่มีอำนาจเป็นอนุपालกัตต มี ๓ ปัจจัย คือ

๑. รูปชีวิตินทรียปัจจัย	๒. อินทรียัตถปัจจัย (รูปชีวิตินทรียัตถปัจจัย)
๓. อินทรียอวิคตปัจจัย (รูปชีวิตินทรียอวิคตปัจจัย)	

ปัจจัยที่มีอำนาจเป็นชนกัตตและอุปถัมภกัตตได้ทั้ง ๒ มี ๓๒ ปัจจัย คือ ยกเว้นปัจจัยที่เป็นชนกัตต ๘ ปัจจัย อุปถัมภกัตต ๔ ปัจจัย และอนุपालกัตต ๓ ปัจจัยเสียแล้ว ที่เหลืออีก ๓๒ ปัจจัย มีอำนาจ ๒ อย่าง คือ ชนกัตตและอุปถัมภกัตต

ข้อ ๕๖ ถาม. ปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ นั้น เป็นไปได้ใน ๓๑ ภูมิอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. ปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ นั้น เป็นไปได้ใน ๓๑ ภูมิ ดังนี้

ปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ ปัจจัย ย่อมเป็นไปได้ในปัญจโวการภูมิได้ทั้งหมด ๒๔ หรือ ๔๗ ปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นไปได้ในจุโวการภูมิ มี ๒๑ หรือ ๒๕ ปัจจัย คือ

๑. เหตุปัจจัย	๒. อารัมมณปัจจัย
๓. อธิปติปัจจัย ๒ ปัจจัย	๔. อนันตรปัจจัย

๕. สมณัฏฐปัจจัย	๖. สหชาติปัจจัย
๗. อัญญมัญญปัจจัย	๘. สหชาตนิสสยปัจจัย
๙. อุปนิสสยปัจจัย ๓ ปัจจัย	๑๐. อาเสวนปัจจัย
๑๑. กัมมปัจจัย (๒ ปัจจัย)	๑๒. วิปากปัจจัย
๑๓. นามอาหารปัจจัย	๑๔. สหชาตนิทริยปัจจัย
๑๕. ฌานปัจจัย	๑๖. มัคคปัจจัย
๑๗. สัมปยุตตปัจจัย	๑๘. สหชาตัตถิปัจจัย
๑๙. นัตถิปัจจัย	๒๐. วิคตปัจจัย
๒๑. สหชาตอวิคตปัจจัย	

ปัจจัยที่เป็นไปได้ในเอกโวการภูมิ มี ๗ หรือ ๘ ปัจจัย คือ

๑. สหชาติปัจจัย	๒. อัญญมัญญปัจจัย
๓. สหชาตนิสสยปัจจัย	๔. นานักขณิกกัมมปัจจัย
๕. รูปชีวิตนิทริยปัจจัย	
๖. อัตถิปัจจัย ๒ ปัจจัย (คือ สหชาตัตถิปัจจัย และอินทริยัตถิปัจจัย)	
๗. อวิคตปัจจัย ๒ ปัจจัย (คือ สหชาตอวิคตปัจจัยและอินทริยอวิคตปัจจัย)	

ข้อ ๕๗ ถาม. ให้แสดงปัจจัยดังต่อไปนี้

ก. ปัจจัยที่เกิดได้ภายนอก คือ ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีกี่อย่างคืออะไรบ้าง ?

ข. ปัจจัยที่เป็นสัพพัญญานิกมมณา มีกี่ปัจจัยคืออะไรบ้าง ? และจงอธิบายคำว่า สัพพัญญานิกมมณาและอสัพพัญญานิกมมณา มาด้วย ?

ค. ปัจจัย ๒๔ พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยความเป็นคู่ๆ กันอย่างไร ?

ตอบ. ก. ปัจจัยที่เกิดในภายนอก คือ ในสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้ มี ๕ ปัจจัย คือ

๑. สหชาติปัจจัย	๒. อัญญมัญญปัจจัย	๓. สหชาตนิสสยปัจจัย
๔. สหชาตัตถิปัจจัย	๕. สหชาตอวิคตปัจจัย	

ข. ปัจจัยที่เป็นสัพพัญญานิกปัจจัย มี ๔ ปัจจัย คือ

๑. สหชาติปัจจัย	๒. สหชาตนิสสยปัจจัย
๓. สหชาติตติปัจจัย	๔. สหชาตอวิคตปัจจัย

ปัจจัยที่เป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งสังขตธรรมคือรูปนามทั้งหมด เรียกว่า สัพพัญญานิกปัจจัย หมายความว่า ในสังขารธรรมทั้งปวง บรรดาสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลายนั้น ต้องเข้าอยู่ในปัจจัย ๔ ทั้งนี้ ส่วนปัจจัยที่เหลืออีก ๒๐ ปัจจัย เรียกว่า อสัพพัญญานิกปัจจัย หมายความว่า ปัจจัยที่เป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งสังขตธรรมไม่ทั่วทั้งหมด เป็นปัจจัยได้เฉพาะแต่สังขตธรรมที่เกี่ยวข้องกับตนเท่านั้น

ก. ในปัจจัย ๒๔ นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยความเป็นคู่ ๆ กัน มี ๔ คู่ คือ

๑. อัตถยบุคคล	คู่หนึ่ง
๒. สัททบุคคล	คู่หนึ่ง
๓. กาลปฏิปักขบุคคล	คู่หนึ่ง
๔. อัญญัญญูปปฏิปักขบุคคล	คู่หนึ่ง
๕. เหตุผลบุคคล	คู่หนึ่ง

๑. อัตถยบุคคล หมายถึง ปัจจัยที่ทรงแสดงคู่กันโดยเนื้อความ ได้แก่ อนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัย

๒. สัททบุคคล หมายถึง ปัจจัยที่ทรงแสดงคู่กันโดยการออกเสียง ได้แก่ นิสสยปัจจัย และอุปนิสสยปัจจัย

๓. กาลปฏิปักขบุคคล หมายถึง ปัจจัยที่ทรงแสดงคู่กันโดยความตรงกันข้าม ได้แก่ ปุเรชาติปัจจัย และปัจฉาชาติปัจจัย

๔. อัญญัญญูปปฏิปักขบุคคล หมายถึง ปัจจัยที่ทรงแสดงคู่กันโดยความตรงกันข้ามของลักษณะอาการ การทำหน้าที่อุปการะ ได้แก่ สัมปยุตตปัจจัย กับ วิปยุตตปัจจัย คู่หนึ่ง อัตติปัจจัย กับ นัตติปัจจัย คู่หนึ่ง และวิคตปัจจัย กับ อวิคตปัจจัย คู่หนึ่ง

๕. เหตุปผลยกุล หมายถึง ปัจจัยที่ทรงแสดงคู่กันโดยความเป็นเหตุเป็นผล ได้แก่ กัมมปัจจัย (น่านักขณิกกัมมปัจจัย) กับ วิปากปัจจัย

ข้อ ๕๘ ถาม. เมื่อยกปัจจัยหนึ่ง ๆ ในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ ขึ้นเป็นประธานแล้ว จะรู้ได้อย่างไรว่า มี ปัจจัยสงเคราะห์ (ภฏนา) เข้าร่วมเท่านั้นเท่านั้นปัจจัย เช่น เมื่อยกเหตุปัจจัยขึ้นเป็นประธานแล้ว มีภฏนา ๑๒ ปัจจัย สหชาติปัจจัย มีภฏนา ๘ ปัจจัยเป็นต้น ? จงทั้งสองส่วนรวมและส่วนย่อยมาให้เข้าใจ

ตอบ. รู้ได้ดังนี้ คือ เมื่อว่าโดยส่วนรวม อาศัยเหตุ ๒ อย่างหรือ ๓ อย่าง แต่เมื่อว่าโดยส่วนย่อยแล้ว ต้องอาศัยบทเข้าประกอบด้วยอีก เช่น เมื่อยกเหตุปัจจัยขึ้นเป็นประธานแล้วจะต้องมีปัจจัยสงเคราะห์ (ภฏนา) ส่วนรวม ๑๒ ปัจจัย คือ มีปัจจัยธรรม และชาติคือต้องเป็นสหชาติชาติเหมือนกันด้วย

เหตุปัจจัยธรรม องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ ประการ มีโลกเหตุ เป็นต้น แล้วต้องค้นหาปัจจัยธรรม ในปัจจัยนั้น ๆ ในบรรดาปัจจัยทั้ง ๒๔ หรือ ๔๗ ว่า ปัจจัยไหนบ้างที่มีปัจจัยธรรม และชาติ คือ เป็นสหชาติชาติเหมือนกันกับเหตุปัจจัยที่ยกขึ้นเป็นประธาน ส่วนปัจจัยธรรมนั้นเหมือนกันหมดก็ได้ เหมือนกันเป็นบางอย่างก็ได้ แต่ชาตินั้นต้องเหมือนกันแน่นอน เช่น

๑. สหชาติาริบัติปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ วิมังสาริบัติปัจจัย เหมือนกันกับอโมหเหตุของเหตุปัจจัย

๒. สหชาติปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ มีโลกเหตุ เป็นต้น เหมือนกันกับเหตุ ๖ ของเหตุปัจจัย

๓. อัญญมัญญปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ เหมือนกันกับเหตุ ๖ ของเหตุปัจจัย

๔. สหชาตนิสสยปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ เหมือนกันกับเหตุ ๖ ของเหตุปัจจัย

๕. วิปากปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ วิปากเหตุ ๓ มี อโลกเหตุ เป็นต้นเหมือนกัน วิปากเหตุ ๓ ของเหตุปัจจัย

๖. สหชาตินทริยปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ ปัญฺณนทริยฺ เหมือนกับอโมหเหตุของเหตุปัจจัย

๗. มัคคปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ สัมมาทิฏฐิมรรค เหมือนกับอโมหเหตุของเหตุปัจจัย

๘. สัมปยุตตปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ มีโลกเหตุเป็นต้นเหมือนกับเหตุ ๖ ของเหตุปัจจัย

๙. สหชาตวิปยุตตปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ เหมือนกับเหตุ ๖ ของเหตุปัจจัย

๑๐. สหชาตัตถิปัจจัย และ ๑๑. สหชาตอวิคตปัจจัย เหมือนสหชาตปัจจัย ดังกล่าวแล้ว

รวมกับเหตุปัจจัยแล้ว ก็เป็นฉนฺนาส่วนรวม ๑๒ ปัจจัย แต่ในส่วนย่อยนั้นให้คิดไปตามบท คือ กุสlobท อกุสlobท อัพยากตบท มีฉนฺนา ๑๐ บ้าง ๕ บ้าง ตามสมควรแก่บทนั้น ๆ ส่วนสหชาตกัมมปัจจัย นามอาหารปัจจัย ฌานปัจจัย ทั้ง ๓ นี้ เข้าร่วมกับเหตุปัจจัยไม่ได้ ก็เพราะปัจจัยธรรมไม่เหมือนกับเหตุปัจจัย คือ สหชาตกัมมปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ เจตนาเจตสิก นามอาหารปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ ผัสสอาหาร เจตนาหาร วิญญูณอาหาร ฌานปัจจัย องค์ธรรมได้แก่ วิตก วิจาร ปิติ เวทนา เอกัคคตา ถึงแม้ปัจจัยทั้ง ๓ นี้ จะเป็นสหชาตชาติเหมือนกับเหตุปัจจัยก็ตาม แต่ปัจจัยธรรมขัดกัน ฉะนั้น จึงเข้าร่วมกับเหตุปัจจัยไม่ได้

เมื่อยกสหชาตปัจจัยขึ้นเป็นประธานแล้ว มีปัจจัยสงเคราะห์ (ฉนฺนา) ส่วนรวม ๘ ปัจจัย คือต้องอาศัยเหตุส่วนรวม ๓ ประการ ในส่วนย่อยนั้นต้องอาศัยบททั้ง ๓ มีกุสlobทเป็นต้น เข้าประกอบอีก คือ ปัจจัยธรรมเหมือนกัน ชาติคือสหชาตชาติเหมือนกัน และการแสดงอนุวาทพระบาลีก็เหมือนกัน กล่าวคือ สหชาตปัจจัยธรรม องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ มหาภูตรูป ๔ ทุกชนิด มีจิตตขมมหาภูตรูป เป็นต้น ปัญฺจโวการปฏิสนธินามจันท์ ๔ และทพยวัตถุ

ดังที่ทรงแสดงอนุวาทพระบาลีไว้ว่า กุสโล เอโก ขนฺโธ ตินฺณนฺนํ ขนฺธานํ
สหชาตปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย กุสลา ขนฺธา จิตฺตสมฺภูจฺจานานํ ฐปานํ สหชาตปฺจฺเจยน ปฺจฺจโย
ดังนี้ เป็นต้น

ปัจจัยที่มีเหตุ ๓ ประการ เหมือนกันกับสหชาตปัจจัยนี้ ก็มีเพียง ๗ ปัจจัยเท่านั้น
ในปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ คือ

๑. อัญญมัญญปัจจัย	๒. สหชาตนิสสยปัจจัย
๓. วิปากปัจจัย	๔. สัมปยุตตปัจจัย
๕. สหชาตวิปยุตตปัจจัย	๖. สหชาตัตถิปัจจัย
๗. สหชาตอวิคตปัจจัย	

รวมกับสหชาตปัจจัยแล้วก็เป็นฉนฺนาส่วนรวม ๘ ปัจจัย ส่วนปัจจัยที่เป็นสหชาตชาติที่
เหลือ ๗ ปัจจัย มีเหตุปัจจัย เป็นต้นเหล่านี้ ถึงแม้จะมีปัจจัยธรรม และชาติคือสหชาตชาติ
เหมือนกันกับสหชาตปัจจัยก็ตาม แต่วิธีแสดงในอนุวาทพระบาลีไม่เหมือนกับในสหชาต
ปัจจัย ฉะนั้น ปัจจัยทั้ง ๗ ที่เหลือดังกล่าวแล้ว จึงเข้าร่วม (ฉนฺนา) กับสหชาตปัจจัยไม่ได้

ข้อ ๕๕ ถาม. ก. จงอธิบายในสหชาตกัมมะ นามอาหาระ ฌานปัจจัยว่ามีฉนฺนาอย่างละ
เท่าไร คือ อะไรบ้าง ?

จ. ปัจจัยที่นอกจากสหชาตชาติ ๑-๕ ปัจจัยนั้น ในเมื่อยกปัจจัยหนึ่ง ๆ ในบรรดา
ปัจจัย ๒๔ หรือ ๔๗ ปัจจัยขึ้นเป็นประธานแล้ว จะรู้ได้อย่างไรว่า มีปัจจัยเข้าร่วม (ฉนฺนา)
เท่านั้นเท่านี้ปัจจัย ? จงอธิบาย

ตอบ. วิธีคิดก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับเหตุปัจจัย คือ เมื่อยกสหชาตกัมมปัจจัย
ขึ้นมาแสดงเป็นประธานแล้ว ต้องคิดต่อไปว่า ปัจจัยไหนบ้าง ที่มีปัจจัยธรรม เป็นเจตนา
เจตสิก และเป็น สหชาตชาติเหมือนกันกับสหชาตกัมมปัจจัย เช่น

๑. สหชาตปัจจัย	๒. อัญญมัญญปัจจัย
๓. สหชาตนิสสยปัจจัย	๔. วิปากปัจจัย

๕. นามอาหารปัจฉัย ๖. สัมปยุตตปัจฉัย
 ๗. สหชาติวิปยุตตปัจฉัย ๘. สหชาติตติปัจฉัย
 ๙. สหชาติอวิคตปัจฉัย

ทั้ง ๙ ปัจฉัยนี้ องค์ธรรมได้แก่ เจตนาเจตสิก ซึ่งมีอยู่ในปัจฉัยเหล่านั้น เหมือนกัน กับเจตนาเจตสิกของสหชาตกัมมปัจฉัย ฉะนั้น ปัจฉัยทั้ง ๙ นี้ จึงเข้าร่วมกับสหชาตกัมม ปัจฉัยได้ เมื่อเข้าร่วมกับสหชาตกัมมปัจฉัยแล้ว ก็เป็นภูนา ๑๐ ปัจฉัย ส่วนสหชาตปัจฉัยที่เหลือ ๕ ปัจฉัย มี เหตุ สหชาตาริปติ สหชาตินทริยะ ฌานะ มัคคะ ที่เข้าร่วมกับสหชาตกัมมปัจฉัยไม่ได้ นั่น ก็เพราะปัจฉัยธรรมขัดกัน สำหรับนามอาหารปัจฉัยมี ฌานา ๑๒ ฌานปัจฉัยมี ๑๑ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน (ข้อสำคัญต้องเหมือนกันจึงจะเข้าร่วมกันได้ เช่น ปัจฉัยธรรมก็เหมือนกัน ชาติก็เหมือนกัน หรือวิธีการแสดงในอนุวาทพระบาลีก็เหมือนกันตามสมควร

๑๐. การที่จะรู้ได้ต้องอาศัยเหตุ ๖ ประการ คือ

ปัจฉัยธรรมเหมือนกัน ชาติเหมือนกัน เช่น อารัมมณปัจฉัย มี ๘ ปัจฉัย คือ อารัมมณะ อารัมมณาริปติ อารัมมณูปนิสสยะ วัตถารัมมณปุเรชาตะ อารัมมณปุเรชาตะ วัตถารัมมณปุเรชาตะวิปยุตตะ อารัมมณปุเรชาตตติ อารัมมณปุเรชาตอวิคตปัจฉัยทั้ง ๘ นี้ เมื่อว่าโดยปัจฉัยธรรมแล้ว เป็นอารัมมณชาติเหมือนกัน ฉะนั้น จึงเข้าร่วมกันได้

ส่วนปัจฉัยที่เป็นอนันตรชาติ วัตถุปุเรชาตชาติ ปิจฉาชาตชาติ รูปอาหารชาติ รูปชีวิ ตินทริยะชาติ ปกตูปนิสสยชาติ นานักขณิกกัมมชาติ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ ฉะนั้น จึงขอให้ให้นักศึกษาทั้งหลายใช้วิจารณ์ญาณแล้วจะเข้าใจเรื่องปัจฉัยสงเคราะห์ (ฌานา) ได้อย่างแจ่มแจ้ง

ข้อ ๑๐๐ ถาม. ก.จงแสดงการเปรียบเทียบของคัมภีร์ปิฎกสมุปบาทตามนัยสัมโมหวิโมทนา

อรรถกถา

๑๑. จงแสดงการเปรียบเทียบปัจฉัย ๒๔ ?

ตอบ. ก. แสดงการเปรียบเทียบองค์ปฏิจสมุปบาทตามนัยสัมโมหวิโมทนีอรรถ
กถา ดังนี้

๑. อวิชชา เปรียบเหมือน คนตาบอด
๒. สังขาร เปรียบเหมือน คนตาบอดเดินสะดุด
๓. วิญญาณ เปรียบเหมือน คนตาบอดหกล้ม
๔. นามรูป เปรียบเหมือน คนตาบอดเกิดบาดแผลขึ้นเพราะการหกล้ม
๕. สฬายตนะเปรียบเหมือน คนตาบอดที่เกิดแผลพุพองขึ้นใหม่ติดเชื้อจากแผลเก่า
๖. ผัสสะ เปรียบเหมือน คนตาบอดที่แผลเก่าและแผลใหม่ถูกกระทบกับสิ่ง
หนึ่งสิ่งใด

๗. เวทนา เปรียบเหมือน คนตาบอดนั้นรู้สึกเจ็บปวดที่แผลถูกกระทบ
๘. ตัณหา เปรียบเหมือน คนตาบอดมีความต้องการยามารักษาแผลนั้น
๙. อุปาทาน เปรียบเหมือน คนตาบอดไปเอายาที่ไม่ถูกกับแผลมา
๑๐. ภพ เปรียบเหมือน คนตาบอดเอายาที่นั่นมาทาที่แผล
๑๑. ชาติ เปรียบเหมือน คนตาบอดที่เกิดแผลลุกลามมากขึ้นเพราะใส่ยาไม่ถูก
๑๒. ชรามรณะ เปรียบเหมือน คนตาบอดที่แผลเกิดแตกเลอะเทอะเปื้อนไป

หมด

ข. แสดงการเปรียบเทียบปัจจัย ๒๔ ดังนี้

๑. เหตุปัจจัย เปรียบเหมือน รากแก้วของต้นไม้
๒. อารัมมณปัจจัย เปรียบเหมือน ไม้เท้าหรือเชือกสำหรับยึดเหนี่ยวของคนชรา
หรือคนทุพพลภาพ เป็นต้น
๓. อธิปติปัจจัย เปรียบเหมือน พระราชาผู้ปกครองประเทศ
๔. อนันตรปัจจัย เปรียบเหมือน พระราชโอรสองค์ที่ ๑ ผู้ครองราชย์สืบต่อ
๕. สมันตรปัจจัย เปรียบเหมือน พระราชโอรสองค์ที่ ๒ ผู้ครองราชย์สืบต่อมาในเมื่อ
พระราชโอรสองค์ที่ ๑ ไม่ครองราชย์แล้ว

๖. สหชาติปัจจย เปรียบเหมือนดวงไฟกับแสงไฟ

๗. อัญญมัญญปัจจย เปรียบเหมือน โต๊ะ ๓ ขา หรือขาหยั่ง ซึ่งอาศัยไม้ ๓ อัน ถ้า
จนโต๊ะ ๓ ขาหรือไม้ขาหยั่งไว้

๘. นิสสยปัจจย เปรียบเสมือน ผืนผ้าหรือแผ่นป้ายเป็นที่อาศัยของภาพวาด

๙. อุปนิสสยปัจจย เปรียบเหมือน เมล็ดข้าว ที่นา และน้ำฝน ในบรรดาของ ๓
อย่าง คือ เมล็ดข้าว ที่นา น้ำฝน พ่อครัว หม้อข้าว ฟืน และไฟ

๑๐. ปุเรชาติปัจจย เปรียบเหมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ ที่เกิดก่อนสัตว์ทั้งหลาย

๑๑. ปัจจชาติปัจจย เปรียบเหมือน ต้นไม้ที่ปลูกไว้ก่อน ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นได้โดย
อาศัยน้ำฝนที่ตกลงมาทีหลัง

๑๒. อาเสวนปัจจย เปรียบเหมือน คนที่เรียนวิชาอย่างเดียวซ้ำกันบ่อย ๆ

๑๓. กัมมปัจจย เปรียบเหมือน นายทหารผู้บังคับบัญชาทหารให้ทำการรบ

๑๔. วิปากปัจจย เปรียบเหมือน ความชราที่เกิดขึ้นครั้งแรก และครั้งต่อ ๆ มาของ
สัตว์ทั้งหลาย

๑๕. อาหารปัจจย เปรียบเหมือน เสาเรือนสำหรับค้ำจุนเรือนไว้

๑๖. อินทริยปัจจย เปรียบเหมือน รัฐมนตรีผู้เป็นหัวหน้าปกครองในกระทรวงนั้น ๆ

๑๗. ฌานปัจจย เปรียบเหมือน บุคคลผู้อยู่ในที่สูงสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ในที่
ไกล ๆ ได้

๑๘. มัคคปัจจย เปรียบเหมือน หนทางให้คนเดินไปสู่ที่ต่าง ๆ หรือเปรียบเหมือน
ยาน พาหนะที่นำผู้โดยสารให้ไปถึงจุดหมายปลายทาง

๑๙. สัมปยุตตปัจจย เปรียบเหมือน ยาขนานหนึ่ง เรียกว่า จตุมธุรส อันผสมด้วย
ของ ๔ อย่าง คือ น้ำมันเนย น้ำมันงา น้ำผึ้ง และน้ำตาลโตนด ผสมกวนเข้ากันอย่าง
กลมกลืนกันได้สนิท มีรสเป็นอันเดียวกัน

๒๐. วิปยุตตปัจจย เปรียบเหมือน คน ๒ คนอยู่บ้านหลังเดียวกัน แต่ไม่เป็นญาติ
กันและต่างคนต่างอยู่ไม่เกี่ยวข้องกัน

๒๑. อตฺถิปัจจยฺ เปรียบเหมือน แผ่นดินเป็นที่อาศัยของต้นไม้

๒๒. นตฺถิปัจจยฺ เปรียบเหมือน แสงสว่างกับความมืด

๒๓. วิคตฺถิปัจจยฺ เปรียบเหมือนพระจันทร์และพระอาทิตย์ ที่ทำหน้าที่คนละวาระ

๒๔. อวิคตฺถิปัจจยฺ เปรียบเหมือน น้ำในมหาสมุทรเป็นที่อาศัยของฝูงปลาและเต่า
เป็นต้น